T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
İKTİSAT YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE MERKEZ BANKASI

YUSUF YALÇINKAYA
10710102

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. NEVİN COŞAR

İSTANBUL
2015

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
İKTİSAT YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE MERKEZ BANKASI

YUSUF YALÇINKAYA
10710102

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 29/06/2015
Tezin Savunulduğu Tarih: 03/08/2015

Tez Oy birliği / Oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

	Unvan Ad Soyad	İMZA
Tez Danışmanı:	Prof. Dr. Nevin COŞAR	
Jüri Üyeleri :	Prof. Dr. Murat DONDURAN	
	Prof. Dr. Rıdvan AKIN	

İSTANBUL
AĞUSTOS, 2015

ÖZ

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE MERKEZ BANKASI

Yusuf YALÇINKAYA

Ağustos, 2015

Bu tez çalışmasının amacı, Demokrat Parti döneminde Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) para ve kredi politikasının analiz edilmesidir. Bu amacı gerçekleştirmek için ilgili dönem kapsamında TCMB Faaliyet Raporları ve İstatistik Bültenleri, TBMM Zabıt Ceridesi, Maliye Bülteni ve Resmi Gazete kaynaklarından veriler toplanmış ve bu veriler üzerinde içerik analizi yöntemi uygulanmıştır. Demokrat Parti, 1950 yılından önce uygulanan denk bütçe ve denk ödemeler bilonçosu politikasını terk etmiştir. Hızlı ekonomik büyüme hedefini gerçekleştirmek için dış yardımlar ve yabancı kredilere başvurmuş, dış ticarette liberal ekonomi politikalarını uygulamıştır. İhracat, ithalatı karşılayamamış, dış ödemeler bilançosu açığı artış göstermiş, döviz darboğazı yaşanmış, dış borç ödenememiştir. Demokrat Parti, Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin (KİT) sayısını arttırarak, ekonomide devletin aktif rol aldığı bir ekonomi politikası izlemeye yönelmiştir. Yatırımların finansmanı açık bütçe politikasıyla karşılanmaya çalışılmış ve iç borçlanma yoluna başvurulmuştur. Yurtiçi tasarruflar yatırımları karşılamada yetersiz kalmış ve dış borç bulunamamıştır. Bütçe açığı ve yatırımların finansmanı sorununun çözümü olarak TCMB kaynaklarına başvurulmuş ve TCMB konrolünde Amortisman ve Kredi Sandığı kurulmuştur. Para politikası aracı olan zorunlu karşılık varlıkları bu Sandığa yatırılmış, para politikası ve maliye politikası bağımlılığı artmıştır. TCMB ve Amortisman ve Kredi Sandığı, Hazine bonosu, Hazine kefaletini haiz bonolar, Hazine'ye avans, devlet tahvili, ticari senetler avansı aracılığıyla resmi ve özel sektöre kaynak aktarmıştır. Türkiye ekonomisinin parasallaştığı bu dönemde izlenen genişleyici para ve kredi politikası yüksek enflasyona sebep olmuştur. Enflasyonu kontrol edebilmek ve döviz darboğazını aşabilmek için Uluslararası Para Fonu ile 4 Ağustos 1958'de İstikrar Programı imzalanmıştır. İstikrar Programı'nda yer alan ilkelere uyulmamış, Amortisman ve Kredi Sandığı ve TCMB kaynakları resmi ve özel sektöre kaynak aktarmaya devam etmiştir. Demokrat Parti, yavaş fakat istikrarlı bir ekonomik büyüme ve iktisadi kalkınma planlaması yerine, mali yıl bütçesini planlama olarak kullanmış ve hızlı ekonomik büyüme oranı hedefini ekonominin ilkelerini dikkate almadan gerçekleştirmeye çalışmıştır. Demokrat Parti döneminde uygulanan genişleyici para ve kredi politikası, ekonominin tasarruf-yatırım dengesini bozmuş, bütçe açığını ve enflasyonu kronikleştirmiş, dış borç bağımlısı bir Türkiye ekonomisi meydana getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Amortisman ve Kredi Sandığı, Merkez Bankası, Para Politikası.

ABSTRACT

CENTRAL BANK IN THE DEMOCRATIC PARTY PERIOD

Yusuf YALÇINKAYA

August, 2015

The purpose of this thesis is to analyze the monetary and credit policy of The Central Bank of the Republic of Turkey (CBRT) during the period of the Democratic Party (DP). To realize this purpose within the relevant period, data is collected from Annual Reports and Statistical Bulletin of CBRT, Memorandum Ceride of the Grand National Assembly of Turkey, Bulletin of Ministry of Finance, and Official Gazette of the Republic of Turkey, and content analysis method is applied on this data. DP has abandoned balanced budget and balanced external payments which were applied before 1950. To achieve the goal of rapid economic growth DP has resorted to foreign aid and foreign loans, and liberal economic policies were applied in foreign trade. Export did not satisfy import, external balance of payments deficit has increased, currency experienced a bottleneck, external debt has not been paid. DP has increased the number of the State-Owned Enterprises (SOEs) and has taken an active role in the etatist economy. The financing of investment were satisfied with deficit budget policy and has resorted to domestic borrowing. Domestic savings were inadequate to satisfy the investment and external debt could not be found. As a solution to the problem of budget deficit financing and investment resources were consulted to the CBRT. The Amortization and Credit Fund was founded in 1953. Reserve requirement assets of the monetary policy instrument was admitted to the Fund, therefore dependence on monetary and fiscal policy has increased. The CBRT and the Fund have been transferring resources to the public and private sectors through Treasury bond, Treasury guaranteed bond, commercial bond, Treasury advance and commercial paper advance. Implemented expansionary monetary and credit policy had and effect on Turkish monetary policies and caused high inflation. Reserve requirement had not been successful in controlling inflation in the absence of capital markets during this period. In order to overcome exchange bottleneck and control the inflation, Stability Programme was signed with the International Monetary Fund on August 4, 1958. Democrat Party did not comply with the principles of the Stability Programme. The CBRT and the Fund have continued to transfer resources to public and private sector. DP has used the yearly financial budget planning without considering the principles of economy instead of slow but steady economic growth and economic development planning. Implemented expansionary monetary and credit policies in DP period had quashed the economy's saving-investment balance, the budget deficit and high inflation rate had become permanent, Turkish economy was made addicted to foreign debt.

Keywords: Amortization and Credit Fund, Central Bank, Monetary Policy.

ÖN SÖZ

Tez çalışmam süresince yardımını, ilgisini ve sabrını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Nevin COŞAR'a sonsuz saygı ve teşekkürlerimi sunarım. İktisat bilimine olan merakımı keşfeden ve destekleyen Prof. Dr. Ercan EREN'e, bilimsel düşünce dünyamda katkısı büyük olan Prof. Dr. Yavuz CEZAR'a saygılarımı sunarım.

Tüm hayatını, hayatıma adayan annem ve ağabeyim, dostlarım Hamidullah, Reyhan ve Servet, en zor zamanlarımda yanımda olan Orhan ve Ertuğrul hocalarım, canlarını canıma katan, yetimliğimi bir an olsun hissettirmeyen, İshak ve Mahmut Davutoğlu başta olmak üzere, Davutoğlu ailesi olmadan hiçbir şey şimdi olduğu gibi olamazdı.

İstanbul **Yusuf YALÇINKAYA**

Ağustos, 2015

İÇİNDEKİLER

ÖZ ..... **iii**
ABSTRACT ..... **iv**
ÖN SÖZ ..... **v**
İÇİNDEKİLER ..... **vi**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **ix**
ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **x**
KISALTMALAR ..... **xi**

1. GİRİŞ **1**

2. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ GENEL EKONOMİK DURUM **7**

2.1 Tarım ve Sanayideki Gelişmeler 7
2.2. Fiyatlar Genel Seviyesindeki Gelişmeler 10
2.2.1 İstikrar Programı ve Fiyatlar Genel Seviyesi 12
2.3 Yatırımlardaki Gelişmeler 14
2.4 Dış Ticaret Politikası 17
2.4.1 1950-1957 Dönemi Dış Ticaret Politikası 18
2.4.2 İstikrar Programı ve Dış Ticaret Politikası 23
2.5 Yabancı Sermaye Hareketleri 24
2.5.1 Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu 25
2.5.2 Petrol Kanunu 26
2.6 Dış Yardımlar ve Yabancı Krediler 27

3. MALİYE POLİTİKASI **30**

3.1. Vergi Politikası 33

3.2. Kamu Harcamaları 35
3.3 Kamu Borçları 36
3.3.1 İç Borçlar 36
3.3.2 Dış Borçlar 38
3.4 İstikrar Programı ve Maliye Politikası 41
4. PARA VE KREDİ POLİTİKASI 43

4.1 Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın Kuruluşu 43
4.2 TCMB'nin Görevi, Kamu Kurumları ve Bankalarla İlişkileri 44
4.2.1 TCMB'nin Görevi 44
4.2.2 TCMB ve Hükümet Arasındaki İlişkiler 45
4.2.3 TCMB ve Hazine Arasındaki İlişkiler 45
4.2.4 TCMB ve Bankalar Arasındaki İlişkiler 45
4.2.5 Kredi ve Risk Santralinin Kuruluşu ve Faaliyetleri 46
4.3 Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın Tarihsel Gelişimi 47
4.3.1 1932-1940 Dönemindeki Gelişmeler 47
4.3.2 1940-1950 Dönemindeki Gelişmeler 51
4.3.3 1950-1960 Dönemindeki Gelişmeler 54
4.4 Demokrat Parti Döneminde TCMB Faaliyetleri 56
4.4.1 TCMB Para Politikası 57
4.4.2 TCMB Kredi Politikası 61
4.4.3 TCMB Reeskont Politikası 65
4.5 Amortisman ve Kredi Sandığı 67
4.5.1 Amortisman ve Kredi Sandığı'nın Kuruluşu 67
4.5.2 Amortisman ve Kredi Sandığı'nın Görevi 68
4.5.3 Amortisman ve Kredi Sandığı Kredi ve Faaliyetleri 70
4.5.4 İç Finansman Fonu'nun Kuruluşu ve Faaliyetleri 74
4.6 Demokrat Parti Dönemi Bankacılık Sistemi 76
4.6.1 7129 Sayılı Bankalar Kanunu 77
4.6.2 Banka Mevduatları 77
4.6.3. Bankaların Pasif Hesapları 80
4.6.4 Banka Kredileri 81
4.7 İstikrar Programı Sonrası Para ve Kredi Politikası 85

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ..... 87

KAYNAKÇA..... 92

ÖZ GEÇMİŞ 98

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 2.1: Türkiye'ye Yapılan Dış Yardım ve Verilen Krediler 28

Tablo 3.1: Konsolide Bütçe Gelirleri ve Harcamaları 31

Tablo 3.2: İç Borçlar 37

Tablo 3.3: Dış Borçlar 39

Tablo 4.1: 1932-1940 Dönemi Büyüme, Enflasyon, Reeskont ve Para Arzı 49

Tablo 4.2: 1940-1950 Dönemi Büyüme, Enflasyon, Reeskont ve Para Arzı 51

Tablo 4.3: TCMB Bilançosu – Döviz Hesabı 59

Tablo 4.4: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kredileri 62

Tablo 4.5: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İskonto Oranları 64

Tablo 4.6: Amortisman ve Kredi Sandığı Tahvilleri 70

Tablo 4.7: Amortisman ve Kredi Sandığı Kredileri 71

Tablo 4.8: Banka Kredilerinin Amortisman ve Kredi Sandığı Kredileri ile Karşılaştırılması 72

Tablo 4.9: İç Finansman Fonu Kredileri. 73

Tablo 4.10: Banka Mevduatları 77

Tablo 4.11: Bankalardaki Mevduata Uygulanan Kanuni Faiz Oranları 78

Tablo 4.12: Bankaların Pasif Hesapları 79

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No

Şekil 2.1: Reel GSMH ile Tarım ve Sanayide Yıllık Büyüme 9
Şekil 2.2: Fiyatlar Genel Seviyesi. 11
Şekil 2.3: Kamu Yatırımları ve Finansmanı 15
Şekil 2.4: Toplam Yatırımların Sektörlere Göre Dağılımı 16
Şekil 2.5: Dış Ticaret Haddi İndeksi 20
Şekil 2.6: Yatırım, Tüketim ve Ham Maddenin İthalat İçindeki Dağılımı 21
Şekil 2.7: Dış Ticaret Dengesi 23
Şekil 3.1: Vergi Gelirleri 32
Şekil 3.2: Konsolide Bütçe ve Vergi Geliri 33
Şekil 3.3: Kamu Harcamalarının Ekonomik Kritere Göre Dağılımı 34
Şekil 4.1: Para Arzı ve Para Benzeri Likiditeler 57
Şekil 4.2: Milli Korunma Kanunu Kapsamında Kullandırılan Krediler 63
Şekil 4.3: Amortisman ve Kredi Sandığı'na Yatırılan Zorunlu Karşılıklar. 68
Şekil 4.4: Bankacılık Sektörü Özsermaye, Kredi ve Mevduat İndeksi 80
Şekil 4.5: Banka Kredilerinin Sektörlere Göre Dağılımı 82

KISALTMALAR

ABD : Amerika Birleşik Devletleri
KİT : Kamu İktisadi Teşebbüsü
GSMH : Gayri Safi Milli Hasıla
IMF : International Monetary Fund
OEEC : The Organisation for European Economic Co-operation
PTT : Posta ve Telgraf Teşkilatı
TCDD : Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları
TCMB : Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TMO : Toprak Mahsulleri Ofisi
TSKB : Türkiye Sınai Kalkınma Bankası

1. GİRİŞ

Merkez Bankası, ulusal bir ekonomi için en önemli iktisadi kurumların başında gelmektedir. Ulusal paranın arzı ve para politikası uygulamaları Merkez Bankası'nın sorumluluğundadır. Ayrıca, izlediği para politikasıyla, hükümetin ekonomi politikası hedeflerinin gerçekleşmesini gözetmek Banka'nın görevleri arasındadır. Bu sebeple, Merkez Bankası'nın uyguladığı para politikası ve sahip olduğu kurumsal yapı, ülkenin siyasi gelişmelerinden ve maliye politikasından kaçınılmaz olarak etkilenmektedir.

20. yüzyılın ilk yarısı için Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın para politikası araçları; reeskont oranları, zorunlu karşılık oranları ve emisyon kontrolüyle sınırlıdır. Para politikası araçları kullanılarak, ekonomik büyüme ve fiyat istikrarı amaçlarına ulaşılmaya çalışılmıştır. Amaçlara ulaşılması sürecinde Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), para arzının büyük bir bölümünü oluşturan emisyon hacmi üzerinde monopol güç sahibi olarak önemli bir yer temsil etmiştir. Ayrıca, faiz oranları ve zorunlu karşılıklar aracılığyla alınacak para politikası kararlarıyla, iktisadi bireylerin harcama yapma, tasarruf etme, borç alma ve borç verme davranışlarını etkileyerek ekonomide hedeflenen amaçlara ulaşılması gözetilmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Kurtuluş Savaşı'yla kazanılan siyasi bağımsızlığı, ekonomik bağımsızlıkla destekleme düşüncesi gelişmiştir. Özellikle, I. Dünya Savaşı sırasında, Osmanlı Bankası'nın Türkiye ekonomisini zor duruma düşüren kararları dikkate alındığında ekonomik bağımsızlığın önemi somut olarak görülmüştür. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın Türkiye ekonomisi üzerinde meydana getirdiği olumsuz etkileri azaltmak amacıyla ulusal bir merkez bankasının kurulması düşüncesi ve zorunluluğu bir kez daha gündeme gelmiştir. Bunun üzerine, 11 Haziran 1930'da Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 1715 sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası yasası kabul edilmiştir. TCMB, 3 Ekim 1931'de

faaliyete başlamıştır. Diğer kamu kurumlarından farklılığının ve bağımsızlığının bir göstergesi olarak anonim şirket biçiminde hukuki varlığı oluşturulan TCMB, Umum Müdürlük şeklinde yapılandırılmıştır. Tarihsel süreç içinde merkez bankalarının görev ve yetkileri değişmiştir. Bu kapsamda, TCMB'nin kurumsal yapısı ve politikaları da zaman içinde ekonominin ihtiyaçlarına bağlı olarak çeşitli evrimler geçirmiştir.

1930'larda Türkiye'de, bir taraftan hızlı ekonomik büyüme ve iktisadi kalkınma stratejisi izlenirken, diğer taraftan Türk parasının değerinin istikrarlı olması amaçlanmıştır. TCMB, 1930'larda izlenen para politikası kapsamında fiyat istikrarını sağlamaya yönelik olarak emisyon hacmindeki artışları kurallara bağlamıştır. 1930'ların ilk yarısında TCMB para arzını sınırlı miktarda arttırmış olsa dahi 1930'ların ikinci yarısında tam tersi bir durum gözlenmiştir. İzlenen sanayileşme politikasını desteklemek ve İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye ekonomisi üzerindeki daraltıcı etkisini azaltmak için 1930'ların ikinci yarısında emisyon hacmi büyük oranda arttırılmıştır. Aynı dönemde, devletçi iktisat politikalarının yoğun olarak uygulamaya alınmış olması kamu harcamalarında artış yaratmıştır. Artan kamu harcamaların finansmanı için, TCMB kuruluş yasasında Hazine bonolarını iskontoya kabul etme yetkisi yer almadığı halde, aynı yıl gerçekleştirilen kanun değişikliğinde TCMB'nin Hazine bonolarını reeskonto kabul edebileceği kararı alınmıştır.

Devletin ekonomide aktif rol alışıyla gerçekleştirilen kamu yatırımları kapsamında ihtiyaç duyulan finansmanın sağlanması için, 1936 yılında Hazine bonosu alanında uygulanan kısıtlar kaldırılmıştır. 1938 yılında TCMB'ye Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve kurumlarının Hazine kefaletini haiz bonolarını iskonto etme ya da karşılığında avans verme yetkisi verilmiştir. Bu dönemde TCMB, bir taraftan reeskonta başvuran bankaları reeskont oranıyla kontrol etmeyi amaçlamış, diğer taraftan kamu sektörüne kredi açmış, özel amaçlı bankaların Hazine garantisine haiz bonolarını reeskonta kabul etmiştir. TCMB kredilerinde kamu sektörünün ağırlığı giderek artmıştır.

Sıkı para politikasının terk edildiği II. Dünya Savaşı yıllarında emisyon hacmi hızla arttırılmıştır. Para arzında büyük artış ve üretimde büyük düşüş yaşanması, fiyatlar genel seviyesinde artış meydana getirmiştir. Türkiye'de uygulanan ekonomi

politikası 1940 yılından itibaren nitelik açısından bir savaş ekonomisi özelliği göstermiştir. Türkiye, II. Dünya Savaşı'na aktif olarak katılmamış, fakat kamu bütçesi içinde savunma harcamaları gittikçe artan oranlarda yer almıştır. Yatırımlara yönlendirilebilecek kamu kaynaklarının savunma harcamalarına aktarılması ve dış ticarette Cumhuriyet tarihinin en düşük seviyesinde gerçekleşen ithalat hacmi iktisadi kalkınmayı duraklatmış ve zamanla geriletmiştir. Bu yıllarda yeni yatırımlara yönelmek yerine, mevcut yatırımların tamamlanması temel ekonomi politikası olarak benimsenmiştir.

Devlet, artan savunma harcamalarını karşılamak amacıyla iç borçlanma yöntemine başvurmuştur. Devletin, özellikle TCMB'ye olan borçlarının artması sonucu emisyon hızla arttırılmıştır. Savaş koşullarında görülen obsidional enflasyon yaşanmıştır. Kısa vadeli borçlar, Hazine'nin sık aralıklarla yeniden finansman ihtiyacını doğurmuş, bu durum para politikasıyla maliye politikanın birbirine karışmasına sebep olmuştur. II. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda (1945-1949) emisyon artışı kontrol altına alınmıştır. Türkiye'de, savaş sonrası yıllarda, sınırlı miktarda sermaye birikimine sahip olan özel teşebbüsün sanayi yatırımlarına yönelmesi devlet tarafından desteklenmiş, devletin altyapı yatırımları ucuz girdi üretecek sanayilerde yoğunlaştırılmış ve yabancı sermayeyi teşvik edici kararlar alınmıştır. Bu dönemde denk bütçe ve denk ödemeler bilançosuna büyük önem verilmiştir.

Bu tez çalışmasının konusu, Demokrat Parti (DP) döneminde Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası para ve kredi politikalarıdır. Mevcut yazılı kaynaklar, ilgili dönem kapsamında genel ekonomik gelişmeler ve uygulanan maliye politikasıyla ilgili detaylı anlatımlara yer vermiş olmakla birlikte, DP döneminde TCMB'nin izlemiş olduğu para ve kredi politikası genel hatlarıyla yer almıştır. Ayrıca, 1950'lerde fiyat istikrarına odaklanan merkez bankacılığının terk edildiği, kamu açıklarının çoğunlukla TCMB kaynaklarıyla finanse edilmeye başlandığı ve TCMB kaynaklarını kullanma yollarını açan yasal düzenlemelerin yapıldığı dönem oluşuyla merkez bankacılığı açısından bir dönüm noktası olarak kabul edilmesi, bu tez çalışmasının önemini arttırmaktadır.

Bu tez çalışması kapsamında, DP döneminde TCMB para ve kredi politikasının ekonomide meydana getirdiği gelişmeler analiz edilmiştir. Para ve kredi politikası uygulamaları, maliye politikasıyla uyumlu olduğu ölçüde ekonomik hedeflerde başarıya ulaşabilmektedir. Bu itibarla, para ve kredi politikasında alınan kararların arkasında yatan maliye politikası gelişmelerine yer verilmesi zorunluluğu doğmuştur. DP'nin izlediği maliye politikası, özel teşebbüsü esas alan, özel sektör yatırım ve üretimini teşvik eden liberal ekonomi politikaları incelenmiştir.

Bu tez çalışmasında izlenen yöntem, ilgilenilen konu ve dönemin doğası gereği arşiv çalışması ve içerik analizi yöntemidir. Bu aşamada, TCMB Kütüphanesi, Milli Kütüphane ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Kütüphanesi'ne başvurulmuş, TCMB Bültenleri ve Yıllık Faaliyet Raporları, Maliye Bülteni, TBMM Zabıt Ceridesi, Resmi Gazete gibi resmi kurumların yayınları ve Türkiye İktisat Gazetesi gibi günlük gazeteler başta olmak üzere süreli yayınlardan İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi ve Forum Dergisi özenle taranmış, elde edilen veriler titizlikle derlenmiştir. Çalışmanın ilgilendiği dönem, Demokrat Parti iktidarının yaşandığı 1950-60 yıllarıyla sınırlı tutulmuştur.

DP, ekonomide devletçiliğin azaltılması gerektiğine ve liberal ekonomi politikalarına inanmıştır. Bu amaçla Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin özelleştirilmesi gerektiğini savunmuştur. DP iktidarının ilk yıllarında izlenen liberal dış ticaret politikası, dış ödemeler bilançosu açığı meydana getirmiş, ayrıca ithal malların fiyatlarındaki artış yurtiçi üretimde ithal ara mal girdisi kanalı üzerinden maliyet enflasyonuna sebebiyet vermiştir. Yüksek enflasyon kronikleşmiş ve döviz darboğazı yaşanmıştır. Ekonomide gözlenen bu olumsuz gelişmeler, DP hükümetini uygulamakta olduğu liberal ekonomi politikalarından uzaklaştırmıştır. Genişleyici maliye politikası izlenmiş ve özel teşebbüsü teşvik etmek amacıyla büyük ölçekli altyapı yatırımları gerçekleştirilmiştir. Kamu yatırımlarını finanse edebilecek yeterli gelir kaynağının yokluğu, kronik bütçe açığı oluşturmuştur. Oluşan bütçe açıklarının finansmanında artan oranlarda TCMB kaynaklarına başvurulmuş, bu durum para ve kredi politikası ile maliye politikasının birbirlerine olan bağımlılığını arttırmıştır.

Demokrat Parti'nin iktidara gelişiyle birlikte para politikası kapsamında, ucuz para politikası, maliye politikası alanında ise genişleyici maliye politikasına yer verilmiştir. DP'nin hızlı ekonomik büyümeye verdiği önem çerçevesinde, devletin yatırımcı rolü genişletilmiş ve ekonomik hedeflerini gerçekleştirmenin bir yolu olarak Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin sayısı arttırılmıştır. 1953 yılından itibaren devlet yatırımlarının artan finansman ihtiyacı TCMB kontrolünde kurulan Amortisman ve Kredi Sandığı kredileriyle karşılanmıştır. Ucuz para politikası ve açık finansman uygulamaları emisyon hacmi ve kredi miktarında büyük artışlar yaratmıştır. Bu durum, ekonomide devlet ağırlığının artışına somut bir kanıttır. Karşılıksız yaratılan para arzıyla Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin faaliyet zararları ve kamunun bütçe açıkları ödenmiştir. Ayrıca TCMB, yaratılan fazla para arzıyla bankalara kredi kullandırmış, bu uygulama kredi enflasyonu yaratmıştır. Yatırım-tüketim-tasarruf dengesini olumsuz etkileyen yüksek enflasyon kontrol altına alınamamış ve üretim için gerekli olan ithal malların temini yaşanan döviz darboğazı sebebiyle gerçekleştirilememiştir. Hükümet, enflasyonu dizginleyebilmek ve döviz darboğazını aşabilmek için 4 Ağustos 1958'de Uluslararası Para Fonu ile anlaşma imzalamıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde, Demokrat Parti dönemi Türkiye ekonomisindeki gelişmelere yer verilmiştir. Bu kapsamda, tarım ve sanayideki gelişmeler, fiyatlar genel seviyesindeki değişimler ve yatırımların sektörler sınıflandırmasıyla dağılımı incelenmiştir. Dış ticaret, dönemler itibariyle sahip olduğu farklı ekonomi politikaları bağlamında analiz edilmiş, yabancı sermaye teşvikleri, dış yardımlar ve yabancı krediler üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde, uygulanan genişleyici maliye politikasının bütçe dengesi üzerindeki etkisi verilerle analiz edilmiştir. Gerçekleştirilen kamu harcamalarının finansmanı aşamasında başvurulan iç borç ve dış borç gelişimi üzerinde durulmuştur. Buna ek olarak, Demokrat Parti'nin hızlı ekonomik büyüme hedefine ulaşabilmek için arttırmış olduğu kamu harcamalarının dağılımı sektörler itibariyle analiz edilmiştir. Ayrıca, 4 Ağustos 1958 IMF İstikrar Programı'nın kamu maliyesi kapsamında getirdiği kısıtlara yer verilmiştir.

Çalışmanın son bölümünde, Demokrat Parti dönemi TCMB para ve kredi politikası ayrıntılı olarak incelenmiştir. İlk olarak, TCMB'nin kuruluşundan 1960 yılına kadar gerçekleştirilen yasal düzenlemeler ve uygulanan para ve kredi politikasının göstermiş olduğu değişimlere yer verilmiştir. Daha sonra, DP döneminde TCMB'nin uyguladığı para ve kredi politikası kapsamında gerçekleştirilen faaliyetler analiz edilmiştir. Demokrat Parti döneminde, bankacılık sektörünün hızla gelişip, büyüdüğü dikkate alındığında, özel bankaların ilgili dönemde TCMB'yle ekonomik ilişkileri ve izledikleri kredi politikasının önemi artmıştır. Bu kapsamda, TCMB ve özel bankalar arasında kurulan kredi köprüsünün gelişimi vurgulanmış, bankacılık sektörü kredi politikası verilerle analiz edilmiştir.

2. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ GENEL EKONOMİK DURUM

Demokrat Parti hükümeti tarafından 1950-60 döneminde, yeni bir iktisadi anlayış ve buna uygun bir iktisat politikası uygulanmaya başlanmıştır. İlk yıllar iktisadi alanda liberal ekonomi politikaları uygulanmış ve devletçilik azaltılmaya çalışılmıştır. Haziran 1950'de başlayan Kore Savaşı'nın etkisiyle, Türkiye'de bulunan ham maddeler üzerinde dış talep artışı gerçekleşmiştir. Tarımsal ürün ve ham madde ihraç eden Türkiye, bu konjonktürden kendi ekonomisi lehine faydalanmış ve ihracat hacmini arttırmıştır (Pamuk, 2012, 229). Hızlı ekonomik büyüme hedefinin gerçekleştirilmesi için kaynaklar tarım sektöründe verimliliği arttıracak şekilde yönlendirilmiş ve tarımsal kalkınmaya büyük önem verilerek, sanayi sektörü ihmal edilmiştir (Cillov, 1962, 136; Hiç, 1980, 14). Kaynak dağılımındaki plansız dağılım, tarım ve sanayinin birbirini desteklediği bütüncül bir kalkınma hamlesini engellemiştir.

2.1 Tarım ve Sanayideki Gelişmeler

Tarım sektöründeki gelişmelere dayandırılan ekonomik beklentiler, uygulanan iktisat politikasıyla desteklenmiştir. 1950'de Gelir Vergisi Kanunu yürürlüğe girmiş ve tarım sektörü vergiden muaf tutulmuştur. Az gelişmiş ülkelerde tarım sektörünün vergilendirilmesinin tarihsel ve siyasal nedenlerle güç olduğu Batırel (1984, 113) tarafından vurgulanmıştır. Ayrıca, tarım sektöründeki girdilere ve tarımsal ürünlere çeşitli fiyat sübvansiyonları uygulanmış, tarım sektörü düşük faiz politikasıyla desteklenmiştir (Findley, 2014, 325). Buna ek olarak, tarımda makineleşmeyle birlikte atıl araziler hızla ekime açılmıştır. Tarımın iklim şartlarına bağlı oluşu, ağır kışların yaşandığı 1954-1956 arasında tarıma açılan yeni ekim alanlarından beklenen verimin alınmasına engel olmuştur. Tarımın, iktisadi kalkınma süreci içinde hem sanayi sektörüne hem de hizmetler sektörüne kaynak aktarma özelliği dikkate alındığında, devletin tarım sektörünü desteklemesi zorunluluk arz etmiştir (Tecer,

2005, 8). Bu kapsamda, özellikle 1954 yılından sonra tarım ürünlerinde gözlenen üretim azalışı ve fiyatların yükselme eğiliminde oluşu, devlet tarafından sübvansiyonların arttırılması sonucunu doğurmuştur.

Demokrat Parti, devletçiliği azaltma ve özel teşebbüse destek verme amacıyla önemli adımlar atmıştır. Bu dönemde, özel kişi ve kuruluşların madencilik ile ilgilenmesi için çeşitli teşvikler verilmiş, maden arama ve çıkarma ruhsatları arttırılmıştır. 1950 yılında özel firmaların kurulmasını, mevcut firmaların modernleşmesini desteklemek için özel teşebbüse düşük faizli kredi sağlamak, sanayi girişimcisini desteklemek, özel sektör-yabancı sermaye işbirliğini sağlamak ve sermaye piyasasını geliştirmek amacıyla Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (TSKB) kurulmuştur (Coşar, 2010, 431). Ayrıca, proje bazlı döviz kredisi kullandırılması amacıyla Marshall Yardımı Özel Teşebbüs Fonu kurulmuştur. TSKB ve Marshall Yardımı Özel Teşebbüs Fonu, özel sektörün yatırımlar için ihtiyaç duyduğu kredilerin sağlanması aşamasında önemli katkılarda bulunmuştur (Kazgan, 2010, 68).

Demokrat Parti dönemi sanayi politikasına baktığımızda iki farklı dönem görülmektedir. Birinci dönemde (1950-54), liberalize edilen dış ticaret ve ithal mallara dayalı bir sanayileşme politikası izlenmiştir. Bu politika, savaş yıllarında birikmiş olan döviz rezervlerini hızla azaltmıştır. Kore Savaşı sonucu artan ihracat gelirleri, sanayide özel yatırımları arttırmışsa da, ithalat daha hızlı artmış ve dış ticaret açığı artmıştır (Özgür, 1976, 191). İkinci dönem, 1954-60 yıllarını kapsamaktadır. Bu dönemde yaşanan döviz kıtlığı ve yabancı kredi yetersizliği hükümeti ithal ikâmesine dayalı sanayileşme politikasına yöneltmiştir (Keyder, 1984, 1070).

Şekil 2.1, Reel gayri safi milli hasıla, tarım ve sanayide yıllık büyüme oranlarını göstermektedir. GSMH, 1950 yılında yüzde 9.4 büyüme kaydetmiştir. Bu dönemde büyümeye verilen önemin bir sonucu olarak 1951 yılında büyüme yüzde 12.8, 1952 yılında yüzde 12, 1953 yılında yüzde 11.2 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde tarımda yıllık büyüme sırasıyla, yüzde 10.9, yüzde 19.8, yüzde 9.5 ve yüzde 8.7 olarak gerçekleşmiştir. Sanayi sektörü 1950 yılında yıllık yüzde 9.3 büyümüş ve

izleyen yıllarda yüzde 2.6, yüzde 10.9 ve yüzde 19.2 düzeyinde büyüme gözlenmiştir.

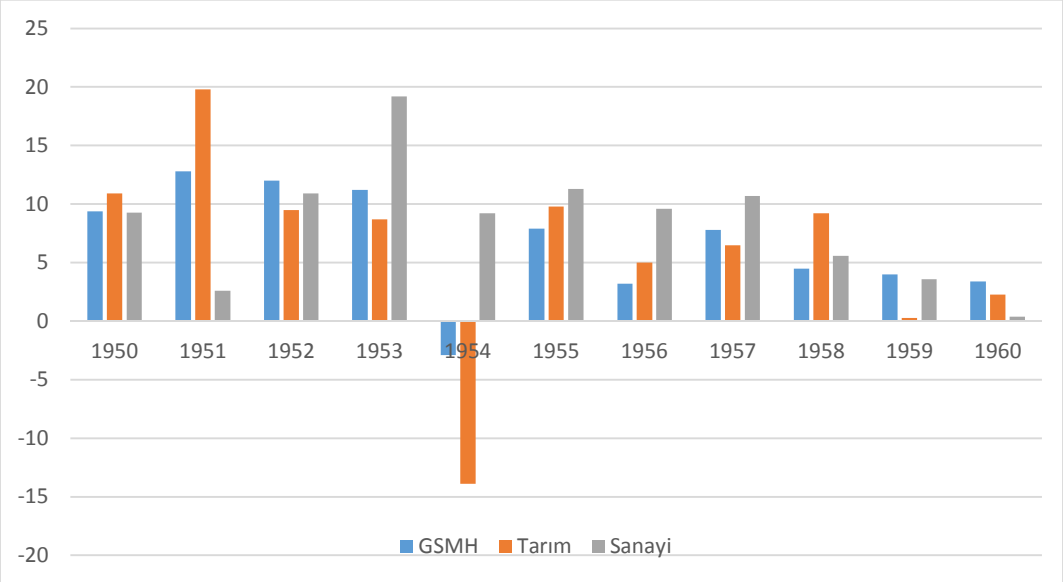

Şekil 2.1: Reel GSMH ile Tarım ve Sanayide Yıllık Büyüme

Kaynak: Gülten Kazgan, Türkiye Ekonomisinde Krizler, 2010, s.89

1954 yılında dış ticarette yaşanan döviz darboğazı sonucunda ithal ara malların satın alınamaması, yurtiçi üretimi durgunluğa sürüklemiştir. GSMH, 1954'te yıllık yüzde 2.9 düzeyinde küçülme göstermiştir. İzleyen yıllarda büyüme oranı sırasıyla yüzde 7.9, yüzde 3.2, yüzde 7.8 ve 1958 yılında büyüme oranı yüzde 4.5 olmuştur. 1954 yılında yaşanan olumsuz iklim şartları, tarım sektöründe yıllık yüzde 13.9 küçülme meydana getirmiştir. Tarım sektöründe izleyen yıllarda yıllık büyüme oranı yüzde 9.8, yüzde 5, yüzde 6.5 ve 1958 yılında yüzde 9.2 oranında gerçekleşmiştir. Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin sayısının arttırılmasıyla birlikte 1954 yılında sanayi alanında yıllık büyüme yüzde 9.2, izleyen yıllarda ise yüzde 11.3, yüzde 9.6, yüzde 10.7 ve 1958 yılında yüzde 5.6 olarak gerçekleşmiştir. İstikrar Programı'nın kabul edildiği 1958 yılı sonrasında GSMH yıllık yüzde 4 ve 1960 yılında yüzde 3.4 seviyesinde büyüme göstermiş, aynı dönemde tarım sektörü yüzde 0.3 ve yüzde 2.3, sanayide yıllık yüzde 3.6 ve yüzde 0.4 düzeyinde büyüme gözlenmiştir. 1950-60 döneminde, reel GSMH'da yıllık ortalama büyüme yüzde 6.6, tarımda yıllık ortalama büyüme yüzde 6.19 ve sanayide yıllık ortalama büyüme yüzde 8.4 olarak gerçekleşmiştir.

Akat (1985), Demokrat Parti iktidarı ilk yıllarının liberal ekonomi dönemi olarak isimlendirilmesine katıldığını belirtmekle birlikte, izlenen katı dış ticaret politikası ve sayısı arttırılan Kamu İktisadi Teşebbüsleri sebebiyle 1954 sonrası dönemin liberal ekonomi dönemi olarak kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. Yaşa (1982, 42), 1954 sonrası dönemi devletçiliğe yeniden dönüş olarak sınıflandırmıştır.

2.2. Fiyatlar Genel Seviyesindeki Gelişmeler

Demokrat Parti döneminde fiyatlar genel seviyesindeki değişimler, ilgilendiğimiz dönem süresince izlenen ekonomi politikalarının hem nedeni hem de sonucu olmuştur. Kamu kaynaklarının potansiyeli dikkate alınmadan, hızlı ekonomik büyüme hedefi için gerçekleştirilen KİT yatırımlarındaki artış, kamu bütçe açığını arttırmıştır. Sermaye yetersizliğine ek olarak, uzun vadeli yatırımların finansmanını sağlayacak etkin bir kredi piyasası bulunmadığı için, kısa vadeli kredilere başvurulmuş ve yüksek faiz oranlarıyla borçlanılmıştır. Plansız olarak başlatılan bu yatırımların finansmanı, DP hükümeti tarafından TCMB kredileriyle karşılanmaya çalışılmıştır (Aydın, 1970, 125-127). TCMB ekonomi kaynaklarının bu şekilde zorlanması enflasyondaki artışa süreklilik kazandırmıştır.

Şekil 2.2, 1950-60 yılları için fiyatlar genel seviyesindeki değişimi göstermektedir. 1950–53 arasında yurtiçi piyasadaki mal arzı bolluğu, para arzı artışının enflasyona sebep olmasını engellemiştir. Bu yıllarda görülen yıllık enflasyon oranı sırasıyla yüzde -10.2, yüzde 6.2, yüzde 1 ve 1953 yılında yüzde 2.9 seviyesindedir. Enflasyon oranı 1954'te yıllık yüzde 10.3, 1955'te yüzde 7.6, 1956'da yüzde 16.5 ve 1957'de yüzde 18.9 düzeyinde gerçekleşmiştir. 1954-57 arasında enflasyon oranının yüksek seyretmesinin iki önemli nedeni vardır. Bunlardan birincisi; üretim faktörlerinin yetersiz oluşu, üretim elastikiyetini azaltmıştır. Bu durumda toplam arzı arttırmak amacıyla uygulanan genişleyici para politikası, üretimde artış değil, fiyatlar genel seviyesinde artış yaratmıştır (Serin, 1987, 291-294). İkinci neden ise, yurtiçi üretimde ithal ara mal giridisi kullanılan bu dönemde, dış ödemeler bilançosu açığının küçültülmesi amacıyla sınırlandırılan ithalatın yarattığı mal kıtlıkları, yurtiçi piyasada maliyet enflasyonu yaratmıştır.

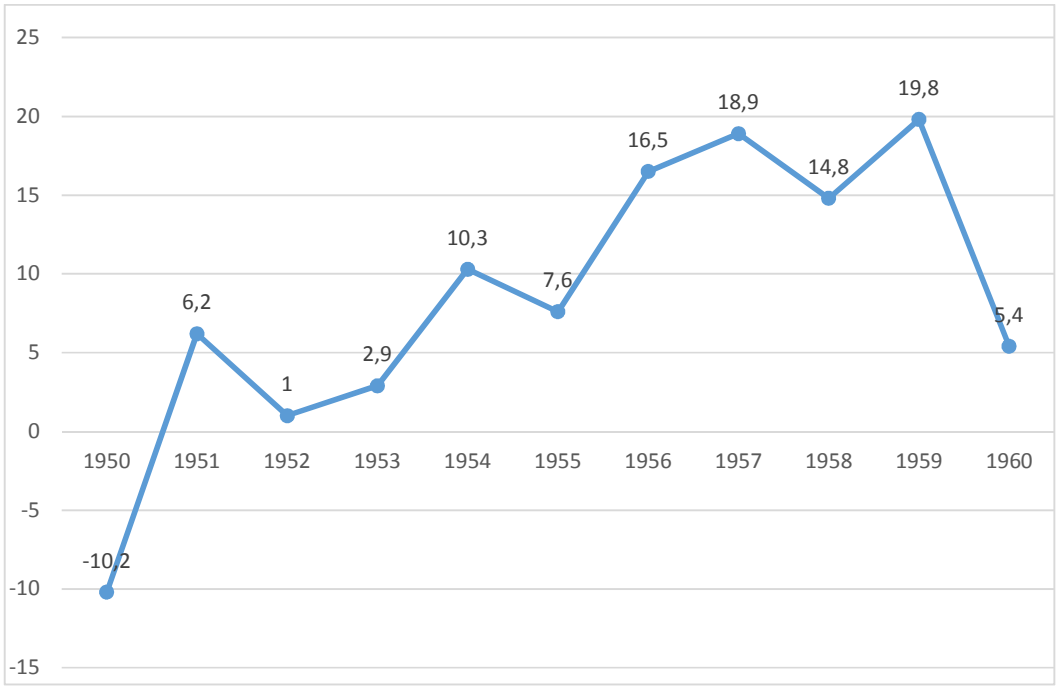

Şekil 2.2: Fiyatlar Genel Seviyesi (1950-1960)

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İstatistik Bülteni, Ocak 1978, s.106

Fiyatlarda yaşanan artış, KİT ürünleri satışından elde edilen geliri arttırmış, fakat artan kamu yatırımlarını karşılamaya yetmemiş, bütçe açığında artış gözlenmiştir (feedback effect). İstikrar Programı'nın kabul edildiği 1958 yılında yıllık enflasyon oranı yüzde 14.8, 1959'da yüzde 19.8 ve 1960'da yüzde 5.4 olmuştur.

Üretimi arttırmayı amaçlayan ve kontrollü bir şekilde kullanılması gereken krediler, özellikle 1954 sonrasında plansız yatırımlara aktarılmaya başlanmış ve bu durum kredi enflasyonuna neden olmuştur (Acar, 1993, 80). Mevcut duruma büyük yatırımlar ile plansız kamu harcamalarının neden olduğu bütçe açıklarının finansmanı için gerçekleştirilen emisyon artışları da eklenince enflasyon üzerindeki baskı büyümüştür. Türk parası değerini kaybetmiştir. Buna rağmen, ihracat hacminde artış olmamış, azalış gerçekleşmiştir. Çünkü, Kore Savaşı bitmiş ve ihracat mallarına olan yüksek dış talep büyük oranda azalmıştır. Yurtiçinde, ithal mallara olan talep artmıştır. Döviz darboğazıyla birlikte piyasa etkinliğini yitirmiştir (Zeytinoğlu, 1978, 305). Haziran, 1956'da Milli Korunma Kanunu yeniden yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla amaçlanan, Kamu İktisadi Teşebbüsü ürün fiyatlarını, yurtiçi piyasayı ve dış ticareti devlet kontrolü altına almaktır **(**Cillov, 1962, 137). Bu kanun, Demokrat

Parti'nin liberal ekonomi politikalarını terk edişini pekiştiren somut bir kanıt olmuştur.

Avrupa ve Döviz Kısıtlamaları Bölümü tarafından hazırlanan ve Uluslararası Para Fonu tarafından onaylanan raporda, Türkiye'de bu dönemde görülen enflasyonun nedenleri (Arslan, 2009, 147);

i- Bütçe açığı TCMB tarafından finanse edilmiş,

ii- Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin işletme zararları ve yatırım harcamaları genellikle TCMB tarafından karşılanmış,

iii- Ticari senetlerin TCMB tarafından reeskonta kabul edilmesiyle özel banka mevduatlarında artış yaşanmış ve bu mevduatlar özel bankalar tarafından kullandırılan kredileri arttırmış,

iv- İhracatı canlandırmak için uygulanan çoklu kur sistemi kapsamındaki sübvansiyonlar TCMB kaynaklarıyla karşılanmış,

v- Milli Korunma Kanunu çerçevesinde Haziran 1956'dan itibaren uygulanan fiyat ayarlamaları enflasyonu arttırmış, yurtiçi ve yurtdışı fiyatlar arasındaki fark artmış,

vi- Fiyat denetimleri ve ithalat kısıtlamaları artmış, maliyet-fiyat ilişkisi bozulmuştur. Aynı zamanda, fiyat sübvansiyonları tüketim malları talebinde hızlı bir artış meydana getirmiştir, şeklinde sıralanmıştır.

2.2.1 İstikrar Programı ve Fiyatlar Genel Seviyesi

4 Ağustos 1958'de kabul edilen İstikrar Programı'nın en önemli amacı, enflasyonu kontrol altına almak olmuştur. Bu itibarla, piyasa ekonomisi kurallarına uyan bir fiyat mekanizmasının sağlanması amaçlanmıştır. 1956 yılında yürürlüğe giren fiyat kontrolleri kaldırılmış, TCMB'nin resmi sektöre açtığı kredilere üst limit getirilmiştir. Bu limit içinde açılan kredilerin kamu sektörü ve bankalar arasında dağılımı kotalarla belirlenmiştir. Toprak Mahsulleri Ofisi'nin (TMO) aldığı kredilerin, bir sonraki yılın ilk yarısında TCMB'ye geri ödenmesi şartı getirilmiştir.

Bu uygulamayla, piyasadaki aşırı satın alma gücünü massetmek yöntemiyle talep enflasyonunun azaltılması ve enflasyonun kontrol altına alınması amaçlanmıştır. İstikrar Programı'nın bir diğer amacı, yurtiçi ve yurtdışı fiyatlar arasındaki farklılığın giderilmesi ve yurtiçi fiyatlarda istikrar sağlanmasıdır. İstikrar Programı sonrası döviz alış ve satışlarında uygulamaya başlanan prim sistemiyle yurtiçi ve yurtdışı fiyatlar arasındaki fark giderilmiştir. Bu uygulama, ihracatın canlandırılması için gerekli olan uygun zemini sağlamanın yanısıra enflasyonist bir etkeni de ortadan kaldırmıştır.

Enflasyonu kontrol altına alabilmek için yurtiçi piyasada mal arzını çoğaltacak önlemlerin uygulanmasına başlanmıştır. Özellikle, ithal mal ihtiyacının hızlı bir şekilde karşılanması için dış ticaret alanındaki uygulamalarda değişiklikler yapılmıştır. İstikrar Programı kapsamında alınan yardım ve kredilerle Türkiye'nin dış ticaret gücü büyük oranda artış göstermiştir. Bu gelişmeler sayesinde piyasaya ithal mal arzı sağlanmış ve ithal malların fiyatlarında düşüş meydana gelmiştir.

İthal malların alımı için 1959 yılında, 600 milyon dolar değerinde ithalat yapılmasına imkân verecek şekilde hazırlanmış bulunan ithalat programının 149.8 milyon dolarlık birinci kısmı, başta sanayinin ve diğer üretim alanlarının ihtiyaçları gözönünde bulundurularak hazırlanmıştır. Bu karar, Demokrat Parti'nin hızlı ekonomik büyüme için uyguladığı yatırım harcamalarının arttırılması politikasını desteklemiştir. Üretimde ihtiyaç duyulan ham madde ve ara girdi malzemesinin ithaline imkân veren bu programın gerçekleşmesiyle, sanayi üretiminde ve piyasadaki mal arzında hızlı bir artış yaratarak fiyatlar üzerinde enflasyonist baskının azaltılması amaçlanmıştır. Toplam arzdaki artışın, gelecek dönemlerde ithal ara mal talebini arttıracağı dikkate alınarak, sınırlı banka kredisinin belirlenen sektörlere verilmesi kararlaştırılmıştır (Hatiboğlu, 1964, 20; Arslan, 2009, 138). Haziran, 1958'de TBMM tarafından kabul edilen 7129 sayılı Banka Kanunu, Banka Kredilerini Tanzim Komitesi'ni bankaların kredi politikaları üzerinde söz sahibi yapmış ve banka kredilerinin farklı sektörler arasındaki dağılımını denetleme yetkisi vermiştir.

Enflasyonu kontrol etme ve düşürme politikasının başarılı olabilmesi için GSMH'nın büyük bir bölümünü oluşturan kamu sektöründeki açıkların azaltılması gerekmiştir.

Kamu açıklarınının, açık finansman politikasıyla sürdürülmesi enflasyonist gelişmelerde büyük önem arz etmiştir. İstikrar Programı kapsamında, genel ve ek bütçelerin dengelenmesi kararlaştırılmıştır. Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin daha fazla işletme açıkları oluşturmasına izin verilmeyeceği yönünde karar alınmıştır. Gerçekleşen gelirler ve harcamalar mali yıl bütçe tahminiyle uyum göstermediği zaman, harcamaların azaltılarak dengeye ulaşılması yönünde karar alınmıştır. Yatırımların kendi kendisini finanse edebilmesi ve mevcut borçların ödenebilmesi için Haziran 1958'de Kamu İktisadi Teşebbüsü ürünlerinin fiyatlarında artış gerçekleştirilmiş, Şeker Endüstrisi ve Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) bu çerçeveye dahil edilmemiştir. Bu uygulamayla bütçe açıklarının ve TCMB kaynaklarına olan ihtiyacın azaltılması amaçlanmıştır. İstikrar Programı'na rağmen, 1958-60 yıllarında fiyatlar genel seviyesindeki artış devam etmiş ve ekonomik büyüme yavaşlamıştır.

2.3 Yatırımlardaki Gelişmeler

Hızlı ekonomik büyümeyi hedefleyen Demokrat Parti, ekonomide yatırımlara büyük önem vermiştir. Fakat plansız gerçekleştirilen yatırımlar, bütçe açıklarını arttırmış ve yeni yatırımların finansmanı aşamasında kaynak bulma zorluğu yaşanmıştır (Güllap, 1973, 97). Özellikle 1953 yılından sonra gerçekleştirilen kamu yatırımları, TCMB kaynaklarıyla finanse edilmiştir.

3/7/1953 tarihinde 6112 sayılı Bankalar Kanunu'na ek kanunla mevduatlara uygulanan zorunlu karşılıkların, devletin iç ve dış borçlarına ilişkin tahvil ve bonoların piyasasını düzenlemek amacıyla kurulan Amortisman ve Kredi Sandığı hesabına yatırılması kabul edilmiştir (Zarakolu, 1988, 62). Yatırımların, iç tasarruf yoluyla finansmanı, yabancı kredi bulmakta güçlük çeken Türkiye ekonomisi için önemli bir kaynak olmuştur. TCMB kontrolündeki Amortisman ve Kredi Sandığı tarafından sağlanan finansman kaynağı, devlet yatırımlarının finansmanında bir iç çözüm olarak görülmüştür.

Şekil 2.3, 1950-60 arasında gerçekleştirilen kamu yatırımlarının ve yatırımların finansmanında kullanılan iç tasarrufların cari fiyatlarla GSMH oranları yer almaktadır. Demokrat Parti hızlı ekonomik büyümeye önem vermiştir. Bu sebeple

yatırımlar ilgili yıllar itibariyle artış göstermiştir. 1950'de yıllık kamu yatırım oranı yüzde 9.6, 1951 yılında yüzde 10.3, izleyen yıllarda yüzde 12.8, yüzde 12.4 ve 1954 yılında yüzde 14.7 seviyesinde gerçekleşmiştir.

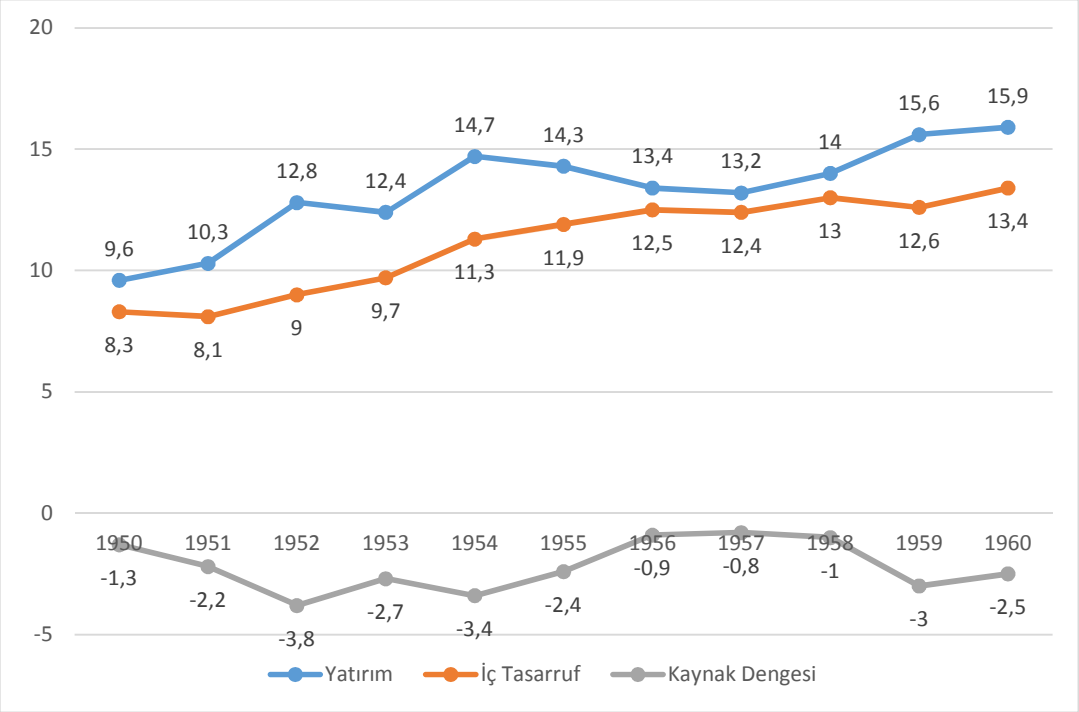

Şekil 2.3: Kamu Yatırımları ve Finansmanı (Cari Fiyatlarla % GSMH Oranı)
Kaynak: Nihal Tuncer, Tasarruf Sorunu, İstanbul, 1985, s. 1136

Yatırımların finansmanında iç tasarruflar yetersiz kalmış, ilgili dönem süresince iç tasarruf oranı yatırım oranının altında değerler almıştır. İç tasarruf oranı 1950 yılında yüzde 8.3, 1951'de yüzde 8.1, izleyen yıllarda yüzde 9, yüzde 9.7 ve 1954'te yüzde 11.3 seviyesinde gerçekleşmiştir. 1955 yılı sonrasında bankacılık sektöründeki gelişmeler ve bankaların ikramiye uygulamasıyla birlikte tasarruf teşvik edilmiştir. Bu yıllarda kaynak dengesi pozitif bir gelişme göstermiş ve 1955 yılında -2.4 seviyesinde gerçekleşen iç tasarruf açığı, 1956 yılında -0.9, 1957 yılında -0.8 ve 1958 yılında -1 oranına düşmüştür. İç tasarruf oranı 1959'da yüzde 12.6 ve 1960'da yüzde 13.4 seviyesine yükselmiştir. Buna rağmen, Demokrat Parti döneminde iç tasarruflarda artış yaratmanın önündeki en önemli engel, sürekli artış gösteren yüksek enflasyon oranı olmuştur.

Şekil 2.4, toplam yatırımların özel sektör, kamu sektörü ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri sınıflandırmasıyla 1950-60 arasındaki gelişimini göstermektedir. Özel sektör yatırımlarının ilgili dönem süresince, kamu sektörü ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri yatırımlarından daha fazla olduğu görülmektedir. Özellikle 1950–54 arasında izlenen liberal ekonomi politikalarının bir sonucu olarak özel sektör yatırımları sırasıyla yüzde 57, yüzde 61, yüzde 62 ve 1953 yılında yüzde 56 düzeyinde gerçekleşmiştir.

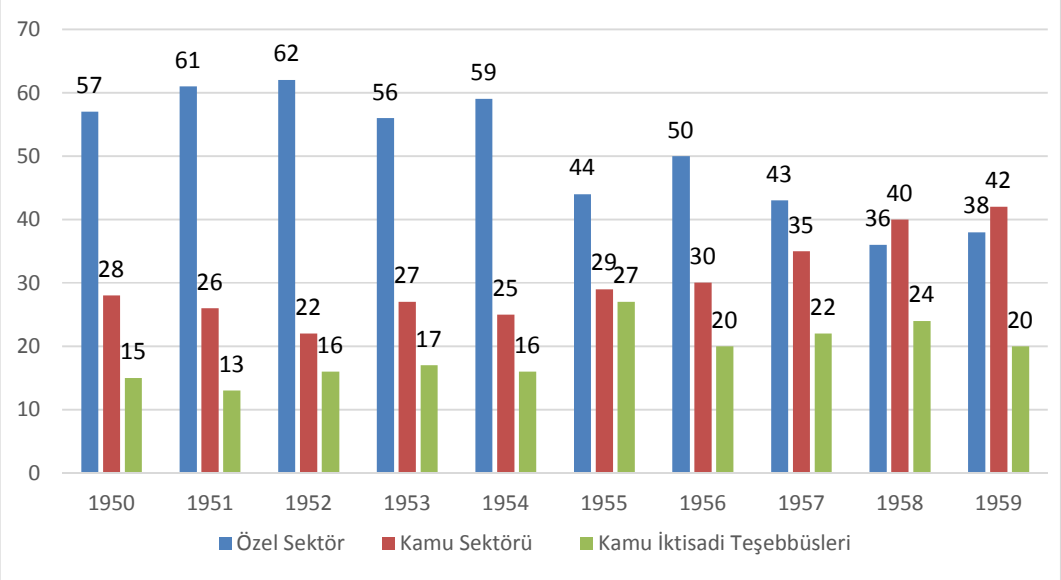

Şekil 2.4: Toplam Yatırımların Sektörlere Göre Dağılımı (%)

Kaynak: Osman Okyar, Yatırımların Sektörler İtibariyle Dağılışı, Forum, 1962

Bu dönemde kamu sektörü yatırımları yıllık yüzde 28, yüzde 26, yüzde 22 ve 1953 yılında yüzde 27 seviyesinde kalmıştır. 1954 yılından sonra ekonomide devletin ağırlığı arttırılmış ve 1955 yılında kamu sektörü yatırımları yıllık yüzde 29, 1956 yılında yüzde 30, 1957 yılında yüzde 35, 1958 yılında yüzde 40 seviyesinde gerçekleşmiştir. 1954 yılından sonra, özel teşebbüste yeterli sermaye birikimi bulunmadığı için KİT yatırımları devlet eliyle arttırılmıştır. 1950 yılında toplam yatırımların yüzde 15'i, 1951 yılında yüzde 13'ü, 1952 yılında yüzde 16'sı ve 1953 yılında toplam yatırımların yüzde 17'si KİT yatırımlarında gerçekleşmiştir. 1955 yılında kamu sektörü ve KİT yatırımları toplamı ilk kez özel sektör yatırımlarından daha fazla olmuş, toplamda yüzde 56 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu yıldan itibaren

kamu sektörü ve KİT yatırımları yıllık yüzde 50, yüzde 57, yüzde 64 ve 1959 yılında toplam yatırımların yüzde 62'sini oluşturmuştur.

1954 yılından sonra liberal politikalardan vazgeçilmek zorunda kalınmış, devletçi politikalara daha fazla ağırlık verilmiştir. Bunun önemli bir nedeni, ödemeler dengesi açıklarındaki artış ve sonucunda yaşanan döviz darboğazı temelinde ithalatı gerçekleştirilemeyen ürünlerin yurtiçinde üretimini sağlamak amacıyla ithal ikâmesine yönelik yatırımların hız kazanmasıdır (Tüzün, 1999, 153).

Devletin ekonomide daha fazla rol almasıyla birlikte dışlama etkisi gözlenmiştir. Dışlama etkisi (crowding out), kamu mal ve hizmet satın alımlarındaki bir artışın özel yatırımlarda bir azalışa neden olmasıdır. Kamu sektörü ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri yatırımlarının toplamı 1955 yılını izleyen yıllarda özel sektörden daha fazla değerler alması dışlama etkisinin (crowding out) somut bir kanıtıdır. Ayrıca, artan bütçe açıklarının, Hazine bonosu ve devlet tahvilleriyle finanse edilmesi, bono ve tahvil satışı kadar özel sektör harcamalarında bir azalış meydana getirmiştir.

Kamunun yatırım harcamalarını arttırması sonucunda devletin borç stoğunda artış meydana gelmiştir. Ekonomide daha çok miktarda kamu borç stoğu oluşmuş, daha az miktarda reel sermaye stoğu birikmiştir. Bu durumda, verimsiz kamu borcu, verimli reel sermayenin yerini almıştır.

2.4 Dış Ticaret Politikası

Dış ticaret işlemleri, az gelişmiş bir ekonominin özelliklerini taşıyan, yurtiçi üretimini ithal ara mal girdisiyle gerçekleştiren Türkiye ekonomisi için önemli bir yer temsil etmiştir. 1946 yılında gerçekleştirilen devalüasyon ile başlayan dış ticareti serbestleştirme süreci, 1950'den sonra uygulanan politikalarla desteklenmiş ve hızlandırılmıştır. Bu dönemde, ihracat ve ithalat büyük oranda liberalize edilmiştir (Cillov, 1962, 453; Findley, 2014, 307). 1950-53 döneminde ithalattaki miktar sınırlamaları büyük oranda kaldırılarak, korumacılığın yalnız gümrük tarifeleriyle sağlandığı bir dış ticaret politikası izlenmiştir (Boratav, 2003, 107; Doğan, 1987, 78).

2.4.1 1950-1957 Dönemi Dış Ticaret Politikası

1950'de Hazine tarafından Özel Teşebbüse Kefalet Edilmesi ve Döviz Taahhüdünde Bulunulmasına Dair Kanun, Maliye Bakanlığı'nı (300 milyon TL'yi geçmemek üzere) özel teşebbüsün yurtdışından sağladığı uzun vadeli borçlara kefil saymıştır. 1953 yılından itibaren gerçekleştirilen kredili ithalat, özel bankaların yurtdışından döviz kredisi sağlamalarının önünü açmıştır. Buna göre, kredinin özel bankalar tarafından geri ödenmemesi durumunda, bu döviz kredisini ödeme sorumluluğu TCMB'ye yüklenmiş, fakat krediye ilişkin dövizlerin hangi alanda gerçekleştirilecek yatırımlara kullandırılabileceği konusunda TCMB'ye herhangi bir karar hakkı tanınmamıştır. İlgili dönem süresince ithalat hacmini genellikle yabancı kredi kaynaklarının belirlediği göz önüne alındığında dış kredinin önemi bir kat daha artmıştır (Alkin, 1978, 226).

Özel teşebbüse dayalı liberal ekonomi politikasını benimseyen Demokrat Parti, Türkiye'nin Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne (The Organisation for European Economic Co-operation - OEEC) katılmasını sağlayarak, üye ülkelerle dış ticaretini büyük ölçüde serbest bırakmıştır (Acar, 1993, 78). Bu politikanın bir sonucu olarak 1950'den itibaren ithalat hızla artmıştır. Türkiye, OEEC'nin tavsiyesiyle ithalatını yüzde 60 oranında liberalize etmiştir. 1953 yılında Serbest Bölgeler Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanuna dayanan bir kararnameyle, 1956 yılında İskenderun'da serbest bölge kurulması kararı alınmıştır (Kazgan, 2012, 69). Gerçekleştirilen dışa açılma programının temel amacı, yabancı sermayeden yararlanabilmektir. Bu amacın üç önemli bileşeni vardır. Bunlar, doğrudan yabancı yatırımlar, ticari sektörün kalkınması için ihtiyaç duyulan uzun vadeli yabancı krediler ve iktisadi kalkınmayı hızlandıracak dış yardımlardır. Hem doğrudan yatırımlar ve dış yardımlar hem de uluslararası kuruluşlardan sağlanan krediler beklendiği gibi yeterli ve sürekli olmamıştır.

İthalat işlemlerindeki ilk kısıtlama, 22 Eylül 1952'de belirli malların ithalatında ilgili bakanlığın izni alınması şartı getirilerek gerçekleştirilmiştir. 20 Nisan 1953'te ise serbest ithalata tamamen son verilmiştir. 1 Eylül 1953'te kurulan Tevzin Fonu, ithalattan prim alıp-ihracata prim verme yoluyla bir çeşit gizli devalüasyon

uygulamıştır (Turgut, 1972, 208). Demokrat Parti, 1954'ten itibaren dış ticarette liberal ekonomi politikalarından uzaklaşmış ve altın satışları durdurulmuştur. 1954 yılında 1929'dan itibaren uygulanmakta olan spesifik gümrük rejimine son verilmiş ve değer esasına göre hazırlanmış olan yeni Gümrük Tarife Kanunu yürürlüğe girmiştir (Savaş, 1971, 6). Ayrıca, ithal mallar talebinde yaşanan hızlı artışı durdurup, ithal ikâmesine yönelik yurtiçi üretimi sağlayabilmek için ithal mallar üzerinden "Hazine hissesi" (7 Şubat, 1957) adıyla yüzde 40 oranında ek vergi alınmaya başlanmıştır (Cillov, 1969, 455).

Türkiye'nin üyesi olduğu Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü, Avrupa Ödemeler Birliği ve Uluslararası Para Fonu gibi çeşitli uluslararası ekonomik ve mali örgütlerden sağlanan krediler dış ticaretin gelişmesine yardım etmiştir (Hatiboğlu, 1967, 291). II. Dünya Savaşı sonrası yıllarda Türkiye, Avrupa'nın gıda ve ham madde ihtiyaçlarına ek olarak Kore Savaşı'nın doğurduğu yeni talepler sayesinde dış ticaret hadlerinde pozitif bir konum elde etmiştir (Acar, 1993, 80).

Şekil 2.5, 1950-60 arasında oluşan dış ticaret haddi indeksini göstermektedir. 1950 yılında 108 indeks değerine sahip olan dış ticaret haddi, 1951'de 103, 1954'te 95 değerini almıştır. 1950-54 arasında yaşanan bu düşüşte, ithal malların yurtiçi pazardaki yerli üretimden daha ucuz olması ve ithal mal talebinde aşırı artış yaşanması etkili olmuştur (Yazman, 1973, 114-116). Diğer taraftan, yurtiçi fiyatlar genel seviyesinde 1955 ve sonraki yıllarda yaşanan artış, ihracata konu olan mallar aracılığıyla dış ticaret haddini yükseltmiş, 1954 yılında 95 olan değer, 1955 ve 1956 yıllarında 107 olarak gerçekleşmiştir. 1956 sonrasında, Türkiye'nin ihracata konu olan mallarında dış talep azalmıştır (Sönmez, 2003, 168). Bu ekonomik gelişmeler kapsamında, dış ticaret haddi 1957 yılında 98, 1958 yılında 95, 1959 yılında 84 ve 1960 yılında 82 değerini almıştır.

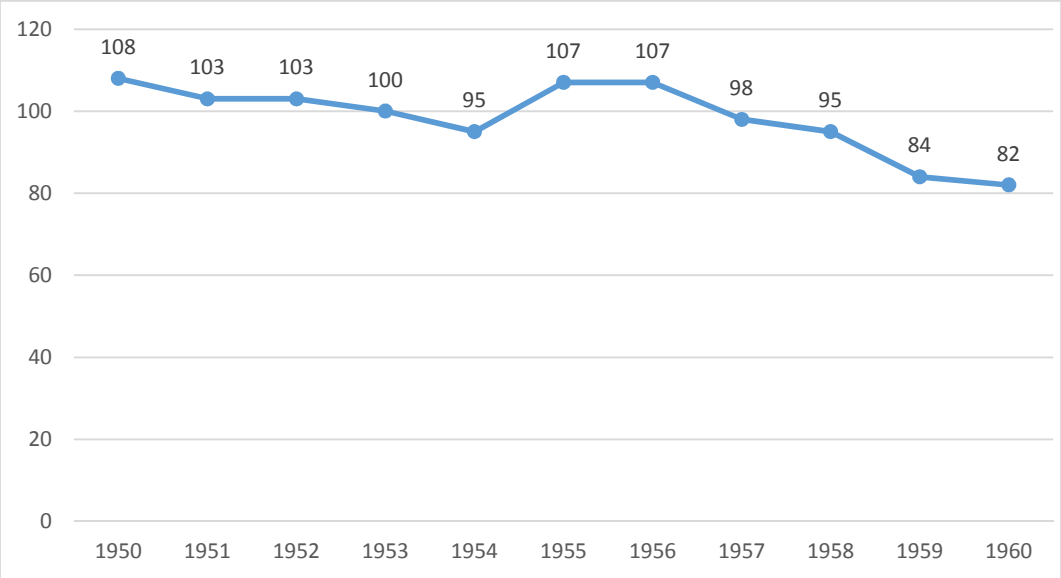

Şekil 2.5: Dış Ticaret Haddi İndeksi (1953=100)

Kaynak: Haluk Cillov, Türkiye Ekonomisi, İstanbul, 1962, s.491

II. Dünya Savaşı yıllarında geleneksel ihraç mallarının yabancı ülkelere satışı devam ettiği halde karşılığında makine ve sanayi ürünleri ithal edilebilecek istikrarlı bir dış dünya olmadığı için TCMB'de büyük miktarda altın ve döviz rezervi birikmiştir (Aytür, 1970, 54). Demokrat Parti döneminin ilk yıllarında, dış ticaret alanında uygulanan liberal ekonomi politikası sonucunda ithalat hızla artış göstermiş, diğer taraftan ihracattan elde edilen döviz geliri ithalat ödemelerini karşılayamamıştır. Dış ödemeler bilançosu açıkları artmış ve döviz rezervleri azalmıştır. Bu durumda, yurtiçi üretimde ihtiyaç duyulan ithal ara mal ve ham maddelerin ekonomik öncelik sırasına göre gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır (TCMB, 1955, 48; Alkin, 1983, 453). Döviz Komitesi (26.12.1955), kamu ve özel sektörün döviz ihtiyacına uygun olarak, döviz harcama listeleri düzenlemiş, bu uygulamayla döviz talebini sınırlamayı amaçlamıştır (Güpgüpoğlu, 1972, 40).

Şekil 2.6, ithalatın yatırım malları, tüketim malları ve ham madde sınıflandırmasıyla dağılımını 1950-60 yılları için göstermektedir. Demokrat Parti'nin yatırıma verdiği önem kapsamında yatırım malları ve ham madde ithalatının ilgili dönem süresince yüksek oranlara sahip olduğu gürülmektedir. Gerçekleştirilen ithalat içinde yatırım malları 1950 yılında yüzde 42.3, 1953 yılında yüzde 52, 1954 yılında yüzde 53 ve 1955 yılında yüzde 54.3 seviyesinde yer almıştır. Tüketim malları ithalatı, toplam

ithalat içinde 1950 yılında yüzde 20.4, 1953 yılında yüzde 19.8, 1954 yılında yüzde 19.6 ve 1955 yılında yüzde 14.6 seviyesinde gerçekleştirilmiştir. 1956 yılında yüzde 58.2 seviyesinde gerçekleştirilen yatırım malları, 1957 yılında yüzde 43.5, 1958 yılında yüzde 43.3, 1959 yılında yüzde 45.6 ve 1960 yılında yüzde 51.5 seviyesinde gerçekleştirilmiştir. Yatırım malları ithalatının, gerçekleştirilen ithalat hacmi içinde yüksek oranlarda yer alması Demokrat Parti'nin hızlı ekonomik büyümeye vermiş olduğu önemin açık bir kanıtıdır.

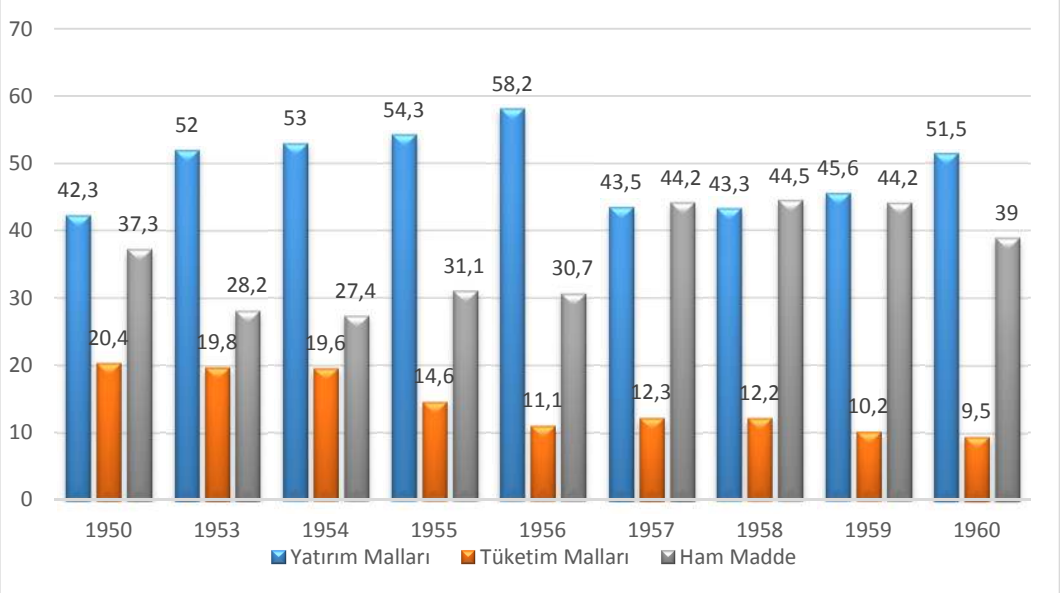

Şekil 2.6: Yatırım, Tüketim ve Ham Maddenin İthalat İçindeki Dağılımı (%)

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İstatistik Bülteni, Ocak 1978, **s.**101

Demokrat Parti'nin hızlı ekonomik büyüme hedefinin bir diğer somut kanıtı, dönem süresince ham madde ithalatında gözlenen artıştır. Toplam ithalat hacmi içinde, ham madde ithalatı, 1950 yılında yüzde 37.3, 1953'te yüzde 28.2, 1955'de yüzde 31.1 seviyesinde gerçekleşmiştir. Artan döviz darboğazı sebebiyle dış ticarette zorluklar yaşayan Demokrat Parti, elindeki imkânlarla yurtiçinde ithal ikâmesine yönelik üretim politikasını uygulamaya başlamıştır. Bu amaçla, Kamu İktisadi Teşebbüsleri sayısı arttırılmış ve üretimde ihtiyaç duyulan ham madde miktarı artışını beraberinde getirmiştir. 1956 yılında ham madde ithalatı yüzde 30.7, 1957'de yüzde 44.2, 1958'de yüzde 44.5 ve 1959 yılında yüzde 44.2 seviyesine artış göstermiştir.

II. Dünya Savaşı yıllarında TCMB kasasında biriken döviz rezervleri kaynaklarıyla ödemesi gerçekleştirilen dış ticaret işlemleri, bu rezervin kısa zamanda hızla azalmasının bir sonucu olarak durgunluğa girmiştir. Kore Savaşı'nın bitişiyle ihracat mallarına olan dış talepteki azalma, kronikleşen dış ticaret açığını arttırmıştır (Turgut, 1991, 144). TCMB'nin hükümetten bağımsız bir politikasının olmadığı bu dönemde, yurtiçinde yaşanan enflasyon ithalatı arttırma baskısı yaratırken, ihracat azalmıştır.

Dış ticaret dengesindeki sorunlara çözüm olarak devletin dış ticaret ve dış ödemeler üzerinde denetimi arttırması yolu izlenmiştir. Bir taraftan kredili ithalat uygulaması sınırlandırılırken, diğer taraftan kota ve çoklu kur sistemiyle, çeşitli mallara göre farklılaştırılmış bir dış ticaret politikası uygulanmıştır. 1954 yılında değer esasına dayanan yeni Gümrük Tarife Kanunu uygulamaya başlanmış ve ihracata konu olan mallara prim verilerek ihracat arttırılmaya çalışılmıştır (Akbank, 1980, 93). İthal mal fiyatlarının ve bu malların dolar bölgesindeki cari fiyat seviyesini aşmamasının kontrolü için 2/7/1956 tarihli kararname ile İthal Malları Fiyat Kontrol Komitesi kurulmuştur.

Şekil 2.7, ithalat, ihracat ve toplam dış ticaret hacmiyle birlikte dış ticaret açığını göstermektedir. 1950 yılında 286 milyon $ işlem hacmine sahip olan ithalat, 1951 yılında 402 milyon $ olarak gerçekleşmiş ve 1952 yılında ilgilendiğimiz dönem içindeki en yüksek değerine, 556 milyon $'a ulaşmıştır. Uluslararası yardım ve yabancı kredi sağlamakta karşılaşılan güçlükler döviz kıtlığı meydana getirmiş ve ithalatta azalmaya neden olmuştur. İthalat hacmi 1954 yılında 478 milyon $'a ve 1956 yılında 408 milyon $'a düşmüştür. Bu dönemde gerçekleştirilen ihracat, ithalatı karşılayamamıştır. 1950 yılında 263 milyon $ işlem hacmine sahip olan ihracat, 1953 yılında 363 milyon $, 1955 yılında 313 milyon $ seviyesinde gerçekleşmiş ve dış ticaret açığı artış göstermiştir. 1956 yılında 305 milyon dolar işlem hacmine sahip olan ihracat, 1957 yılında 345 milyon $ olarak gerçekleşmiştir. İlgilendiğimiz dönemde dış ticaret açığı, 1950 yılında 23 milyon $ seviyesinden, 1952 yılında 193 milyon $ seviyesine yükselmiş, 1955 yılında 185 milyon $ olarak gerçekleşmiştir. 1955-58 arasında yabancı kredi sağlanamaması ve yaşanan döviz darboğazı sebebiyle gerçekleştirilemeyen ithalat, dış ticaret açığının küçülmesinin temel nedeni

olmuştur. Dış ticaret açığı 1956 yılında azalarak 103 milyon $ ulaşmış, 1957 yılında 52 milyon $, 1959 yılında 116 milyon $ seviyesinde gerçekleşmiştir.

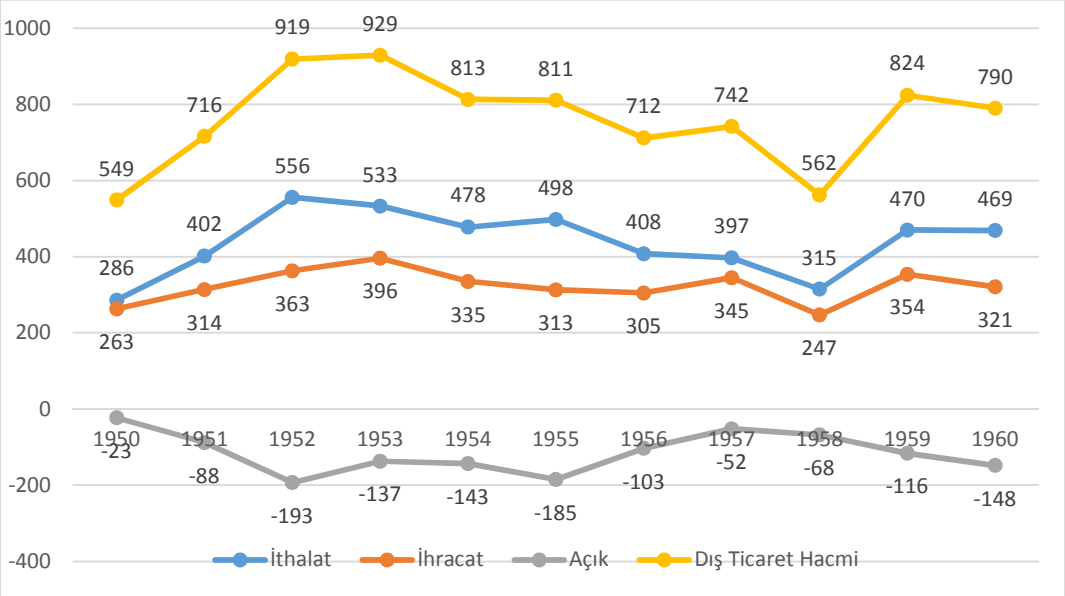

Şekil 2.7: Dış Ticaret Dengesi (1950-1960) (Milyon $)

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İstatistik Bülteni, Ocak 1978, s.94

Dış ticaret açığının yaratmış olduğu döviz darlığı, dış borçlanma ihtiyacı doğurmuş, yabancı kredi bulunamaması sonucunda ise Demokrat Parti, IMF ile anlaşma yapmak zorunda kalmıştır (Barda, 1967, 65; Gürsel, 1983b, 497).

2.4.2 İstikrar Programı ve Dış Ticaret Politikası

4 Ağustos 1958 İstikrar Programı kararlarıyla birlikte, dış ticarete konu olan ihracat mallarının satışı serbest bırakılmıştır. İthalatta ise belirlenen üçer aylık kotalar kapsamında gerçekleştirilmek üzere lisans şartı getirilmiştir. Uygulamaya alınan üçer aylık ithalat programı kapsamında her ürün için bir döviz kotası belirlenmiştir (Cillov, 1962, 456).

4 Ağustos 1958'de Türk lirası devalüe edilmiştir. Çoklu kur sistemi uygulamasıyla ihracat işlemlerinde 2.10 TL, 2.80 TL ve 6.20 TL gibi farklı primler verilmiştir. İthalat işlemlerinde ise 1 $ = 9 TL döviz kuru uygulanmıştır. Bu devalüasyon ve uygulanan prim sistemiyle, ihracatın arttırılması hedeflemiştir. Fakat dünya piyasalarında fiyatlar düşmüş ve Türkiye'nin ihracat mallarına olan dış talep

azalmıştır. Diğer taraftan, yurtiçi üretimde ara girdi olarak ihtiyaç duyulan ithal malların alımı İstikrar Programı kapsamında sağlanan dış kredi kaynaklarıyla gerçekleştirilmiş, ithalat artış göstermiştir.

İstikrar Programı sonrası uygulanan dış ticaret politikası çerçevesinde açıklanan ithalat kotalarından birincisi 23 Eylül 1958, ikincisi 17-18 Şubat 1959, üçüncüsü 3 Ağustos 1959 ve dördüncüsü 15 Şubat 1960'da ilan edilmiştir. 1958 ve 1959'da açıklanan üç kotayla toplamda 600 milyon dolarlık ithalat sağlanmıştır. İthalat kotalarının uygulanması kısa zamanda önemli sonuçlar yaratmıştır. Örneğin, ithalatın zamanında yapılmasını sağlayacak yöntemler geliştirilmiş, nakit teminat oranı başlangıçta yüzde 20 iken, yüzde 15'e ve daha sonra yüzde 10'a indirilmiştir. Uygulamanın ilk yılında başvurular yalnız TCMB'ye yapıldığı halde, sonraki kotalarda bu kural yetkili ticari bankalara bırakılmıştır. Bu dönemde gerçekleşen ihracat, yalnız hacim olarak artmakla kalmamış, sanayi alanında yapılmış olan geniş yatırımlar sayesinde mevcut ihraç mallarına yeni ürünler eklenmiştir.

2.5 Yabancı Sermaye Hareketleri

Yabancı sermaye, az gelişmiş ülkeler için iktisadi kalkınmada önemli bir ekonomik kaynak olarak öne çıkmaktadır. Bu amaçla, hükümetler kısa zamanda hızlı ekonomik büyüme sağlamak için yabancı sermayeyi ülkelerine çekme gayreti içinde olmuşlardır. Buna rağmen Türkiye, 1923'ten II. Dünya Savaşı sonuna kadar yabancı sermayeye karşı, özellikle doğrudan yabancı yatırımlara karşı mesafeli bir duruş sergilemiştir (Bulutoğlu, 1970, 34). II. Dünya Savaşı sonrası dönemde hükümetin yabancı sermayeye karşı tutumunda açık bir değişim yaşanmıştır. 22 Mayıs, 1947'de Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu, Türkiye'ye gelen yabancı sermayenin, elde ettiği kârı belirli şartlar altında yurtdışına transferine izin vermiştir. Aynı zamanda, devlet ve özel sermaye tarafından tarafından gerçekleştirilen yatırımlar için ihtiyaç duyulan proje kredileri çoğunlukla Dünya Bankası'nın Türk Sınai Kalkınma Bankası'na aktardığı kredilerden sağlamıştır (Sönmez, 1999, 9). Demokrat Parti, liberal ekonomi politikasını uygulama hedefi dahilinde yabancı yatırımları ülkeye çekebilmek için kanunlar çıkarmıştır (Findley, 2014, 306). Yabancı sermaye kaynağı

sağlamak için Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ve Petrol Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunların kabülünden 1960 yılı sonuna kadar toplam 78 milyon TL yabancı sermaye girişi gerçekleşmiştir (Tuncer, 1968, 83). Liberal ilkeler ve devlet garantisi özelliği taşıyan bu kanunlara rağmen, yurtiçi ekonomiye gelen yabancı sermaye, Türkiye'nin iktisadi kalkınmasına beklenen katkıyı sağlamakta yetersiz kalmıştır.

2.5.1 Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu

II. Dünya Savaşı'nın bitişiyle, az gelişmiş ülkelere çeşitli uluslararası yardımların yapıldığı, iktisadi kalkınma için elverişli bir dönem başlamıştır. Bu dönemde Türkiye'ye çeşitli uluslararası kuruluşlardan hibe ve kredi kanalıyla ekonomik kaynak sağlanmıştır.

1948 Türkiye İktisat Kongresi, Türkiye ekonomisini yabancı sermayeye açma fikrinin somut bir adımı olmuştur (Tayanç, 1973, 120). Yabancı sermaye kanalıyla gelen dövizlerle, sermaye kıtlığının aşılması amaçlanmıştır. Ekonomide devletin ağırlığının azaltılması ve devletçiliğe ikâme olarak dışa açık ekonomi sisteminde yabancı sermayeden faydalanılabileceği düşünülmüştür. Bu görüşler 1946 yılında Türkiye'ye gelen Max Thornburg'un raporunda belirttiği, devletçiliğin azaltılması, ağır sanayiden vazgeçme, yabancı sermayeye açılma ve yabancı seryameyeye eşit haklar tanıma ilkeleriyle uyum göstermiştir. Benzer görüşler, 1950 yılında Türkiye'ye gelen Dünya Bankası heyeti tarafından hazırlanan Barker Raporu'nda yer almıştır.

Demokrat Parti döneminde, ekonomiye katkıda bulunabilecek nitelikteki yabancı sermaye teşvik edilmiştir (Bulutoğlu, 1970, 155). Bu amaçla, yeni bir kanun hazırlanmış ve 1 Mart 1950'de kabul edilen 5583 sayılı kanunun yerini almak üzere 9 Ağustos 1951'de Yabancı Sermaye Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanun 23 Ocak 1954'e kadar yürürlükte kalmıştır.

Bu süreçte, sanayi, enerji, maden, inşaat, ulaştırma ve turizm sektörlerinde Türkiye ekonomisinin kalkınmasına katkı sağlayacak nitelikte ve herhangi bir ayrıcalık veya tekel yaratmamak koşuluyla yabancı sermayenin yatırım yapabileceği belirtilmiştir. Bununla birlikte, bu kanun Türkiye ekonomisine ve özellikle sanayi sektörüne

beklenen oranda katkı sağlayamamıştır (Aktan, 1978, 53). Özellikle tarımı ve ticareti yabancı sermayeye kapalı tutan ve kâr transferini sınırlayan bu kanun yetersiz bulunmuştur (Zeytinoğlu, 1978, 304). Bunun üzerine yabancı sermayenin aradığı koşullara sahip yeni bir kanun hazırlanmış ve 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu 18 Ocak 1954'te kabul edilmiştir. Hükümetin daha fazla liberal uygulamalar sağlayan bu kanunun hızla hazırlanması ve yürürlüğe konulmasındaki çabası, 1950'lerin başlarında uygulanan dış ticarette liberasyon politikası sonucu ekonomide yaşanan döviz darlıklarının aşılması ve ekonominin dış ticaret dar boğazından kurtulmasını sağlamak amacının bir sonucu olmuştur (Alpar, 1983, 509).

1954 yılında Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, doğrudan yabancı sermaye, döviz kaynağı sağlamak açısından bekleneni karşılayamamış olmakla birlikte, yerli ortaklıklar kurarak özel sanayi girişiminin teknoloji ve yönetim gibi sorunlarını aşmasına yardımcı olmuştur (Kepenek, 1990, 95). AEG-Eti, Birleşik Alman İlaç, Etitaş Elektrik, Santral Dikiş, Sandoz İlaç, Unilever, Pfizer, General-Electric; Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu kanalından gelen çokuluslu şirketlere örneklerdir.

2.5.2 Petrol Kanunu

Yabancı sermayeden yararlanabilmek için çıkarılan, 7/3/1954 tarihinde 6326 sayılı Petrol Kanunu'yla daha önce devlet elinde bulunan petrol arama tekeli kaldırılmıştır. Bu kanunun çıkarılmasındaki temel amaç, Türkiye'nin petrol ithalatçısı olmaktan çıkarılması ve petrol ihracatçısı konumuna getirilmesidir (Tüzün, 1999, 160). Bu durumda dış ticaret açıklarının azaltılması hedeflenmiştir. 1955 yılı içinde kurulmuş olan Türkiye Petrol Anonim Ortaklığı**,** Güney Doğu Anadolu'da petrol araştırması yapmıştır. Elde edilen ham petrolün işlenmesi için Batman'da rafineri tesisleri kurulmuştur. Ayrıca, 1957'de yapılan bir değişiklikle yabancı sermayeye rafineri kurma hakkı verilmiştir (Bulutoğlu, 1970, 157). Petrol Kanunu kapsamında gelen yabancı sermayeye örnek olarak Mobil, Shell, BP gibi çokuluslu şirketler gösterilebilir.

Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ve Petrol Kanunu'nun uygulanması sonucunda, temel amaç olan yabancı yatırım kanalı üzerinden Türkiye'ye gelecek olan dövizle yaşanmakta olan döviz darboğazının aşılması gerçekleştirilememiştir.

2.6 Dış Yardımlar ve Yabancı Krediler

Türkiye, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde yabancı ülkelerden ve uluslararası kuruluşlardan ekonomik yardım alarak iktisadi kalkınmayı gerçekleştirmek istemiş ve bu kapsamda 1948 yılında Marshall Yardımı almıştır. TCMB'de, kullanımı ABD iznine bağlı Karşılık Paralar Fonu kuran Marshall Yardım Programı, yabancı sermayeye açılmanın ilk somut örneği olmuştur (Kazgan, 2010, 72). Yabancı ülkelerin yapacağı yardımlardan sağlanan dövizle ithalat hacminin ve yurtiçi üretimin arttırılması amaçlanmıştır.

Tablo 2.1, Türkiye'nin 1950-60 arasında ABD'den ve diğer uluslararası kuruluşlardan (Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası, Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası) alınan borç ve bağışları göstermektedir. Hızlı ekonomik büyüme için önem arz eden yabancı kaynaklardan ABD kaynakları 1950 yılında 40 milyon dolar borç ve 31.9 milyon dolar bağış olmak üzere toplam 71.9 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Aynı yıl uluslararası kuruluşlardan 80.4 milyon dolar değerinde ekonomik kaynak sağlanmıştır. 1952 yılında 11.2 milyon doları borç ve 58,4 milyon doları bağış olmak üzere toplamda 69,6 milyon dolar ABD kaynağı kullanılmıştır. 1953 yılında 20 milyon dolar uluslararası kuruluşlardan finansman sağlanmıştır. İstikrar Programı'nın etkisiyle 1958 yılında toplam Amerikan kaynağı 113.6 milyon dolara, uluslararası kuruluşlardan ise 125.5 milyon dolar yabancı kaynak sağlanmıştır. On yıllık dönem içinde ABD tarafından 273.7 milyon doları borç, 824.2 milyon doları bağış olmak üzere toplamda 1097,9 milyon dolar yabancı kaynak elde edilmiştir. Aynı dönemde uluslararası kuruluşlardan toplam 315.4 milyon dolar kaynak sağlanmıştır.

Tablo 2.1: Türkiye'ye Yapılan Dış Yardım ve Verilen Krediler (Milyon $)

Yıllar	ABD			Uluslararası Kuruluşlar	Toplam
	Borç	Bağış	Toplam		
1950	40	31,9	71,9	80,4	152,3
1951	-	49,8	49,8	-	49,8
1952	11,2	58,4	69,6	35,2	104,8
1953	-	58,6	58,6	20	78,6
1954	-	78,7	78,7	3,8	82,5
1955	25,5	83,8	109,3	-	109,3
1956	25	104,3	129,3	-	129,3
1957	25,1	62,3	87,4	13,5	100,9
1958	23,2	90,4	113,6	125,5	239,1
1959	97,2	107	204,2	-	204,2
1960	26,5	99	125,5	37	162,5
Toplam	273,7	824,2	1.097,9	315,4	1.412,4

Kaynak: Yalçın Acar, Tarihsel Açıdan Türkiye Ekonomisi ve İzlenen İktisadi Politikalar 1923-1963, 1993, s.85

Yaşanan döviz darboğazı ve sonucunda meydana gelen dış ticaret tıkanıklıklarının aşılabilmesi için Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne üye ülkeler ve Uluslararası Para Fonu'ndan, 4 Ağustos 1958 İstikrar Programı kapsamında 359 milyon dolarlık kredi sağlanmıştır. Türkiye'nin Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü üyesi ülkelerle ve Amerika Birleşik Devletleri'ne olan birikmiş transferlerinin konsolidasyonu, 11 Mayıs 1959'da Paris Anlaşması'yla gerçekleştirilmiştir. Birikmiş transferler -yaklaşık 440 milyon dolar- yüzde 3 faiz oranıyla, birinci yıl taksidi faiz hariç 15 milyon dolar olarak belirlenmiş, sonraki dört yıl içinde taksit değeri her yıl 5 milyon dolar arttırılmıştır.

Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (International Bank for Reconstruction and Development - IBRD), Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu gibi uluslararası kuruluş ve Marshall Planı, ABD yardımları gibi programların ortak amacı, Türkiye'de liberal ekonomi düşüncesini güçlendirmek olmuştur (Çavdar, 1985, 1081)

3. MALİYE POLİTİKASI

Maliye politikası, belirli ekonomik hedeflere ulaşmak için kamu harcamaları, vergiler ve kamu borçlarının miktarı ve bileşiminde yapılan ayarlamalar olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca, ekonomide hedeflere ulaşabilmek için para ve kredi politikası ile maliye politikası birbiriyle uyumlu olmalıdır. Demokrat Parti, 1950 yılından önce izlenen denk bütçe-denk ödemeler bilançosu ilkesinden vazgeçmiş ve genişleyici para ve maliye politikası yaklaşımlarını benimsemiştir (Acar, 1993, 77; Ayhan, 1971, 67).

Demokrat Parti hükümet programında, devletin ekonomideki rolünü azaltma ve özel teşebbüsü destekleme amacı yer almıştır. Bu amacı gerçekleştirmek için Kamu İktisadi Teşebbüsleri satışa çıkarılmıştır (Hatiboğlu, 1978, 10). KİT'leri satarak özel teşebbüse dayalı bir serbest piyasa ekonomisi yaratma eğilimi başarılı olamamıştır. Çünkü özel teşebbüs bu kuruluşları çok düşük fiyatlarla ve yeni açılacak kredilerle satın almak istemiştir. Sermaye piyasasının gelişmemiş olduğu, kamu kuruluşlarının anonim şirket statüsünde olmadığı ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin sermaye piyasasında işlem gören hisseleri bulunmadığı için satış değerleri belirlenememiştir (Kazgan, 2012, 71). Ayrıca, Kamu İktisadi Teşebbüsleri aracılığıyla, kamu girişimciliğinin özel teşebbüse dışsal yarar yaratabileceği ortaya çıkmıştır (Coşar, 2005, 39). Kamu girişimlerinin ürettikleri malların ve hizmetlerin maliyetin altında fiyatla satılması, eğittikleri işgücünün özel sektöre kalifiye emek sağlaması, düşük faizle kredili satışların gerçekleştirilmesi bunların en önemlileri arasında yer almıştır.

İlk yıllar uygulanan liberal ekonomi politikaları, ekonomide negatif büyümenin gözlenmesi ve dış ticarette yaşanan durgunluk sebebiyle Demokrat Parti hükümetini liberal politikalardan uzaklaştırmış ve ekonomide devletin ağırlığı 1954 yılından itibaren arttırılmıştır (Yaşa, 1966, 28; 1982, 17).

Liberal ekonomi politikasının tersine, ekonomide devletin rolünü arttıran bu kararının arkasında iki önemli neden bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, iç talebi

karşılayabilecek büyüklükte bir özel teşebbüsün olmaması ve yatırımlar için gerekli sermaye birikiminin olmayışının bir sonucu olarak, yurtiçinde büyüyen talebi karşılamaya yetersiz kalan sanayi yatırımları, hükümeti yeni Kamu İktisadi Teşebbüsleri kurmaya ve sanayi alanında kamu yatırımlarını arttırmaya zorlamıştır. İkinci neden, bu mevcut durumun bir çözümü olarak görülen kamu yatırımlarıyla özel sektörün gelişmesine yardımcı olmak istenmesidir (Kepenek, Yentürk, 1994, 101; Sönmez, 2003, 165).

Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin sayısı arttırılarak hızlı büyüme sürecinin sürekliliği sağlanmak istenmiştir (Kuyucuklu, 1983, 213). Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin arttırılmasında uygulanan yöntem, Yerel Kalkınma Şirketleri modeli olmuştur. Bu yatırımlarının finansmanı TCMB ve Amortisman ve Kredi Sandığı kaynaklarından sağlanmıştır (Özmen, 1983, 433). Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin sayısının arttırılması ve finansmanın TCMB kaynaklarıyla karşılanması, hem ekonomide yüksek enflasyon yaratmış hemde plansız gerçekleştirilen yatırımlar bütçe gelirlerini arttırmada başarısız olmuştur.

Tablo 3.1, konsolide bütçe gelirleri ve harcamalarını göstermektedir. 1950 yılında konsolide bütçe geliri 1.842 milyon TL, konsolide bütçe harcaması 1.956 milyon TL seviyesinde gerçekleşmiş, 114 milyon TL bütçe açığı verilmiştir. 1951 yılında konsolide bütçe geliri yüzde 14.9 artış sağlamış ve 2.117 milyon TL olmuştur. Aynı yıl konsolide bütçe harcaması yüzde 5.3 artış göstererek 2.060 milyon TL ulaşmıştır. 1953 yılında konsolide bütçe geliri yüzde 5.9 azalış göstermiş ve aynı yıl konsolide bütçe harcamalarında yüzde 2.6 azalma yaşanmış, fakat bütçe açığı 29 milyon TL artış göstermiştir. 1955 yılında konsolide bütçe geliri yüzde 30.3 artışla 3.400 milyon TL yükselmiş ve aynı yıl konsolide bütçe harcamaları yüzde 26.6 artışla 3.453 milyon TL seviyesinde gerçekleşmiş, 53 milyon TL değerinde bütçe açığı oluşmuştur.

Tablo 3.1: Konsolide Bütçe Gelirleri ve Harcamaları (Milyon TL)

Konsolide Bütçe Gelirleri				%Δ	Konsolide Bütçe Harcamaları	%Δ	Konsolide Bütçe Dengesi
Yıllar	Genel Bütçe Geliri	Katma Bütçe Geliri	Toplam Gelir				
1950	1.449	393	1.842	-10.7	1.956	-5.3	-114
1951	1.684	433	2.117	14.9	2.060	5.3	57
1952	2.294	410	2.704	27.7	2.641	28.4	64
1953	2.337	206	2.543	-5.9	2.572	-2.6	-29
1954	2.469	140	2.609	2.6	2.727	6.1	-118
1955	3.286	111	3.400	30.3	3.453	26.6	-53
1956	3.395	178	3.573	5.1	3.711	7.4	-138
1957	4.060	278	4.338	21.4	4.377	17.9	-39
1958	4.932	336	5.268	21.4	5.251	19.9	17
1959	6.572	582	7.154	35.8	7.047	34.2	107
1960	7.139	610	7.749	8.3	7.789	10.5	-40

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/EkonomikSosyalGostergeler.aspx)

1957 yılında konsolide bütçe geliri yüzde 21.4 artışla 4.338 milyon TL seviyesine yükselmiş, diğer taraftan konsolide bütçe harcamaları yüzde 17.9 artışla 4.377 milyon TL değerini almış ve mali yıl bütçe açığı 39 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. İstikrar Programı ile birlikte 1958 yılında konsolide bütçe harcamalardaki artış yüzde 19.9 seviyesinde gerçekleşmiş, fakat 1959 yılında seçim ekonomisi politikalarıyla konsolide bütçe harcamaları yüzde 34.2 arttırılmıştır. Dönem süresince, bütçe gelirlerindeki artış, bütçe harcamalarını karşılayamamış, bütçe dengesi bozulmuş, bütçe açıkları kronikleşmiştir.

Demokrat Parti, hızlı ekonomik büyüme amacıyla kamu harcamalarını arttırmayı sürekli bir politika haline dönüştürmüştür. DP, iktisadi planlama olarak, bütçeyi kullanmış ve denk bütçe uygulamasını hızlı ekonomik büyüme hedefi önünde bir engel olarak görmüştür (Coşar, 2005, 38).

3.1. Vergi Politikası

Demokrat Parti, artan bütçe harcamalarını karşılayabilmek için vergi gelirlerini arttırmaya yönelik kanun değişikleri yapmıştır. 1950'de Gelir Vergisi Kanunu'nun getirmiş olduğu yenilik, şirketlerin yıllık kazançları üzerinden ödemekle yükümlü oldukları Kurumlar Vergisi'nin uygulamaya konulmasıdır (Kazgan, 1964, 22). Ticari şirketlerin net kârları üzerinden yüzde 10 Kurumlar Vergisi alınarak devlet bütçesine gelir katkısı sağlamak amaçlanmıştır. Vergi kanunlarının değiştirilmesiyle hedeflenen vergi geliri artışı elde edilememiştir.

Şekil 3.1, Demokrat Parti döneminde elde edilen vergi gelirlerini göstermektedir. 1950 yılında 1.242 milyon TL olarak gerçekleşen vergi gelirleri, 1951 yılında 1.237 milyon TL olmuştur. 1952 yılında vergi gelirlerinde artış yüzde 8 seviyesinde gerçekleşmiş ve 1953 yılında 1.708 milyon TL vergi geliri elde edilmiştir.

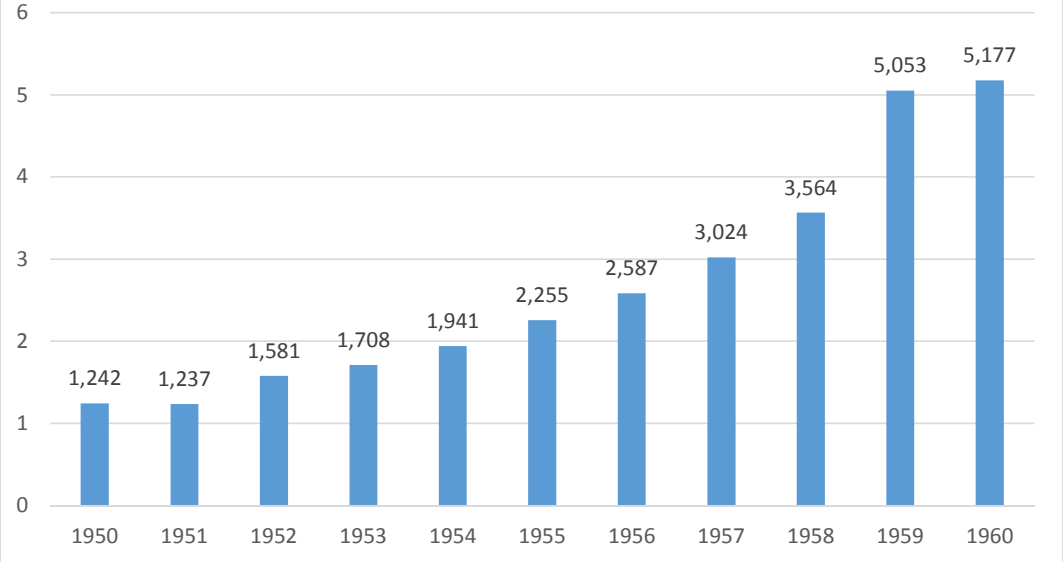

Şekil 3.1: Vergi Gelirleri (Milyon TL)

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İstatistik Bülteni, Ocak 1978, s.61

Vergi gelirlerindeki artış 1956'ya kadar çok sınırlı kalmıştır. 1957 yılında vergi gelirlerinde gözlenen yüzde 17'lik artış, 6908 sayılı kanunla gelir vergisi oranlarında yapılan yükseltmeler ve ithalattan "Hazine hissesi" adıyla alınan gümrük vergisinin

bir sonucudur. Bir diğer önemli artış 1959 yılında gözlenmektedir. Bu artışın temel nedeni, İstikrar Programı kapsamında Türk parasının devalüe edilmiş olmasıdır.

Türk parasının devalüe edilişinin vergi gelirleri üzerindeki etkisini azaltmak ve konsolide bütçe gelirleri ile birlikte GSMH'ya oranını görebilmek için Şekil 3.2 oluşturulmuştur. Konsolide bütçe gelirinin GSMH'ya oranı 1950 yılında yüzde 17.6 seviyesinde gerçekleşmiş ve izleyen yıllarda bu oran yüzde 17.2, yüzde 18.8 ve 1953 yılında yüzde 16.2 düzeyinde oluşmuştur. Vergi gelirlerinin GSMH'ya oranı 1950 yılında yüzde 11.9 seviyesinde gerçekleşmiş, izleyen yıllarda yüzde 10.1, yüzde 11 ve 1953 yılında yüzde 10.9 değerini almıştır.

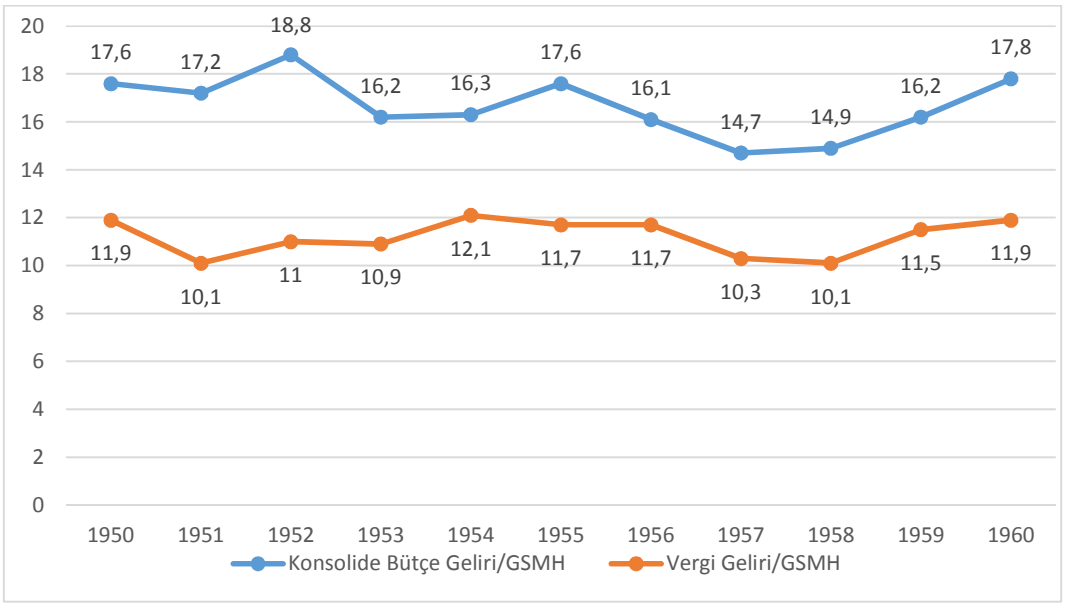

Şekil 3.2: Konsolide Bütçe ve Vergi Geliri (Cari Fiyatlarla % GSMH Oranı)

Kaynak: Şekil 3.1 ve Tablo 3.1'deki verilerden düzenlenmiştir.

1955 yılında konsolide bütçe gelirinin GSMH'ya oranı yüzde 17.6, 1957 yılında yüzde 14.7 ve 1959 yılında yüzde 16.2 seviyesinde gerçekleşmiştir. Vergi gelirlerinin GSMH'ya oranı 1956 yılında yüzde 11.7, 1958 yılında yüzde 10.1 ve 1960 yılında yüzde 11.9 seviyesinde oluşmuştur. Bütçe gelirlerinin büyük kısmını oluşturan vergi gelirlerinde artış sınırlı kalmış, bütçe harcamaları daha fazla artış göstermiş ve bütçe dengesi açık vermiştir.

Demokrat Parti döneminde bütçe gelirlerinin arttırılması için vergi politikasında gerçekleştirilen değişimler başarılı olmamıştır. Bütçe ve vergi gelirleri 1950-60

döneminde GSMH'da meydana gelen artışlara uyum sağlayamamıştır. Bütçe gelirlerinin arttırılamaması bütçe açıklarının kronikleşmesine neden olmuş ve bu açıklar genellikle TCMB kaynaklarıyla karşılanmıştır.

3.2. Kamu Harcamaları

Her ekonomide tüm toplum adına kamu otoritelerince kararlaştırılıp yapılan kamu harcamaları gerçekleştirilir. Kamu harcamaları vergi gelirlerinden fazlaysa devlet borçlanacaktır. Borçlanma yoluyla özel tasarrufun bir bölümü kamu sektörüne aktarılmış olacak, bu durumda özel yatırımların kaynağı azalacak, özel tasarruf–özel yatırım dengesi bozulacaktır (Batırel, 1984, 5).

Şekil 3.3, vergi ve diğer kamu gelirleriyle yapılan harcamaları; cari harcamalar, yatırım harcamaları, sermaye teşvik ve transfer harcamaları sınıflandırmasıyla göstermektedir. Toplam kamu harcamaları içinde cari harcamalar 1950 yılında yüzde 65, 1951 yılında yüzde 61 ve izleyen yıllar yüzde 62, yüzde 60 ve 1954 yılında yüzde 57 değerini almıştır. Cari harcamalar yıllar itibariyle azalış göstermiştir. Diğer taraftan, yatırım ve sermaye teşvik harcamaları artan bir trend izlemişlerdir. 1950 yılında toplam harcamalar içinde yüzde 15 seviyesinde gerçekleşen yatırım harcamaları, 1951 yılında yüzde 19'a yükselmiştir.

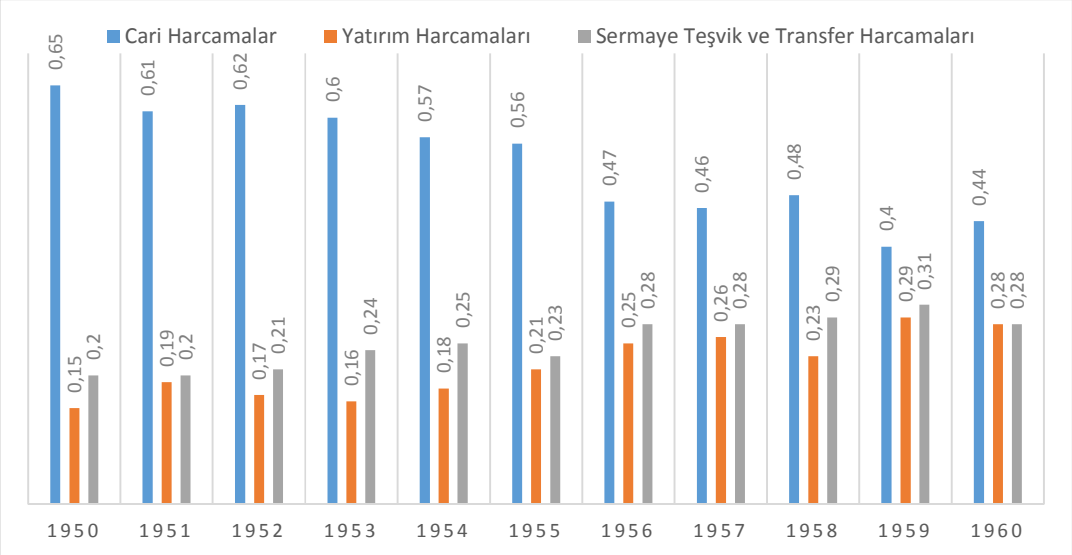

Şekil 3.3: Kamu Harcamalarının Ekonomik Kritere Göre Dağılımı

Kaynak: İzzettin Önder, Türkiye'de Kamu Harcamalarının Seyri: 1927 – 1967, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1974

Yurtiçi üretimde devlet ağırlığının arttığı ve ithal ikâmeci üretimin gerçekleştirildiği 1954 yılında kamu harcamaları içinde yatırım harcamaları yüzde 18 düzeyine ulaşmıştır. İzleyen yıllarda yatırım harcamaları yüzde 21, yüzde 25 ve 1957 yılında yüzde 26 seviyesine yükselmiştir. Aynı dönemde sermaye teşvik oranları artış göstermiş ve 1955 yılında yüzde 23, 1956 yılında yüzde 28, 1957 yılında yüzde 28 ve 1958 yılında yüzde 29 değerini almıştır. Yatırım ve sermaye teşviği harcamalarının artış göstermesi, Demokrat Parti'nin büyümeye vermiş olduğu önemin somut bir kanıtıdır.

Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin zararlarının ve yeni yatırımlarının karşılanması için büyük transferler gerçekleştirilmiş ve kamu harcamaları arttırılmıştır (Önder, 1985, 1208). Demokrat Parti yılları, büyüme hızının arttırılması amacıyla kamu harcamalarının kamu gelirlerinden daha hızlı arttığı ve aradaki kamu açığının sürekli borçlanma ve TCMB'nin parasal genişleme yaratan politikalarıyla finanse edildiği bir dönem olmuştur (Güneş, 1995, 126).

3.3 Kamu Borçları

Kamunun cari ve yatırım harcamalarının, genel olarak vergi gelirleriyle karşılanması beklenmektedir. Vergi gelirlerinin yetersiz olduğu durumlarda devlet, kamu harcamalarını karşılayabilmek için borçlanma ihtiyacı duymaktadır. Demokrat Parti döneminde, genişleyici maliye politikasının bir sonucu olan yüksek bütçe açıklarının finansmanı için iç borçlanma ve dış borçlanma yöntemlerine başvurma zorunluluğu doğmuştur. Hızlı ekonomik büyümeye verilen önem gereği kamu harcamaları hızla arttırılmıştır. Devletin yeni satın alma gücü yaratan borçlanması, gizli para yaratma (disguised money creation) olarak kabul edilmektedir (Yaşa, 1965, 6). Bu uygulama enflasyonun kontrol altına alınıp, enflasyon oranının azaltılması önünde engel teşkil etmiştir.

3.3.1 İç Borçlar

Kamu harcamalarının finansmanı vergi gelirleriyle sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak, ilgili dönem süresince vergi gelirleri kamu harcamalarını karşılamada yetersiz kalmıştır. Bu durumda iç borçlanma yoluna gidilmiştir. Uygulamada devlet

tahvillerini massedecek bir piyasa bulunmadığından, Hazine bonosu ve Hazine kefaletini haiz bonolar başta olmak üzere tahvil üzerine avanslar TCMB tarafından gerçekleştirilmiş ve kamu bütçesi finansmanı TCMB kaynaklarından sağlanmıştır. Özellikle, Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin plansız yatırım ve verimsiz faaliyetleri, bütçe üzerinde Hazine kefaletiyle büyük bir borç yükü yaratmıştır (Sönmez, 2008, 261). Finanse edilmesi gereken tahvil faizleri borç miktarını arttırmış, bu durum faiz ödemelerinin yeni borçlarla ödenmesini doğurmuştur. Bu durumda, faiz ödemelerinin doğurduğu istikrarsızlık, ekonomide daralma yaratmıştır. Bir diğer deyişle, başlangıçta kamu harcamalarının meydana getirdiği genişletici etki daha sonra daraltıcı baskılar ortaya çıkarmıştır (Batırel, 1984, 31).

İlgili dönemde, iç borçlara daha çok bütçe açıklarının azaltılması amacıyla başvurulmuştur. İç borçlanma alanındaki önemli bir gelişme, Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin finansman açıkları ve sermaye yetersizlikleri hazine kefaletini haiz bono çıkarılarak karşılanmıştır (Akbank, 1980, 615). Toplamda büyük miktarlara ulaşan, dalgalı kısa vadeli borçların kamu maliyesinin istikrarını bozduğu göz önüne alınarak, dalgalı borçların konsolidasyonu gereklilik arz etmiştir. Fakat bu konsolidasyon 1950'ler süresince gerçekleştirilememiştir.

Tablo 3.2, iç borçları dalgalı ve konsolide borçlar sınıflandırmasıyla göstermektedir. Ayrıca, iç borcun GSMH içindeki oranına yer verilmiştir. Dalgalı borçlar 1953 yılında 1.582 milyon TL seviyesinden 1956 yılında 1.657 milyon TL seviyesine, 1957 yılında 2.133 milyon TL değerine yükselmiştir. Aynı dönemde konsolide borçlar sırasıyla 724 milyon TL, 1.037 milyon TL ve 1.112 milyon TL seviyesine yükselmiştir. 1958 yılı iç borcu, 2.555 milyon TL dalgalı borç, 1.054 milyon TL konsolide borç olmak üzere toplamda 3.609 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. İç borcun, GSMH'ya oranı 1953 yılında yüzde 14.71 seviyesinde gerçekleşmiş ve izleyen yıllarda yüzde 15.08, yüzde 13.25 ve 1956 yılında iç borcun GSMH' ya oranı yüzde 12.18 olarak gerçekleşmiştir. 1953 yılında 2.306 milyon TL olan toplam iç borç 1960 yılına kadar yüzde 87 artış görtermiş ve 4.322 milyon TL seviyesine yükselmiştir.

İstikrar Programı'nın etkisiyle iç borçların GSMH içindeki oranı 1959 yılında yüzde 8.22'ye düşmüştür. Fakat, Demokrat Parti, seçimlerin yaklaşmasıyla birlikte tekrar borçlanmasını arttırmış ve iç borçların oranı yüzde 9.93'e yükselmiştir.Demokrat Parti dönemini kapsayan on yıllık zaman dilimi içinde dalgalı borçlar yüzde 84, konsolide borçlar yüzde 94, toplam iç borç ise yüzde 87 artış göstermiştir.

Tablo 3.2: İç Borçlar (Milyon TL)

Yıllar	Dalgalı Borçlar	Konsolide Borçlar	Toplam İç Borç	İç Borç / GSMH
1953	1.582	724	2.306	% 14.71
1954	1.605	815	2.420	% 15.08
1955	1.570	985	2.555	% 13.25
1956	1.657	1.037	2.694	% 12.18
1957	2.133	1.112	3.245	% 11.05
1958	2.555	1.054	3.609	% 10.22
1959	2.501	1.113	3.614	% 8.22
1960	2.912	1.410	4.322	% 9.93

Kaynak: Haluk Cillov, Türkiye Ekonomisi, 1962, s.52

Türkiye'de enflasyonist sürecin uzun süreli oluşu ve uygulanan ucuz para politikasının gereği olarak faiz oranlarının indirilmesi, piyasada negatif reel faizin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Bu sebeple yatırımcılar, devlet tahvil ve bonolarına talebi azaltmışlardır. İç borçlanma kaynaklarının yetersizliği ve döviz ihtiyacının artması Demokrat Parti hükümetini dış borçlara yönelmiştir (Kirmanoğlu, 1996, 671).

3.3.2 Dış Borçlar

II. Dünya Savaşı sonunda dış borçların tamamına yakını uzun vadeli borçlardan oluşmaktaydı. 1946 yılında kısa vadeli dış borçlar tamamen ödenmiştir. Savaş sonunda kurulan uluslararası kurumlar, artan uluslararası ekonomik ilişkiler, dalgalı borçların dış borçlar alanında da önemli bir rol oynamasını sağlamıştır. Dış borçlar içinde yer alan dalgalı borçlar, özellikle II. Dünya Savaşı sonrası kurulan Uluslararası Para Fonu ve Avrupa Ödemeler Birliği gibi kurumların dalgalı dış

borçların artmasını kolaylaştıran uluslararası kurumlar aracılığıyla işlevsellik kazanmıştır (Yaşa, 1965, 43).

1950-60 dönemi, dış borçlar bakımından Türkiye ekonomisi tarihinde en önemli dönemlerdendir. Çünkü bu dönemde daha önce görülmemiş bir hızla dış borçlar artmış ve borçlar büyük çeşitlilik kazanmıştır (Gürsel, 1983a, 473; Yaşa, 1965, 82). Alacaklılar, ödeme şekli ve borcun devletle ilgisi bakımından, kompleks bir kredi dokusu meydana gelmiştir. Demokrat Parti'nin, 1950'lerin başlarında başlattığı ekonomik büyüme faaliyetlerinin finansmanı ve kalkınma kapsamında gerekli olan ithal malların alımı aşamasında talep edilen dövizin karşılanabilmesi için kısa vadeli dış borçlara başvurulmuştur (Coşar, 2010, 185).

Tablo 3.3, dış borçları dalgalı ve konsolide borçlar sınıflandırmasıyla göstermektedir. Ayrıca, toplam dış borcun GSMH'ye oranına yer verilmiştir. 1953 yılında 128 milyon TL seviyesinde gerçekleşen dalgalı borçlar 1955 yılında 201 milyon TL seviyesine yükselmiştir. Aynı dönemde konsolide borçlar 626 milyon TL seviyesinden 767 milyon TL değerine yükselmiştir.

Tablo 3.3: Dış Borçlar (Milyon TL)

Yıllar	Dalgalı Borçlar	Konsolide Borçlar	Toplam Dış Borç	Dış Borç / GSMH
1953	128	626	754	% 4.81
1954	164	688	852	% 5.31
1955	201	767	968	% 5.02
1956	309	867	1.176	% 5.31
1957	293	939	1.232	% 4.19
1958	878	2.959	3.837	% 10.87
1959	722	3.681	4.403	% 10.02
1960	1.090	3.931	5.021	% 11.54

Kaynak: Haluk Cillov, Türkiye Ekonomisi, 1962, s.530

Dış borcun GSMH'ye oranı 1954 yılında yüzde 5.31 seviyesinde gerçekleşmiş ve bu oran 1958 yılında İstikrar Programı kapsamında alınan döviz borçlarıyla birlikte yüzde 10.87 seviyesine yükselmiştir. Demokrat Parti'nin, 1953 yılından sonra

izlediği iktisadi politikanın etkisiyle oluşan dış borçların büyük kısmının 4 Ağustos 1958 İstikrar Programı'yla konsolide edilmiş olduğu görülmektedir. 1954 yılında dış borç toplamı yüzde 13, 1956 yılında yüzde 21 artış göstermiştir. 1960 yılında 3.931 milyon TL konsolide, 1.090 milyon TL dalgalı borçlar olmak üzere toplamda 5.021 milyon TL dış borç gerçekleşmiştir. Dış borcun, Türk lirası değerinde gözlenen hızlı artış içinde, 1958'de gerçekleştirilen devalüasyonun etkisi vardır. Buna rağmen, Türk lirası değeri kapsamında bakıldığında, dış borçlardaki artış, milli gelirden daha hızlı gerçekleşmiş ve dış borçların milli gelir içindeki payı 1953–57 arasında düşüş göstermekle birlikte, 4 Ağustos 1958 İstikrar Programı çerçevesinde alınan kredilerle birlikte bu oran iki katınna çıkmıştır.

Dış ticarette liberalizasyonun sonucu olarak 1950-53 döneminde Türkiye'nin ithalatında aşırı artışlar meydana gelmiştir. 1 Eylül 1950'den sonra ithalatçılar, liberasyon listesine dahil siparişlerine ait tutarı Türk lirası ile TCMB'ye yatırarak ithalatı gerçekleştirmiştir. Başlangıçta döviz rezervleri yeterli olduğu ve transferler zamanında gerçekleştiği için, ithalat değerinin Türk lirası ile TCMB'ye yatırılmasının bildirilmesiyle siparişler Türkiye'ye gönderilmiştir. Ancak, döviz rezervlerinin azalması sonucu hükümet, 22 Eylül 1952'den itibaren döviz transferlerini fiilen durdurmuş, fakat Mayıs 1953'e kadar bu durumu resmen kabul etmemiştir. Bu durumu fark eden ithalatçılar, ithal mal siparişlerini aşırı miktarda arttırmışlardır. İthal edilen malların ödemeleri TCMB tarafından garanti edilmiştir. Fakat, döviz rezervlerinin azalmasıyla birlikte hükümet alacaklı ülkelerin transferlerini gerçekleştirememiştir (Ekzen, 2008, 398). Bunlara transferi gecikmiş borçlar (arriere borçlar) denilmektedir. Transferi gecikmiş borçlar, Türkiye'ye ihracat yapmış ülke ihracatçılarının, rızaları alınmaksızın, Türkiye'ye kredi açmaları durumu olarak tanımlanabilir.

Başlangıçta devlet borcu özelliğinde olmayan transferi gecikmiş borçlar, ilk haliyle ne faiz ne anapara bakımından devlete bir yük yüklemiştir. Ancak, borcun zamanında dövizle ödenmemesi sonucu, devlet bu borcun sorumlusu haline gelmiş ve 3/9/1961 tarihinde 362 sayılı kanunla (Paris Anlaşması, diğer adıyla; Türkiye'de Mukim Şahısların Ticari Borçlanma Müteallik Anlaşma) gerek faizini gerekse 1958'den itibaren oluşan döviz kuru farkını bütçeden karşılamak zorunda kalmıştır (Kozikoğlu,

1971, 32). Demokrat Parti, gerek iç borç gerekse dış borç kaynaklarını ekonominin ilkelerine dikkat etmeden kullanmış ve sonucunda borçlarını ödeyemez duruma gelmiştir. 4 Ağustos 1958'de dış borç ödemelerini zamanında yapamayacağını, fakat ödeme gücü olduğunda ödeme konusunda iyi niyetli olduğunu, moratoryum ilan ederek göstermiştir.

3.4 İstikrar Programı ve Maliye Politikası

İlk yıllar izlenen liberal politikalar ödemeler bilançosunda açıklar meydana getirmiş ve döviz darboğazı yaşanmıştır. Demokrat Parti, 1958 yılına kadar Dünya Bankası'ndan yeni proje kredisi alamamış, kısa vadeli kredilerle kısa dönem finansmanlar sağlanmış, vadesi gelen geçmiş dönem borçları ödenememiştir. Bu borçları ödemedikçe ne uzun vadeli program kredilerinde artma, ne de kısa vadeli ticari kredilerle kısa dönemi idare edebilme imkânı kalmıştır. Kısa vadeli dış kredilere dayanarak ithalatı serbestleştirme yolundaki politikalar kambiyo krizini yaratmıştır.

Fiyatlar genel seviyesinde sürekli yükselmeler, yatırımlardaki plansızlık, dış yardım ve kredilerin azalması, ağırlığını arttıran döviz darboğazı, ihracat zorlukları, ithalat güçlükleri hükümeti 4 Ağustos 1958'de yeni önlemler almak zorunda bırakmıştır. Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası ve Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü uzmanlarının Türk ekonomisini kurtarmak için önerdikleri ve Demokrat Parti'nin uygulamaya koymak zorunda kaldığı istikrar önlemleri kabul edilmiştir.

4 Ağustos 1958'de yürürlüğe giren İstikrar Programı dahilinde, 1959 yılı mali bütçesi tasarrufa dayalı ve denk bir bütçe olarak hazırlanmıştır. Aynı zamanda, 1959 bütçesinin hazırlanmasında olduğu gibi uygulanmasında da maksimum tasarruf prensibine bağlı kalınmış, mali istikrara dikkat edilmiş ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin mali durumları sıkı kontrole tabi tutulmuştur. Alınan önlemler kapsamında, harcamaların, gelir ve tasarruflarla karşılanması için çaba gösterilmiştir.

İstikrar Programı'nın maliye politikasını konu alan bir diğer önemli uygulaması, Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin işletme açıklarının azaltılması, bu teşebbüslerin kendi kendilerini finanse edebilir ekonomik yapıya sahip olmaları, yatırım

harcamalarının enflasyon yaratmayacak kaynaklardan finanse edilmesi yönünde olmuştur (Şahin, 2000, 121). Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin işletme zararlarının, KİT ürünlerinden yararlananlara yansıtılması kararı uygulamaya alınmıştır. Emisyon hacmi ve kredi hacmi daraltılmış, Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin TCMB'den alabilecekleri kredilere limitler getirilmiştir.

İstikrar Programı'yla birlikte, vadesi gelmiş 440 milyon dolar borcun ödenmesi ertelenirken, yüzde 3 faizli yeni bir ödeme planı yapılmıştır. Program kapsamındaki 359 milyon dolarlık yeni kredinin 259 milyonu ABD, 75 milyonu Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü ve 25 milyon doları Uluslararası Para Fonu tarafından sağlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk dış borç konsolidasyonu İstikrar Programı kararları etkisiyle 1959'da yürürlüğe girmiştir. İstikrar önlemleri ilk aylar titizlikle uygulanmış, fakat sonraki aylar önlemlere sadık kalınmamıştır. Hükümet, 1960 bütçesiyle seçim ekonomisine yönelince istikrar politikaları fiilen terkedilmiştir.

4. PARA VE KREDİ POLİTİKASI

Para ve kredi politikasının en önemli aktörü merkez bankalarıdır. Merkez bankaları izledikleri para ve kredi politikalarıyla fiyat istikrarı ve ekonomik büyüme üzerinde önemli etkiye sahiptirler. İzlenecek para politikası, hükümetin maliye politikasıyla uyumlu olmak zorundadır. Ayrıca, para ve kredi piyasasındaki hedeflere ulaşılabilmesi, TCMB tarafından kullanılan para ve kredi politikası araçlarının etkinliğine bağlıdır.

4.1 Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın Kuruluşu

Türkiye'de yabancı sermaye ile kurulan Osmanlı Bankası'na 1863 yılında kâğıt para arzı gerçekleştirme ayrıcalığı verilmiş ve devletin hazine işlemlerini yapma hakkı tanınmıştır. Bankanın yabancı sermayeyle kurulu olması faaliyetlerinde yabancı sermayenin lehine davranışları beraberinde getirmiştir (Keyder, 1978, 217). Buna en somut örnek, Osmanlı Bankası'nın I. Dünya Savaşı'nda Fransa, İlgiltere ve Almanya ekonomilerine sağladığı yardımı Osmanlı ekonomisi için gerçekleştirmemesidir (Zarakolu, 1988, 7). Bu durumda, emisyon sağlayarak Türkiye'nin bağımsız para politikasını belirleyecek bir merkez bankası ihtiyacı somut olarak hissedilmiştir (TCMB, 2012, 5). Savaştan sonra gerçekleşen Brüksel ve Cenova konferanslarında merkez bankalarının para arzını belirleme konusunda bağımsız olmaları önemli bir gündem maddesi olmuştur. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası kuruluşunda bu konferanslarda yer alan prensipler etkili olmuştur (Zarakolu, 1959, 132; Tekeli, İlkin, 1983, 148).

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın hisse senetleri dört gruba ayrılmıştır. A sınıfı hisse senetleri devlet kurumlarına ait olup, toplam sermayenin yüzde 15'ini geçemeyeceği belirtilmiştir. B sınıfı hisse senetleri, Türkiye'de faaliyette bulunan milli bankalara ayrılmıştır. C sınıfı hisse senetleri, banka sermayesinin yüzde 10'unu

temsil etmektedir ve milli bankalar dışındaki bankalarla ayrıcalıklı şirketlere verilmiştir. D sınıfındaki hisse senetleri, Türk ticaret kurumlarına ayrılmıştır.

TCMB kanununun 33. maddesine göre; yabancı sermaye ile kurulan bankalara, hükümete ve ayrıcalıklı şirketlere ait hisse senetleri miktarının –sermaye artışı durumu istisna– herhangi bir nedenle arttırılması mümkün değildir. Bu kanunla amaçlanan, bankaya yabancı sermaye ve hükümetin nüfuzunu sınırlandırmaktır. Bununla birlikte, B sınıfı hisse senetlerini elinde bulunduran milli bankaların bir kısmının devlet sermayesiyle kurulmuş bankalar olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca, devletin TCMB'ye müdahalesini sadece sermaye ortaklığı üzerinden değerlendirmek yeterli olmayacaktır. Çünkü TCMB bürokratları, çoğunlukla hükümet tarafından gösterilen adayların seçilmesi yöntemiyle atanmıştır.

4.2 TCMB'nin Görevi, Kamu Kurumları ve Bankalarla İlişkileri

Merkez bankalarının ve özel bankaların ortak faaliyet alanlarını ve farklılıklarını belirtmek gerekmektedir. Ayrıca, TCMB ile hükümet ve Hazine arasındaki ilişkilerde önem arz etmektedir. Bu kapsamda, ilk olarak TCMB'nin görevi tanımlanmış, daha sonra hükümet ve Hazine ilişkilerine değinilmiştir.

4.2.1 TCMB'nin Görevi

Merkez Bankası, herşeyden önce bir emisyon bankasıdır. Bu isim, bankanın en önemli işlevini göstermektedir. Piyasadaki para arzını ve fiyat istikrarını sağlamak, para dolaşımını düzenlemek TCMB'nin görevidir.

30/6/1930 tarihinde 1715 sayılı TCMB kanununun 2. maddesinde bankanın görevi;

i. İskonto oranını belirlemek, para piyasasının kontrolü ve para arzını sağlamak,
ii. Hazine işlemlerini gerçekleştirmek,
iii. Hükümetle ortaklaşa Türk parasının değerini korumak ve gerekli önlemleri almak, olarak belirlenmiştir (Tekeli, İlkin, 1997, 291).

4.2.2 TCMB ve Hükümet Arasındaki İlişkiler

TCMB, ekonomik hedeflerine ulaşabilmek için izleyeceği politikayı belirlerken hükümetin açıkladığı iktisadi programı göz önünde bulundurmak zorundadır. Bu durum, TCMB ile hükümetin birlikte hareket etme ve birbirleriyle yakın ilişkide bulunma ihtiyacını doğurmuştur. Bu kapsamda, TCMB ile hükümet arasındaki bağların tanımlanması gerekmektedir:

i- TCMB, hükümete mali ve ekonomik danışmanlık yapar. Banka, para ve kredi politikası konusunda hükümetçe incelenmesi istenilecek konular hakkında bilgi ve fikir paylaşımında bulunur. Uluslararası mali ve ticari anlaşmalarda hükümeti TCMB temsil eder.

ii- TCMB, hükümet için mali ajanlık yapar. Banka, devlet iç borçlanma tahvillerinin mali servisini, özel kanunlara göre kambiyo denetlemesini ve dış ticaret politikası uygulamasını veya benzeri işlemleri yapmakla görevlendirilebilir.

iii- TCMB, hükümetin haznedarıdır. Devletin gerek yurtiçinde, gerekse yurtdışında gelir ve giderlerini ve bütün hazine işlemlerini gerçekleştirir (Alptürk, 1970, 9).

4.2.3 TCMB ve Hazine Arasındaki İlişkiler

Kamu harcamalarının, kamu gelirlerinden fazla olması ve gelirler ile ödemelerin aynı zamana rastlamaması, hükümeti hazine işlemleri yoluyla finansman bulmaya zorunlu kılmıştır. TCMB, miktarı cari yıl genel bütçe giderleri toplamının yüzde 15'ini geçmemek üzere Hazine'ye kısa vadeli avans hesabı açmıştır (Artukmaç, 1959, 36; Yenal, 1999, 94). Bu uygulamada, Hazine'nin TCMB'den alabileceği avanslar sınırlandırılmıştır. TCMB tarafından Hazine'ye verilecek avanslarda uygulanacak faiz oranı resmi iskonto oranından daha düşük bir seviyede olmak üzere ve genellikle TCMB ile Maliye Bakanlığı arasında kararlaştırılmıştır (Alptürk, 1969, 91).

TCMB ve Hazine arasında gerçekleştirilen bir diğer işlem Hazine bonolarının TCMB tarafından iskonto edilmesidir. TCMB, özel bir banka tarafından sunulan ve üçüncü bir kişi tarafından ciro edilen Hazine bonolarını iskonto etmiş ve bunlar karşılığında avans vermiştir. TCMB, Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve iktisadi alanda faaliyet

gösteren katma bütçeli idarelerin ham madde ve ürün alımıyla ilgili mevsimlik ihtiyaçları için düzenleyecekleri en çok 9 ay vadeli bonolarını veya Hazine kefaletini haiz bonolarını iskonto etmiş ve karşılığında avans vermiştir.

4.2.4 TCMB ve Bankalar Arasındaki İlişkiler

TCMB'nin bankalarla kredi ilişkileri reeskont ve avans işlemlerinden oluşmuştur. Bankalar, krediye ihtiyaç duydukları zaman, TCMB'den bu krediyi elde etmiş ve sahip oldukları mevduatların daha büyük bir bölümünü kasalarında tutmak zorunda kalmamışlardır. Bu durumda banka kazançları ve kullandırılabilecek krediler artış göstermiştir. Ekonomide atıl para miktarı azalmıştır (Zarakolu, 1988, 3). TCMB, özel bankaların geçici para ihtiyaçlarını (likidite ihtiyaçlarını) karşılayarak önemli bir hizmeti yerine getirmiştir. TCMB Yönetim Komitesi ve TCMB İskonto Komitesinin teklifi üzerine TCMB Meclisi her banka için kredi türüne göre limit belirlemiş, özel bankalarla yapılan reeskont ve avans işlemleri bu limitler içinde gerçekleştirilmiştir. Paraya ihtiyacı olan bankalar, portföylerinde bulunan ticari senetleri TCMB'ye reeskont ettirmiş ve ihtiyaç duydukları parayı sağlamışlardır. TCMB, bu işlemlere ek olarak, özel bankalara, tahvil karşılığı avans vermiştir. TCMB, devlet tahvilleri karşılığında, borsa değerlerinin en çok yüzde 80'i oranında ve 120 gün vadeyle bankalara avans vermiştir. Bankalara verilecek tahvil karşılığı avanslar, TCMB'nin reeskonta kabul ettiği ticari senetlerin nominal değerleri toplamının 1/3'ünü geçemeyeceği belirtilmiştir (Alptürk, 1960, 30).

4.2.5 Kredi ve Risk Santralinin Kuruluşu ve Faaliyetleri

Bankalar, geri vermek üzere kabul ettiği vadeli ve vadesiz mevduatı kredi ve yatırım işlemlerinde kullanan kuruluşlardır. Vadesiz mevduat sahiplerinin paralarını her an veya vadesi sonunda geri vermek durumunda bulunan bankalar, topladıkları mevduatı kredi olarak kullandırır veya devlet tahvili gibi yatırım amaçlı değerlendirir. Bankalar, faiz karşılığında ihtiyaç sahiplerine krediyi kullandırırken müşterilerinin ödeme güçlerini dikkate almak zorundadırlar. Aynı kişiye veya firmaya kredi açan bir çok mali kuruluşun bu konuda işbirliği yapmaları zorunluluğu vardır. Aksi halde, bir tek kişiye bir çok kuruluş tarafından verilmiş olan kredilerin

toplamı o kimsenin ödeme gücünün üstüne çıkabilir. Aynı zamanda, mevduatın geri verilmesi konusunda bazı güçlüklerle karşılaşılması olasılıkları doğar ve sonuç itibariyle krediler ile mevduatlar arasında zaman tutarsızlığı yaşanabilir. Bu olasılığın önüne geçmek için TCMB kontrolünde 18 Nisan 1947'de Kredi ve Risk Santrali kurulmuştur.

Kredi ve Risk Santrali'nin amacı, belirli bir kişi veya firmaya bir çok bankanın sağlamış olduğu kredilerin bilgisini TCMB yetkisiyle toplamaktır (Alptürk, 1972, 117). TCMB, risklerin belirlenmesi aşamasında Kredi ve Risk Santrali'nin etkinliğini arttırabilmek için 2 Kasım 1949'da biri Ankara'da diğeri İstanbul'da olmak üzere iki kurul oluşturmuştur.

27 Nisan 1955'te kabul edilen 6544 sayılı kanunun 10. maddesinde "TCMB Genel Müdürlüğü Türkiye'de faaliyette bulunan bankaların kredi, döviz ve diğer işlemlerine ait her türlü bilgiyi ve müşterilerinin risk raporunu talep edebilir ve bu risk raporu hakkında ilgili bankalara bilgi verebilir. Bankalar, istenilen bilgileri vermek mecburiyetindedirler" ifadesi yer almıştır. Risklerin santralize edilmesi işi 1955 yılından itibaren yalnız İstanbul'a ait olmak üzere ve dört aylık dönemler itibariyle Risk Santral Servisi tarafından yapılmıştır.

4.3 Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın Tarihsel Gelişimi

4.3.1 1932-1940 Dönemindeki Gelişmeler

1930'larda mevduat ve kredi faizi tavanlarını, zorunlu karşılıkları belirleme yetkisi gibi doğrudan para politikası araçları TCMB'nin kontrolüne verilmemiştir. Zorunlu karşılıklarla ilgili ilk yasal düzenleme, likidite oranı özelliğinde olan 30/5/1933 tarihinde 2243 sayılı Mevduatı Koruma Yasası'nı 1934 yılında değiştiren 2457 sayılı yasayla getirilmiştir. 9 Haziran 1936 tarih ve 2999 sayılı Bankalar Kanunu'yla zorunlu karşılık oranının toplam mevduata uygulanması sistemi getirilmiş, TCMB'ye yatırılma zorunluluğu konulmamıştır. Bankalar, zorunlu karşılıklarla Devlet İç Borçlanma Tahvili veya bu tahvil değerinde gelir getiren menkul kıymet almaya zorunlu tutulmuşlar, zorunlu karşılıklar 1936'ya kadar vadesiz mevduatlar için yüzde 20-30, vadeli mevduatlar için yüzde 10 olarak belirlenmiştir. 1936'da ise vadeli ve

vadesiz mevduatlar için tek bir oran olarak yüzde 15 belirlenmiştir. Bu kanunun 26. maddesine göre zorunlu karşılıkların TCMB'ye yatırılması şartı getirilmemiş ve bu karşılıkların bankalarca kullanılmasına izin verilmiştir. Bu kapsamda 1930'lar ve daha sonraki yıllarda zorunlu karşılık uygulaması bir para politikası aracı özelliğinde değil, daha çok kamunun finansmanı ve tasarruf sahibinin korunması amacıyla kullanılmıştır.

Özel bankaların kullandırdıkları kredinin karşılığında alınacak kısa vadeli kredi faiz oranı için 11/6/1933 tarihinde 2279 sayılı kanunla en yüksek faiz oranı yüzde 12 olarak belirlenmiştir. Bu kanun, 26/5/1938 tarihinde 2299 sayılı kanunla değiştirilerek en yüksek faiz oranı teminatlı kredilerde yüzde 8.5'e indirilmiş, açık kredilerde ise faiz oranı yüzde 12 olarak sabit tutulmuştur (Zarakolu, 1973, 161-162). Aynı kanunda vadesiz veya üç aya kadar vadeli mevduatlar için yüzde 4.5, üç aydan daha uzun vadeli mevduatlar için yüzde 6.5 oranında faiz ödeneceği yer almıştır. 1951 yılında çıkarılan 5851 sayılı kanunla kredi verme işlemlerinde uygulanacak en yüksek faiz oranı açık kredilerde yüzde 12'den yüzde 9'a, teminat karşılığı kredilerde yüzde 8.5'ten yüzde 7'ye indirilmiştir (Zarakolu, 2003, 160).

Türkiye'de disponibilite konusunda ilk kanun 1933 yılında kabul edilen 2243 sayılı Mevduatı Koruma Kanunu'nda ele alınmıştır. Bu kanunla, yüksek miktarda mevduatın çekilmesi durumuna karşı bir önlem olarak, bankalara, tasarruf mevduatının vadesine göre yüzde 10 ile 30 arasında değişen oranda disponibiliteyi kasasında bulundurmak zorunluluğu getirilmiştir.

1934 yılında 2457 sayılı kanunla yapılan bir değişiklikle, bankaların Maliye Bakanlığı'nın iznini almak şartıyla kasalarında bulundurmak zorunda oldukları disponibilitenin yarısının, 1935'de 2806 sayılı kanunla da tamamının faiz getiren menkul kıymetlere yatırılmasına izin verilmiştir. Bu uygulamayla disponibilitenin, bankaların yüksek miktarda ihtiyaç duyabilecekleri acil durumlar için banka kasasının nakit olma özelliği şartı esnetilmiştir.

1930 yılında uygulanmaya başlayan kur politikası çerçevesinde, 1950 yılına kadar İngiliz sterlininin, sonraki yıllarda ise ABD dolarının referans para olarak kullanıldığı sabit kur politikası uygulanmıştır. Döviz piyasalarının düzenlenmesi

amacıyla 25/2/1930 tarihinde 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu çıkartılmıştır. Ayrıca, 1933 yılında Ödünç Para Verme İşleri Kanunu yürürlüğe girmiş, bu kanunla serbest faiz uygulamasına son verilmiştir.

1930'lar devletçi iktisat politikalarının yoğun olarak gözlendiği bir dönem olmasına rağmen, TCMB kuruluş kanunu TCMB'nin kamuya kredi açmasını büyük oranda sınırlandırmıştır. 1715 sayılı TCMB kuruluş kanunu Hazine bonolarının iskonto edileceğine ve kamu kuruluşlarının Hazine kefaletini haiz bonolarını reeskont etmek ya da karşılığında avans verme yetkilerini içeren hükümlere yer verilmemiştir (Zarakolu, 1973, 35). Bu uygulama, 3/7/1938 tarihinde 3492 sayılı kanunla TCMB kanununun 38. maddesi değiştirilerek yeniden düzenlenmiştir. Madde 38'de, vadesi dokuz ayı geçmeyen tarım senetlerinin, ticari senetler gibi, iskontoya kabul edilebileceği, ifadesi yer almıştır.

Bu yıllarda devletin ekonomiye etkin bir şekilde müdahalesi sonucu Hazine bonoları için uygulanan kısıtlar 1936 yılında genişletilmiştir. 1938 yılında TCMB'ye kamu kuruluşlarının Hazine kefaletini haiz bonolarını iskonto etme veya bu senetler karşılığında kredi verme yetkisi tanınmıştır. Bu dönemde TCMB bir taraftan reeskonta başvuran bankaları reeskont oranıyla kontrol etmeye çalışmış, diğer taraftan devletin kredi ihtiyaçlarını karşılamıştır.

Tablo 4.1, 1932-40 arasında büyüme, enflasyon, reeskont oranı ve para arzı değişimini göstermektedir. 1930'ların ilk yarısında para arzı artış oranı, sadece kuruluş yılı olan 1932'de yüzde 10.1 gibi yüksek bir değer almış, izleyen yıllarda ise yüzde 2.4 ve 4.4 oranında artış gerçekleştirilmiştir. Ancak, 1930'ların ikinci yarısında II. Dünya Savaşı'nın da etkisiyle, para arzı artış oranı yükselmiştir. Para arzındaki artış 1938 yılında yüzde 15.9, 1939 yılında yüzde 44.9 ve 1940 yılında yüzde 41.4 seviyesinde gerçekleştirilmiştir. 1932 yılında ekonomi yüzde 10.7 oranında küçülmüş, 1933 yılında yüzde 15.8 büyüme göstermiş ve 1934 yılında yüzde 6, 1936 yılında yüzde 23.2 oranında büyüme kaydetmiştir. Büyüme oranı 1938 yılında yüzde 9.5, 1939 yılında yüzde 6.8 büyümüş ve 1940 yılında yüzde 4.9 oranında küçülmüştür.

Tablo 4.1 1932-1940 Dönemi Büyüme, Enflasyon, Reeskont ve Para Arzı

Yıllar	Büyüme	Enflasyon	Reeskont Oranı	Para Arzı (%Δ)
1932	-10.7	-5.7	8–7 (09.07.1932)	10.1
1933	15.8	-15.9	7-5.5 (02.03.1933)	-1.7
1934	6	0.5	5.5	2.4
1935	-3	11.1	5.5	4.4
1936	23.2	5	5.5	9.2
1937	1.5	5	5.5	-5.9
1938	9.5	-4.1	5.5-4 (01.07.1938)	15.9
1939	6.8	2.1	4	44.9
1940	-4.9	8.5	4	41.1
Ortalama	4.9	0.7	5.4	13.4

Kaynak: Timur Önder**,** Para Politikası: Araçları, Amaçları ve Türkiye Uygulaması, 2005, s.101

İlgili dönemde, TCMB'nin temel para politikası aracı reeskont oranı olmuştur. Temmuz 1932'ye kadar yüzde 8 olarak uygulanan reeskont oranı, yüzde 7'ye indirilmiştir. Daha sonra Mart 1933'te yüzde 5.5'e indirilen reeskont oranıyla yatırımlar desteklenmiştir. II. Dünya Savaşı'na kadar sabit tutulan reeskont oranları, Temmuz 1938'de yüzde 4'e indirilmiştir. Enflasyon oranı 1932 yılında -5.7, 1933 yılında -15.9 seviyesinde gerçekleşmiş, 1935 yılında yıllık enflasyon yüzde 11.1, 1937 yılında yüzde 5 olmuştur. Bu dönem süresince kamu kuruluşları kredileri ile ticari kredilerin kontrolü önem kazanmış ve pozitif reel faizler gözlenmiştir. 1932-40 arasında ortalama yıllık büyüme oranı yüzde 4.9, ortalama yıllık enflasyon 0.7, ortalama yıllık para arzı artış oranı yüzde 13.4 seviyesinde gerçekleşmiştir.

TCMB senetler cüzdanıyla avans kalemleri 1932-40 döneminde büyük artış göstermiştir. TCMB'nin faaliyete başladığı 1932 yılını takip eden sekiz yıllık dönem içinde senetler cüzdanı 263.7 milyon TL, avanslar ise tahvil üzerine avanslarda 7.8 milyon TL ve Hazine'ye 3850 sayılı kanuna göre açılan altın karşılığı avanslarda 114.6 milyon TL olmak üzere toplamda 122.4 milyon TL değerine ulaşmıştır. Daha sonraki yıllarda parasal genişlemenin en önemli kaynaklarından birini oluşturan avanslar 30/5/1940 tarihinde 3850 sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasınca Hazine'ye İkiyüz Elli Milyon Liralık Fevkalade Avans İtasına Dair Kanun ile yürürlüğe girmiştir. Kanunda, Hazine'ye avans verme işlemlerinin altın karşılığında yapılabileceği belirtilmiştir. Bu önemli bir vurgudur. Çünkü, 1930'ların zor ekonomik şartlarında dahi, TCMB'nin para arzını karşılıksız arttırılması ve TCMB kaynaklarının kamu tarafından aşırı kullanılmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır.

4.3.2 1940-1950 Dönemindeki Gelişmeler

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın temel para politikası aracı 1940-50 döneminde de reeskont oranları olmaya devam etmiştir. 1938'de TCMB tarafından yüzde 4 olarak uygulanan reeskont oranları on yıl süresince sabit tutulmuştur. Zorunlu karşılıklar, 1941'de alınan kararla, yüzde 15'ten yüzde 20'ye yükseltilmiştir. 1947'de 5072 sayılı kanunun 1. maddesine göre, zorunlu karşılıkların tamamı kadar senetler cüzdanında devlet iç borçlanma tahvili bulundurulması zorunluluğu getirilmiştir. Böylece, zorunlu karşılık oranı bu dönemde para politikası aracı olarak değil, tasarruf mevduatını koruma ve kamunun finansmanı amacına uygun olarak kullanılmıştır. 1947'den sonra, zorunlu karşılıkların devlet iç borçlanma tahvillerine yatırılması şartı, kamu sektörünün finansman ihtiyacının karşılanmasını ön plana çıkarmıştır (Tezel, 2002, 127).

Devletin, TCMB'ye olan borçlarının artması sonucu para arzı arttırılmış, parasal genişleme bankaların mevduatlarının artışını, mevduat artışı ise kredilerin genişlemesini sağlamıştır. Bu süreç, halkın parasal gelirinin reel mal ve hizmet artışının üzerinde artmasına sebebiyet vermiş, 1940'tan itibaren enflasyonun artmasına neden olmuştur.

Tablo 4.2, 1940-50 arasında büyüme, enflasyon, reeskont oranı ve para arzı değişimi oranlarını göstermektedir. 1940'ların ilk yarısı savaş yıllarının temel özelliklerini göstermiştir. Bu yıllarda ekonomide daralma gözlenmiş ve yüksek enflasyon yaşanmıştır. 1940 yılında ekonomi yüzde 4.9 oranında küçülmüş, aynı yıl enflasyon yüzde 8.5 seviyesinde gerçekleşmiştir. 1941 yılında ekonomi yüzde 10.2 küçülmüş, aynı yıl enflasyon yüzde 19.6 seviyesinde gerçekleşmiştir. 1943 yılında ekonomi yüzde 9.8 küçülmüş, aynı yıl enflasyon yüzde 45.8 seviyesinde gerçekleşmiştir. Para arzı artışı 1940 yılında yüzde 41.1, izleyen yıllarda yüzde 24.5, yüzde 42.8 ve 1944 yılında yüzde 19.7 seviyesinde gerçekleşmiştir. 1940-45 ortalama yıllık büyüme oranı -6.63, ortalama yıllık enflasyon oranı yüzde 24 olmuştur. Mal arzı tarafında yaşanan kıtlıklar ve aşırı gevşek para politikası enflasyona neden olmuştur. 1947 yılında yıllık büyüme yüzde 4.2, 1950 yılında yüzde 9.4 olmuş, 1948 yılında enflasyon yüzde 1.4 ve 1949 yılında yüzde 7.5 olarak gerçekleşmiştir. Reeskont oranı dönem süresince yüzde 4 seviyesinde sabit tutulmuştur. 1940-50 arasında, ortalama yıllık büyüme yüzde 3.2, ortalama yıllık enflasyon yüzde 13.3, ortalama yıllık para arzı artışı yüzde 12.5 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 4.2 1940-1950 Dönemi Büyüme, Enflasyon, Reeskont ve Para Arzı

Yıllar	Büyüme	Enflasyon	Reeskont Oranı	Para Arzı (%Δ)
1940	-4.9	8.5	4	41.1
1941	-10.2	19.6	4	24.5
1942	5.5	66.7	4	42.8
1943	-9.8	45.8	4	8.2
1944	-5.1	2.5	4	19.7
1945	-15.3	0.9	4	-7.9
1946	31.9	-3.8	4	5.9
1947	4.2	1.5	4	-5.1
1948	4.2	1.4	4	4.8
1949	-5	7.5	4	-4.5
1950	9.4	-4.3	4	7.7
Ortalama	3.2	13.3	4	12.5

Kaynak: Timur Önder, Para Politikası: Araçları, Amaçları ve Türkiye Uygulaması, 2005,s.109

Uygulanan sabit kur politikası çerçevesinde, 1946 yılında alınan 7 Eylül Kararları ile ilk devalüasyon yapılmış ve 1 ABD Doları, 1.32 TL'den 2.81 TL'ye yükseltilmiştir (Zarakolu, 1988). II. Dünya Savaşı sonrasında yeni dünya düzeni koşullarına ve yeni ekonomi politikalarına uyum sağlamak için bu devalüasyon gerçekleştirilmiştir. Döviz sıkıntısı olmadığı halde yapılan bu devalüasyonun temel amaçları, ithalat artış hızını yavaşlatmak, ihraç mallarının dolar cinsinden fiyatlarını düşürmek, devletin sahip olduğu altın ve döviz rezervlerinin cari değerlerini yükselterek iç borç stoğunu azaltmak ve IMF üyeliğinin sonucunda TL'yi devalüe edebilme yetkisinin sınırlandırılacak olması, bu kararın alınmasında etkili olmuştur.

Senetler cüzdanı 1940-50 döneminde temel para yaratma aracı olmuştur. 1940 yılında 263.7 milyon TL değerindeki senetler cüzdanı, 1950 yılına kadar 868.6 milyon TL kadar artış göstermiş ve 1.132,3 milyon TL değerine ulaşmıştır. 1940-50 döneminde TCMB, Hazine kefaletini haiz bono alarak kamu kuruluşlarının açıklarını finanse etmiş, daha önce Hazine bonosu ve avans olarak gözüken Hazine borçları diğer borçlanmalarla bu kaleme kaydırılmıştır. 1940'larda, savaş ortamının doğal bir

sonucu olarak, TCMB para arzı artışlarıyla, kamu açıklarının finansmanını sağlamıştır. Ancak, bu şartlarda dahi, TCMB Kanunu'nu değiştirilerek Hazine'ye doğrudan kısa vadeli avans açılması yoluna gidilmemesi önemle vurgulanmalıdır.

4.3.3 1950-1960 Dönemindeki Gelişmeler

Merkez bankacılığı açısından bakıldığında, 1950'ler, fiyat istikrarına odaklanan merkez bankacılığının terk edildiği, kamu açıklarının yoğun olarak TCMB kaynaklarıyla finanse edilmeye başlandığı, TCMB kaynaklarını kullanma yollarını açan yasal düzenlemelerin yapıldığı dönem olarak tanımlayabiliriz. Bu nedenle, 1950'ler merkez bankacılığı açısından bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir.

1715 sayılı kanunun 2. maddesiyle, para arzını gerçekleştirmek ve para piyasasını kontrol etmekle görevlendirilmiş olan Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, bu amacı gerçekleştirmek için çeşitli kredi kontrolü araçlarına sahiptir. Bu araçların en çok kullanılanı, resmi iskonto oranı ve bankaların reeskont limitleridir. TCMB'nin avans ve kredi uygulamaları kanuni limitlere sahiptir ve bu işlemler sonucunda yapılabilecek emisyon miktarı sınırlandırılmıştır. Ayrıca, TCMB belirlenen sınırlar dahilinde kalmak şartıyla, reeskont işlemleri yapmakta serbest bırakılmıştır. Ancak, 1950'lerde TCMB'nin bu araç bağımsızlığını ortadan kaldıracak uygulamalara başlanmıştır.

1950 yılından sonra ekonomik büyümeyi hızlandırmak amacıyla 15/8/1951 tarihinde 5841 sayılı kanunla bankaların kredi işlemlerinde uygulayacakları en yüksek faiz oranı teminatlı kredilerde yüzde 8.5'ten yüzde 7'ye, açık kredilerde yüzde 12'den yüzde 9'a, mevduata ödeyecekleri en yüksek faiz oranları ise vadesiz ya da üç aya kadar vadeli mevduatlarda yüzde 4.5'den yüzde 2.5'e indirilmiş ve üç aydan daha uzun vadeli mevduatlarda ise yüzde 2.75 ile yüzde 4 arasında değişen faiz oranları belirlenmiştir (Zarakolu, 1973, 162). Bu dönemde TCMB faiz oranları, 1951'de yüzde 4'ten yüzde 3'e indirilmiş, 1955'te ise yüzde 4.5'e çıkartılmıştır.

23/6/1958 tarihinde 7129 sayılı Bankalar Kanunu'nun kabulünden önce, bankalar genel mevduatlarının yüzde 20'si oranında zorunlu karşılık miktarını TCMB'ye yatırmışlardır. 7129 sayılı kanunla, zorunlu karşılık oranı vadeli mevduatta yüzde

10'dan az ve yüzde 20'den fazla, vadesiz mevduatta yüzde 20'den az ve yüzde 25'ten fazla olmamak üzere, genel ekonomik durum göz önünde bulundurularak Banka Kredilerini Tanzim Komitesi tarafından belirleneceği kabul edilmiştir (Hatiboğlu, 1964, 20). Görüldüğü üzere zorunlu karşılıkların parasal kontrol aracı olarak kullanımı TCMB'ye değil, Banka Kredilerini Tanzim Komitesi'ne verilmiştir.

7129 sayılı Bankalar Kanunu'na göre, Banka Kredilerini Tanzim Komitesi, bankaların asgari disponibilite oranı ve zorunlu karşılık oranını belirleme yetkisine sahip olmuştur. Buna ek olarak, bankaların gerçekleştirdiği yatırımların kalite ve nicelik yönünden ayarlanması, kredilerin sektör ve konu itibariyle dağıtılması, risk santralizasyonu konularında önlem alma, bankaların kredi işlemlerinde ve mevduatlara uygulanacak en yüksek faiz oranları ile kredi işlemlerine bağlı hizmet karşılığı alınacak ücret ve komisyonların azami miktarlarının kararnameyle belirlenmesinde Bakanlar Kurulu'na teklifte bulunma yetkisi verilmiştir. Böylece, Banka Kredilerini Tanzim Komitesi, büyük ölçüde para politikası uygulamasından sorumlu olmuştur. Bu kanunun 33. maddesine göre asgari disponibilite oranını belirleme yetkisi Banka Kredilerini Tanzim Komitesi'ne verilmiştir. Komite 29/4/1959 tarihinde 48 sayılı Karar'la bankaların taahhütlerine karşı bulunduracakları asgari disponibilite oranını yüzde 5 olarak belirlemiştir.

1953 yılından itibaren dış ticaret ve dış borç ödemelerinde sorunların yaşanmasıyla yeni önlemlerin alınmasına ihtiyaç duyulmuştur. Hükümet, 1956 yılında turist ve benzeri dövizlerde 2.80 olan TL'nin fiyatını 5.25-5.50 olarak belirlemiştir. Kambiyo denetiminin sıkılaştırılmasına rağmen, hem dış ticaret dengesinde kalıcı olumlu gelişmeler sağlanamamış hem de sabit döviz kuru (1$=2.80TL) ile karaborsadaki döviz kuru (1$=15-20TL) arasında fark hızla açılmıştır. Bunun sonucunda, 4 Ağustos 1958'de 15 sayılı Türk Parasını Koruma Kanunu Hakkında Karar ile TL'nin dış değeri 6.20 TL primle birlikte 1 ABD doları = 9 TL olacak şekilde fiilen devalüe edilmiştir.

4.4 Demokrat Parti Döneminde TCMB Faaliyetleri

1950 yılından itibaren doğrudan yabancı yatırım yoluyla Türkiye ekonomisine giriş yapacak dövize, dış yardımlara, TCMB aracılığıyla para ve kredi hacminin genişletilmesine dayanan bir ekonomik büyüme politikasının uygulanması, bu dönemde gerçekleştirilen TCMB faaliyetlerinin önemini arttırmıştır. İzlenen ucuz para politikası kapsamında yaratılan fazla para arzı, gerçekleşen yüksek enflasyonun temel nedenlerindendir. Yaratılan fazla para, planlı ve uzun vadeli yatırımların finansmanı yerine, Hazine'ye kısa vadeli avans ve tahvil karşılığı avans kanalıyla cari harcamaların karşılanması ve bütçe açıklarının finansmanı konusunda kullanılmıştır.

Hükümet, kamu yatırımlarına ağırlık vermiş ve yatırım maliyetlerini TCMB kaynaklarına başvurarak, ucuz para politikasıyla finanse etmiştir (Elmalı, 1964, 59). Keynesyen teoriye göre, enflasyon yaratmadan yatırımı arttırmak mümkündür. Bunu sağlamak için tasarruf oranının yatırım oranıyla aynı seviyede artması gerekmektedir. Tasarruf artacak olursa tüketim ürünleri üzerindeki toplam talep aynı derecede kısılacağından, enflasyonda artış gözlenmeyecektir. Dengenin sağlanabilmesi için devletin yapacağı müdahale ile tasarrufun arttırılması zorunludur. Özellikle az gelişmiş ülkelerde devlet müdahaleyle hanehalkının tasarruflarını arttırmalarını ve firmaların yatırım seviyesini yükseltmelerini özendirebilir. Demokrat Parti döneminde izlenen para ve kredi politikası bu teorinin tam tersi yönünde gelişme göstermiştir. Karşılıksız yaratılan para arzı toplam talebi arttırmıştır. Toplam talep baskısı fiyatlar genel seviyesini hızla yükseltmiştir. Artan enflasyon karşısında iktisadi bireyler hızlı tüketim mallarına olan taleplerini daha fazla arttırmış ve yüksek enflasyon süreklilik kazanmış, kronikleşmiştir.

Hükümet, para arzındaki artışlarla bütçe açıklarını, yeni yatırımları ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin zararlarını finanse etmeyi amaçlasa da izlenen plansız programlar dahilinde para arzındaki artış, gerek Hazine'nin gerekse KİT'lerin borçlarını arttırmıştır. Kamu İktisadi Teşebbüsleri, maliyetlerin altında satış yapmaya zorlanarak fiyat artışlarının önlenebileceği düşünülmüştür. Ancak piyasa kurallarına

uymayan müdahaleler, KİT'lerin işletme zararlarının devlet bütçesi üzerinde ek mali yük yaratmasıyla sonuçlanmıştır (Yazman, 1973, 112-113).

Hükümet bütçe açıklarını finanse etmek için bono satmayı tercih etmiştir. Bono satışlarının etkisi bonoları kimin aldığına bağlıdır. Eğer bonoları TCMB satın alırsa para arzında artış olacaktır. Eğer bonolar TCMB dışındaki iktisadi bir ajan tarafından satın alınırsa para arzında bir değişiklik olmayacaktır. TCMB, Hazine bonolarını satın aldığı zaman, bunu yeni para yaratarak finanse edecektir. Bütçe açıklarının bu şekilde finansmanına açık finansman ya da parasal finansman denilmektedir. Zararların devlet tarafından açık finansman yoluyla karşılanmaya çalışılması, toplam talepte artışa sebep olmuştur. Demokrat Parti, açık finansman yöntemini uygulamıştır ve toplam talepteki artış enflasyon oranlarının sürekli ve yüksek seyretmesine sebep olmuştur.

4.4.1 TCMB Para Politikası

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, bugünkü anlamda modern para politikası araçlarına sahip değildi. Etkin bir sermaye piyasası olmadığı için açık piyasa işlemleri gerçekleştirilememiş ve bu durumda reeskont oranlarının etkinliği azalmıştır (Artun, 1980, 71). Para arzı kontrolünde, incelediğimiz dönem için en önemli değişken olan para tabanını belirleyen kâğıt parayla ilgili, TCMB,

iv. Altın satın alınması karşılığında,
v. Altın karşılığı tahviller veya altın karşılığında döviz satın alınması karşılığında,
vi. Ticari, sanayi ve tarım senetleriyle, Hazine bonolarının iskontosu karşılığında,
vii. Tahvil alımları karşılığında,
viii. Hazine kefaletini haiz senetler karşılığında, kâğıt para arzı gerçekleştirilir,

kanunu yer almasına rağmen, altın ve döviz karşılığı kâğıt para ihracında TCMB serbest bırakılmış, senet karşılığı kâğıt para ihracının yapılabilmesi şartlara bağlanmıştır. Hızlı ekonomik büyüme hedefine ulaşılması aşamasında TCMB'nin bu kaynağını zorlamasını gerektiren zamanlar olmuştur. Bu durumlarda piyasaya

karşılığı olmayan kâğıt paraların arzı, hükümetin TCMB'ye zorunlu olarak uygulattığı bir durumdur. Diğer taraftan, TCMB'nin para yaratım sürecini kontrol edebilmesi için, para tabanı üzerinde tek yetkili karar alıcı olarak, parasal tabanı kontrol etmesi gerekmektedir.

Bir ekonomide para arzını etkileyen temel birimler Merkez Bankası, bankalar, tasarruf sahipleri ve borç alanlardır. Bilindiği gibi bankacılık sistemi kaydi para yaratmaktadır. Kaydi para yaratma sürecini şöyle açıklayabiliriz:

i. Merkez Bankası işlemlerine bağlı olarak sisteme herhangi miktarda para girdiğinde bu paranın bir kısmı bankalara mevduat olarak yatırılır.
ii. Mevduat kabul eden bir banka bu mevduat için belli bir oranda zorunlu karşılık ayırdıktan sonra kalan miktarı kredi olarak verir.
iii. Krediyi alan firma ya da hane halkı bu kredi ile mal ve hizmet satın alır.
iv. Harcanan bu para tekrar aynı bankaya ya da başka bir bankaya geri döner.
v. Banka geri dönen mevduat için yeniden zorunlu karşılık ayırarak kalan miktarı tekrar firma ya da hane halkına kredi olarak kullandırır.

Toprak Mahsulleri Ofisi ve diğer bazı tarım kurumları, sahip oldukları senetlerle TCMB'de reeskonta başvurmuştur. Çiftçiyi desteklemek için tarım ürünlerinin çiftçiden alış fiyatı yüksek, tüketiciye satış fiyatı düşük olarak belirlenmiştir. Çiftçiyi destekleyici sübvansiyonlar uygulanmıştır (Baysal, 1984, 275). Bu durum para arzında artış meydana getirmiştir. Çünkü, piyasadan yüksek fiyattan alış gerçekleştirirken piyasaya yüksek oranda para arz edilmiştir. Buna ek olarak, çiftçinin ihtiyaç duyduğu makine-teçhizat alımlarının finansmanını kolaylaştırıp, maliyetleri azaltmak için enflasyon oranlarının çok altında faiz oranlarıyla çiftçiye kredi kullandırılmış ve enflasyon oranı hızla arttığı halde faiz oranlarında bir artış gerçekleştirilmemiştir (Kazgan, 2010, 96)

Şekil 4.1, para arzı ve para benzeri likiditelerin 1950-60 arasında aldıkları değeri göstermektedir. Bu dönemde para arzı ve para benzeri likiditelerde sürekli artış gözlenmiştir. 1950 yılında 1.132 milyon TL seviyesinde olan para arzı, 1953 yılında 1.658 milyon TL seviyesine ulaşmıştır. Aynı dönemde para benzeri likiditeler 1.145 milyon TL seviyesinden yüzde 43 artışla 1.646 milyon TL olarak gerçekleşmiştir.

1955 yılında 3.002 milyon TL seviyesinde gerçekleşen para arzı, yüzde 64 artış göstermiş ve 1957 yılında 4.944 milyon TL olarak gerçekleşmiştir.

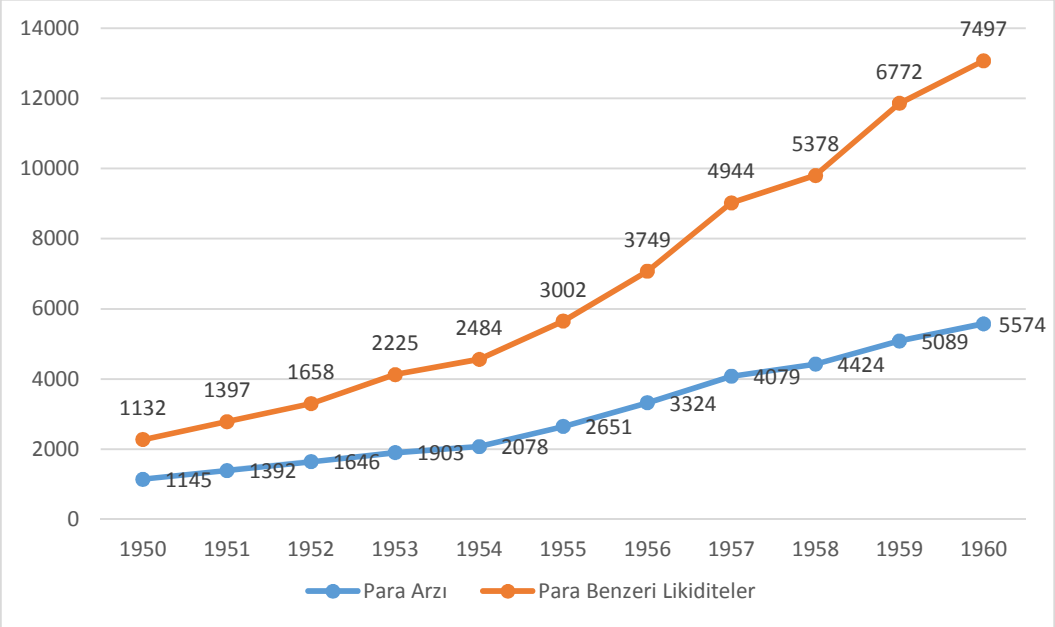

Şekil 4.1: Para Arzı ve Para Benzeri Likiditeler (Milyon TL)

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İstatistik Bülteni, Ocak 1978, s.42

Para benzeri likiditeler, 1956 yılında 3.324 milyon TL seviyesinde gerçekleşmiş ve bu değer yüzde 53 artış göstererek 1959 yılında 5.089 milyon TL olmuştur. Dönem süresince piyasadaki para arzındaki yıllık ortalama artışı yüzde 19 seviyesinde gerçekleşmiştir. Genişleyici para politikasının izlenmesi, enflasyon oranlarının yüksek seyretmesi açısından temel teşkil etmiştir. Parasız (2011, 13), kamu açıklarının finansmanı için sınırsız bir kaynak olarak görülen Merkez Bankası parasal tabanını genişletme uygulamasının tarihsel olarak gözlenen yüksek enflasyon dönemlerinde, enflasyonu hızlandıran temel faktör olduğunu belirtmiştir.

Hükümetin, tarım ürünlerini çiftçiden yüksek fiyatla satın alıp piyasada düşük fiyata satma politikası, her yıl Toprak Mahsulleri Ofisi'ni (TMO), TCMB'ye borçlandırmıştır. Bunun sonucunda, 1949 yılında 100 milyon lira olan TMO bonoları, 1954'de 692 milyon liraya, 1957'de 819 milyon liraya ve 1960'da 1.050 milyon liraya yükselmiştir. TCMB, Tekel İdaresi, Etibank, Denizcilik Bankası, Devlet Demiryolları gibi Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin Hazine kefaletini haiz

bonolarını iskonto ederek bu kanaldan piyasaya çok miktarda para arz etmiştir. TCMB'den alınan bu krediler zamanında ödenememiştir. Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin toplam borçları ancak Demokrat Parti dönemi sonrası, 1961 yılında konsolide edilebilmiştir. TCMB kaynakları, hükümetin plansız maliye politikalarına göre yönlendirilmiş olduğundan, ekonomide beklenen faydayı meydana getirememiştir (Cillov, 1962, 416).

Tablo 4.3, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası döviz hesabını göstermektedir. 1953 yılında 423,8 milyon $ değerindeki döviz borçlarına karşılık yalnızca 139,4 milyon $ değerinde döviz alacağı bulunan döviz hesabının net döviz açığı 284,4 milyon $ olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 4.3 TCMB Bilançosu - Döviz Hesabı (Milyon $)

Yıllar	Döviz Borçları	Döviz Alacakları	Net Döviz Hesabı
1953	423,8	139,4	-284,4
1954	581,7	166,4	- 415,3
1955	788,6	180,5	- 608,1
1956	728,3	227,8	- 500,5
1957	927,4	348,1	- 579,3
1958	759,1	398,2	- 360,9
1959	784,5	371,1	- 413,4
1960	813,7	387,4	426,3

Kaynak: TCMB Faaliyet Raporu (1953–1960)

1954 yılında döviz borçları 581,7 milyon $, döviz alacağı 166,4 milyon $ olarak gerçekleşmiş ve 415,3 milyon $ net döviz açığı oluşmuştur. 1955 yılında 788,6 milyon $ döviz borcuna karşılık, 180,5 milyon $ döviz alacağı bulunan TCMB'nin net döviz hesabı 608,1 milyon $ açık vermiştir. 1957 yılında döviz borcunda yüzde 26 artış gerçekleşmiş ve 728,3 milyon $'dan 927,4 milyon $'a yükselmiş, net döviz hesabı 579,3 milyon $ açık vermiştir.

Kredili ithalat uygulaması, dış borçları hızla arttırmış ve dış borçların ödenememesi durumunu yaratmıştır. İthalat sürekli artış gösterirken, ihracatta beklenen artış

gerçekleşmemiştir. Özellikle Kore Savaşı sonrasında azalan dış talep ve ihracat hacmi, döviz darboğazının yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Sürekli dış ticaret açığı veren ekonomik yapının bir sonucu olarak, döviz darboğazını aşmakta güçlük çekilmiştir. Net döviz hesabı, 1958'de imzalanan İstikrar Programı kapsamında döviz elde edinceye kadar geçen sürede sürekli açık vermiştir. Dış ticaret açıkları büyüdükçe, dış borçlar birikmiştir, zamanında ödenmeyen borçlar Türkiye'nin kredi saygınlığını yitirmesine sebep olmuştur (Bulutoğlu, 2002, 260).

Kredili ithalat uygulamasında, yurtdışından elde edilen dövizin geri ödenmemesi durumunda sorumluluk TCMB'de olduğu halde bu kredilerin hangi amaçla kullanılacağı konusunda söz hakkı tanınmamıştır. Kredili ithalat kapsamında sağlanan dış kredilerle tüketim malları ithalatı yapılmıştır. Bu durumda, sağlanan krediler yatırımlara yöneltilmemiş ve ekonomik büyümeye destek verilmemiştir. TCMB'nin döviz borçları artış göstermiştir.

4.4.2 TCMB Kredi Politikası

TCMB politikaları arasında yer alan kredi politikasının oynadığı rol, en az para politikası kadar önemlidir. Kredi politikası, mevduat ve para arzıyla ilişkilidir. 1950'den sonra uygulanan aşırı kredi genişlemesi politikası, yerli paranın piyasa değerini düşürmüş ve enflasyonist baskı yaratmıştır (Cillov,1962, 427).

TCMB tarafından sağlanan krediler, doğrudan TCMB tarafından ya da diğer bankalar aracılığıyla piyasaya nüfuz ettirilmiştir. TCMB tarafından doğrudan açılan krediler daha çok kamu sektörünün finansman ihtiyaçlarını karşılamak için kullandırılmıştır. TCMB'nin diğer bankalar aracılığıyla açtığı kredilerin büyük bir kısmı ise T.C. Ziraat Bankası'na aktarılmıştır (Zeytinoğlu, 1978, 548). Bankalar sistemine kredi olarak giriş yapan bu fazla para arzı, mevduatları arttırmış, mevduatlarla yeni krediler verilmiş ve kaydi para artışı gerçekleşmiştir.

Türkiye'de ekonominin çeşitli sektörlerdeki kredi ihtiyaçlarının karşılanmasında yüzleşilen en büyük güçlüklerden biri, farklı ihtiyaçlara göre sınıflandırılmış kısa, orta ve uzun vadeli kredilerin nitelikli bir piyasaya sahip olmayışıdır. Bu durum kredi piyasasında etkinliği azaltmıştır. İşletmeler, genellikle uzun vadeli kredi ihtiyaçlarını

kısa ve orta vadeli kredilerle karşılamak zorunda kalmışlardır. Piyasanın farklı vadelerdeki finansman ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikte krediler sağlaması gerekmiştir. Bu kapsamda, farklı sektörlerdeki işletmeler için vade farklılıkları ve farklı ödeme planları ilkelerine sahip alanında uzmanlaşmış bankaların kurulması ve mevcut bankalarda reformlara ihtiyaç duyulmuştur.

Gelişmiş ülkelerde uzun vadeli krediler daha çok sermaye piyasası kanalıyla karşılanırken, az gelişmiş bir ülke olan Türkiye'de gerek sermaye piyasasının yokluğu, gerekse uzun vadeli kredi veren bankaların bulunmayışı, mevcut bankaların da uzun vadeli ve düşük faizli yatırım kredilerinden kaçınmaları, işletmelerin yatırım kredisi ihtiyaçlarını kısa ve orta vadeli kredilerle karşılamak zorunda bırakmıştır. Bu durum finansal istikrarsızlık ve kırılganlık yaratmıştır. Çünkü, uzun vadeli yatırımların, kısa ve orta vadeli kredilerle karşılanması zorunluluğu bir taraftan kısa ve orta vadeli kredilerin etkinliğini azaltmış, diğer taraftan uzun vadeli yatırımlarda maliyeti yükseltmiştir.

Gerek kredi hacminin gerekse kredilerle ilgili faiz politikasının ekonomik faaliyetlere uygun bir yapıya sahip olması ve ekonomik gelişmenin ihtiyaçlarına göre kredilerin sektörler arasında daha etkin tayınlanabilmesini sağlamak için Bankalar Kanunu'nda 1958 yılı İsitikrar Programı kapsamında gerekli değişiklikler gerçekleştirilmiştir (Zeytinoğlu, 1978, 553).

TCMB kredi ve avanslarında İstikrar Programı sonrasında artış gözlenmiştir. Aynı dönemde parasal tabanda kısa süreli bir azalma gözlenmesi, geniş ithalat işlemlerinin doğal bir sonucudur. Bu dönemde, TCMB özel sektöre kredi vermeye devam etmiş, diğer taraftan, İstikrar Programı dahilinde belirlenen kredilerdeki üst limitler kapsamında kamu kurumlarının ihtiyaçlarını da karşılamıştır (TCMB, 1958, 59).

Tablo 4.4, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın açtığı kredileri ticari senetler, Hazine bonoları, Hazine kefaletini haiz bonolar, tahvil üzerine avans, resmi sektör kredileri, özel sektör kredileri sınıflandırmasıyla göstermektedir. Maliyenin bütçe kanunu ile her yıl aldığı yetkiye dayanarak ve o yıl için belirlenmiş olan üst limiti aşmamak üzere bankalara iskonto ettirdiği kısa vadeli borç senetleri olan Hazine

bonolarının vadelerinin bitmesine en çok dokuz ay kalmış olanlarını TCMB reeskonto kabul etmiştir.

Tablo 4.4: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kredileri (Milyon TL)

Yıllar	Ticari Senetler Karşılığı Avans	Hazine Bonoları	Hazine Kefaletini Haiz Bonolar Toplamı	Hazineye Kısa Vadeli Avans	Tahvil Üzerine Avans	Resmi Sektöre Açılmış Krediler	Özel Sektöre Açılmış Krediler	Toplam
1950	170	44	840	-	8	1.008	132	2.202
1951	265	75	1.001	-	4	1.231	217	2.793
1952	347	17	1.197	22	30	1.408	454	3.475
1953	378	16	1.423	-	75	1.686	478	4.056
1954	791	146	1.400	29	147	2.001	927	5.441
1955	828	44	1.355	305	164	2.259	818	5.773
1956	1.104	46	1.454	492	250	2.736	987	7.069
1957	1.523	42	1.847	574	348	3.587	1.139	9.060
1958	1.869	63	2.161	536	436	4.247	1.226	10.538
1959	1.823	38	2.387	651	423	4.622	1.200	11.144
1960	1.803	63	2.439	859	425	4.973	1.151	11.713

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İstatistik Bülteni, Ocak 1978, s.16-22

Hazine bonoları, 1950 yılında 44 milyon TL seviyesinde gerçekleşmiş ve yüzde 70 artış göstererek 1951 yılında 75 milyon TL değerine yükselmiştir. Hazine bonosu izleyen üç yıl içinde yaklaşık iki katı çıkmış, en yüksek değeri olan 146 milyon TL seviyesine ulaşmıştır. Birçok kamu kurumu borçlanabilmek için Hazine'nin kefaletini almak ihtiyacında olmakla birlikte Hazine kefaletini haiz bonoların en büyük kısmı Kamu İktisadi Teşebbüsleri tarafından kullanılmıştır. KİT'ler, sadece işletme yetersizliği sebebiyle değil, yatırımlar için ihtiyaç duydukları finansman için Hazine kefaletini haiz bono ihraç etmişlerdir. Bu durum açıkça, KİT'lerin, TCMB kaynaklarıyla finanse edildiğini kanıtlamıştır. TCMB bu bonoları ya iskonto etmiş ya da karşılığında avans vermiştir. TCMB kredileri içinde en büyük kalem Hazine kefaletini haiz bonolar olmuştur. Hazine kefaletini haiz bonolar 1950 yılında 840

milyon TL, 1953 yılında 1.423 milyon TL, 1957 yılında 1.847 milyon TL ve 1960 yılında 2.439 milyon TL seviyesinde gerçekleşmiştir.

Dalgalı borçlar içinde yer alan ve her yıl bütçe kanununda alınan yetkiye dayanılarak kullandırılan Hazine'ye avanslar TCMB bilançosunda önemli bir yer tutmuştur. 1955 yılına kadar, Hazine'ye açılabilecek kısa vadeli avans, TCMB sermayesi ve ihtiyat varlıkları toplamının yüzde 50'sini geçemez şartı yer almıştır. 3492 sayılı kanunla sağlanan bu önlem, 5.5.1955 tarihinde 6544 sayılı kanunla değiştirilmiş ve yerine daha esnek bir kural getirilmiştir. Buna göre, TCMB'nin Hazine'ye açabileceği kısa vadeli avans, cari yıl harcama bütçesinin yüzde 15'iyle sınırlandırılmıştır. Bu değişimle birlikte, Hazine'nin TCMB'deki kısa vadeli avans hesabı bir yıl içinde on katına ulaşmıştır. Hazine'ye verilen kısa vadeli avanslar, 1954 yılında 29 milyon TL seviyesinde gerçekleşmiş, 1955 yılında ise 305 milyon TL olmuştur. Tahvil üzerine avanslar 1953 yılında 75 milyon TL olarak gerçekleşmiş, 1954 yılında yüzde yüz artış göstermiş ve 147 milyon TL'na ulaşmıştır. Resmi sektöre açılmış krediler, 1953 yılında 1.686 milyon TL olan bu krediler, 1958 yılında 4.247 milyon TL olmuştur.

Toplam krediler içinde Hazine'ye ve kamu sektörüne açılan kredilerin tüm krediler içinde büyük bir yer tutmuş ve yıllar itibariyle sürekli artış göstermiştir. Kamu sektörü tarafından kullanılan kredilerin yatırımlara dönüşmemesi, paranın kısa vadeli finansmanlarda kullanılması enflasyon üzerinde baskı yaratmıştır. 4 Ağustos 1958 İstikrar Programı kapsamında, TCMB tarafından resmi sektöre ve Hazine'ye verilebilecek krediler sınırlandırılmıştır. Bu tarihten sonra KİT'lere eski seviyede olmamakla birlikte özel sektöre ait senetler aracılığıyla finansman sağlanmıştır (Yaşa, 1965, 47).

Şekil 4.2, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından Milli Korunma Kanunu kapsamında kullandırılan kredilerin 1950-60 arasındaki değerlerini göstermektedir. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın resmi sektöre açtığı krediler içinde yer alan ve Milli Korunma Kanunu kapsamında kullandırılan krediler, 1950 yılında 69 milyon TL seviyesinde gerçekleşmiş ve izleyen yıllarda kullandırılan kredi miktarında büyük bir değişim gözlenmemiş, 1950-55 arasında yıllık ortalama 66,6 milyon TL kredi kullandırılmıştır. 1956 yılında Milli Korunma Kanunu'nda değişiklik

gerçekleştirilmiş ve bu kapsamda kullandırılan krediler aynı yıl yüzde 38 oranında artış göstermiş ve 87 milyon TL seviyesine yükselmiştir. 1957 yılında yüzde 27 artışla 111 milyon TL'na yükselen krediler, 1958 yılında 132 milyon TL olarak gerçekleşmiştir.

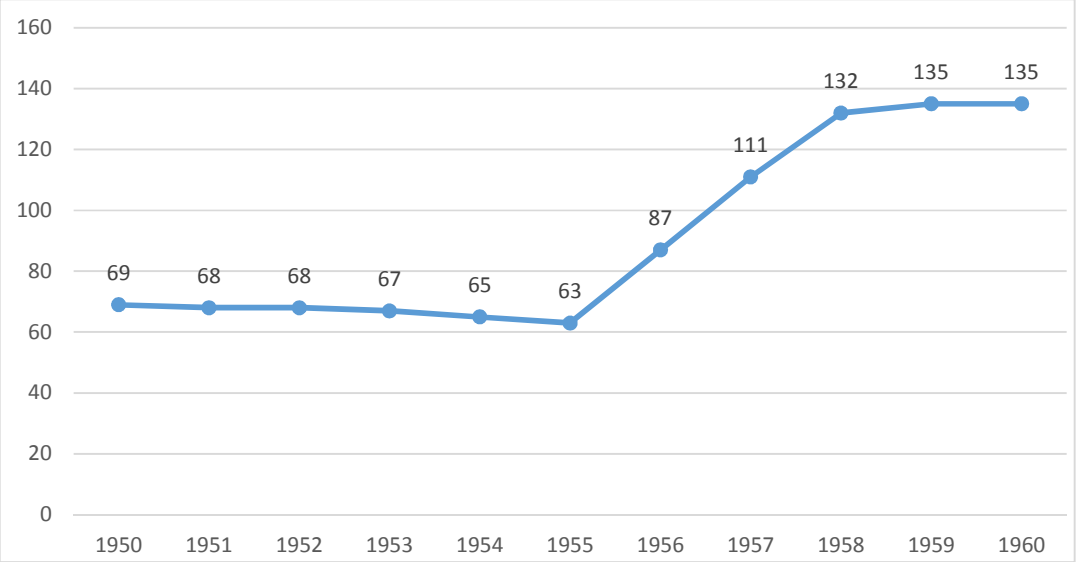

Şekil 4.2: Milli Korunma Kanunu Kapsamında Kullandırılan Krediler

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İstatistik Bülteni, Ocak 1978, s.20

İstikrar Programı'nın kabul edilmesiyle birlikte bu kanal üzerinden kullandırılan krediler 135 milyon TL seviyesinde sabitlenmiştir. Milli Korunma Kanunu, piyasada fiyatlar genel seviyesinde istikrarı sağlamak amacıyla çıkarılmış olmakla birlikte, TCMB tarafından bu kanun kapsamında kredi kullandırılması, fiyat istikrarını daha fazla bozmuştur.

4.4.3 TCMB Reeskont Politikası

Az gelişmiş ekonomiler arasında yer alan 1950'ler Türkiye'sinde etkin bir sermaye piyasası bulunmadığından, yüksek enflasyon dönemlerinde iskonto oranı değişiklikleri yoluyla para arzının kontrolü güçleşmiştir.

Tablo 4.5, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından uygulanan iskonto, senet üzerine avans, tahvil üzerine avans ve altın üzerine avans oranlarındaki değişimi göstermektedir. 1951 yılında yüzde 3 olarak belirlenen iskonto ve senet üzerine avans oranları, ekonomik konjonktürün ihtiyaçlarına uyularak, 28 Haziran 1955'te

arttırılmış, iskonto ve senet üzerine avans işlemlerindeki oranlar yüzde 3'ten yüzde 4.5'e, tahvil üzerine avanslarda yüzde 4'ten yüzde 5.5'e ve altın üzerine avanslarda yüzde 2.5'ten yüzde 3.5'e yükseltilmiştir. İskonto ve senet üzerine avans oranları, 6 Haziran 1956'da tekrar yükseltilmiş, iskonto ve senet üzerine avans işlemlerinde yüzde 4.5'ten yüzde 6'ya, tahvil üzerine avanslarda yüzde 5.5'ten yüzde 6.5'e yükseltilmiş, altın üzerine avanslarda uygulanan yüzde 3.5 oran ise sabit tutulmuştur.

Tablo 4.5: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İskonto Oranları

Değiştirilme Tarihi	İskonto Oranı	Senet Üzerine Avans	Tahvil Üzerine Avans	Altın Üzerine Avans
26.02.1951	3	3	4	2.5
28.06.1955	4.5	4.5	5.5	3.5
06.06.1956	6	6	6.5	3.5
29.11.1960	9	9	10	3.5

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İstatistik Bülteni, Ocak 1978, s.49

İskonto oranı, senet, tahvil, altın üzerine avans oranlarında gerçekleştirilen artışlarla yüksek enflasyonun kontrol edilmesi, kredi talebinin azaltılması amaçlanmış, fakat diğer taraftan para arzında gerçekleştirilen artışlar kredi hacminin artmasını önleyememiştir (Yalçın,1954: 9-10; Güneş, 1995, 126). Bunun iki önemli nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, etkin bir sermaye piyasasının bulunmadığı Türkiye ekonomisinde iskonto oranları etkinliğini yüksek oranda kaybetmiştir. İkinci neden, dönem süresince enflasyon oranlarının yıllık ortalama yüzde 17 olduğu bir ekonomide yüzde 6 seviyesindeki iskonto oranı etkili olmamıştır. İskonto oranı artışlarının bu dönemde başarılı sonuçlar vermemiş olmasının nedenlerinden bir diğeri, özel bankalar, bu dönemde enflasyonla beslenen mevduat kaynağına sahip bulunduklarından ve bu kaynak zorunlu karşılık oranlarının arttırılması yoluyla kontrol edilmediğinden, mevduatlar kısa vadeli krediler olarak tekrar tüketicilere arz edilmiştir.

Zorunlu karşılık oranlarının arttırılmamasının temel nedeni kaydi para yaratımının birkaç büyük bankanın kontrolünde olduğu ve iş hacminin yüksek kapasitede gerçekleşmediği ekonomilerde, karşılık oranlarındaki bir artışın bankaların kaydi para yaratma olanağını kısıtlamasıdır (Parasız, 1998, 15). Özel bankalar, ekonomide enflasyon yaratıcı bir kredi politikası dahilinde, maliyet endişesinden uzak TCMB'ye başvurmuşlardır. 1950-60 döneminde Türkiye'de bankacılık sistemi çok yüksek miktarda kısa vadeli kredi kullandırarak, enflasyonun yükselmesinde önemli bir etken olmuştur (Barda, 1967, 255).

TCMB kanununda Mayıs 1955'te 6544 sayılı kanunla iki önemli değişiklik yapılmıştır. Bunlardan birincisi, iskontoya kabul edilen ticari senetlerin azami vadesinin 90 günden, Türkiye ekonomisinin ihtiyaçlarına uygun olarak 120 güne çıkarılması ve özel bir banka tarafından TCMB'ye getirilen azami 9 ay vadeli senetlerin iskontoya kabul edilmesidir. İkinci önemli değişiklik, Hazine'ye açılan kısa vadeli avans konusundadır. 1955'e kadar uygulanan çeşitli Hazine avanslarına son verilmiş ve yerine tek avans yöntemi getirilmiştir. Bir yıl içinde kullanılabilecek kısa vadeli avansın azami miktarı cari yıl toplam bütçe harcamasının yüzde 15'i olarak belirlenmiştir.

4.5 Amortisman ve Kredi Sandığı

4.5.1 Amortisman ve Kredi Sandığı'nın Kuruluşu

Devletçi iktisat politikalarının uygulandığı 1930'ların ilk yarısında devlet bütçesinin finansman ihtiyacı artış göstermiştir. Vergi gelirlerinde artışın sağlanamadığı ve dış borçlanmanın sınırlı olduğu bu dönemde devlet, iç borçlanma yöntemine başvurmuştur. İlk kez 14/6/1935 tarihinde 2794 sayılı kanunla kurulan Amortisman Sandığı'nın iki temel amacı vardır. Bunlardan birincisi, devlet borçlarını düzenlemek diğeri ise devlet borçlarını azaltmaktır. Amortisman Sandığı'na daha fazla kaynak sağlamak için, bankaların TCMB'de bulundurmak zorunda oldukları zorunlu karşılık oranları 1941 yılında yüzde 15'ten yüzde 20'ye çıkartılmıştır. 25.08.1947'de 5119 sayılı kanunla sandığın sermayesi 150 milyon liraya çıkarılmıştır. Sandık, devlet borçlarını azaltmak ve tamamını ödemek için gerekli işlemlerde yetkili kılınmıştır.

03.07.1953'te kabul edilen 6115 sayılı kanunla Amortisman Sandığı, Amortisman ve Kredi Sandığı olarak adlandırılmış ve sermayesi 250 milyon liraya çıkarılmıştır.

1950'lerde hızlı ekonomik büyüme hedefi için izlenen gevşek para ve kredi politikalarının bir sonucu olarak enflasyon ve bütçe açıkları artmıştır. Bu dönemde, hükümet kamu harcamalarını arttırmış ve bütçe açıklarının finansmanını yüksek büyüme oranlarına ulaşmak için geliştirilen bir iç çözüm olan Amortisman ve Kredi Sandığı'ndan sağlamıştır. Zorunlu karşılıkların, Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve özel bankalara kredi olarak kullandırılması, bir para politikası aracı olan zorunlu karşılıkların enflasyonu kontrol etme görevini gerçekleştirme aşamasında başarısız olmasını meydana getirmiştir (Coşar, Yalçınkaya, 2015, 220).

Amortisman ve Kredi Sandığı yerine, 12/3/1964 tarihinde 441 sayılı kanunla Devlet Yatırım Bankası kurulmuştur.

4.5.2 Amortisman ve Kredi Sandığı'nın Görevi

Amortisman ve Kredi Sandığı'nın görevi, devletin iç ve dış borçlarına ait tahvillerin ve bonoların piyasasını düzenlemek ve bu borçları birleştirmek, dönüştürmek veya elverişli şartlarla ödemek için gereken işlemleri yapmak, sandıktan kredi talep etmeye Bakanlar Kurulu ile yetkili kılınacak devlet idare, kurum ve kuruluşlarının uzun vadeli yatırımlarının finansmanını sandığın mali kaynaklarıyla karşılanmasını sağlamak, şeklinde belirlenmiştir.

Amortisman ve Kredi Sandığı'na ait paralar TCMB kasasında tutulmuştur. Paranın atıl bırakılmaması için ihtiyaç fazlasının Hazine bonosuna yatırılması yöntemi izlenmiştir (Faaliyet raporu, 1962, 18). Sandığın altın rezervleri TCMB kasasında tutulmuştur. Maliye Bakanlığı tarafından, altınların ihtiyaç halinde piyasada hızla nakide dönüştürülebilmesi göz önünde tutularak külçe altın olarak saklanmaması kararlaştırılmıştır.

Sandık, kendi tahvilleriyle beraber devlet iç borçlanma tahvillerini "nominal değer + geçmiş günler faizi – 35 kuruş" hesabına göre belirlenen fiyatlar üzerinden piyasadan satın almıştır. Alımlar TCMB ve T.C. Ziraat Bankası aracılığıyla yapılmıştır. Bu amaçla TCMB'de bir provizyon bulundurulmuştur.

Bankalar topladıkları mevduatın yüzde 20 oranında zorunlu karşılığı Amortisman ve Kredi Sandığı hesabı adına TCMB'ye yatırmışlardır. Sandık, bu karşılıklardan, vadesiz ve bir yıla kadar vadeli olanlar için yüzde 3, bir yıl ve daha uzun vadeli mevduatlar için yüzde 4 faiz ödemiştir. Bankalar, mevduatlarında gerçekleşen bir azalmayı belgelendirerek, bu azalmaya karşılık gelen miktarı Sandık'tan isteyebilmişlerdir. 23.06.1958 sayılı kanunun 33. maddesinde gerçekleştirilen değişiklikle, Sandık, vadesiz mevduata yüzde 3, vadeli mevduata ise yüzde 4.5 faiz ödemeye başlamıştır (Alptürk, 1969, 109).

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Amortisman ve Kredi Sandığı'na devlet tahvilleri üzerinden açacağı avans karşılığında emisyon gerçekleştirmiştir. Açılabilecek avans karşılığı limiti reeskonta kabul etmiş bulunduğu 120 güne kadar vadeli ticari senetler toplamının 1/3 ü kadar limite sahiptir (Artukmaç, 1959, 60).

Şekil 4.3, Amortisman ve Kredi Sandığı'na yatırılan zorunlu karşılıkların yıllar içinde değişimini göstermektedir. 1953 yılında 389 milyon TL seviyesinde gerçekleşen zorunlu karşılıklar, 1954'te 450 milyon TL ve 1955 yılında 543 milyon TL değerine yükselmiştir. 1956 yılında 693 milyon TL, 1957'de 883 milyon TL, 1958'de 954 milyon TL, 1959'da 1.141 milyon TL ve 1960 yılında 1.214 milyon TL zorunlu karşılık Amortisman ve Kredi Sandığı hesabına yatırılmıştır.

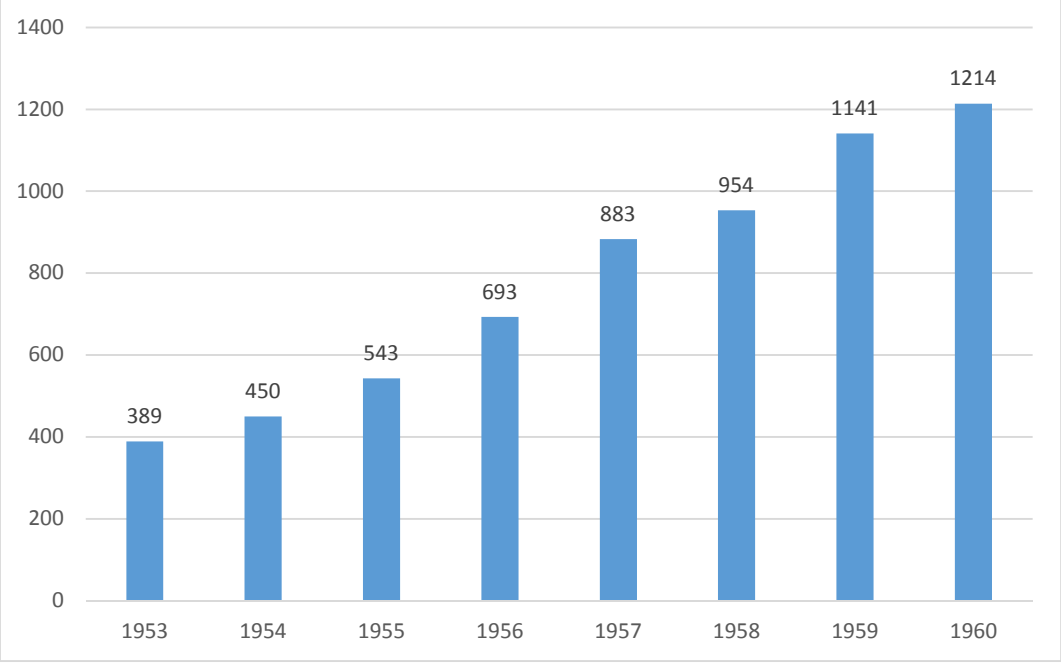

Şekil 4.3: Amortisman ve Kredi Sandığı'na Yatırılan Zorunlu Karşılıklar (Milyon TL)

Kaynak: Tablo 4.10'daki veriler üzerinden hesaplanmıştır.

Özel bankalar, resmi sektöre doğrudan kredi sağlamakla birlikte, zorunlu karşılıkları Amortisman ve Kredi Sandığı'na yatırarak, devlet tahvili satın alarak ve yarı resmi şirketlere ortaklık ederek kamu sektörünü doğrudan ve dolaylı yollarla finanse etmişlerdir. Enflasyonun yüksek seyrettiği zamanlarda, bütçe açıklarıyla birlikte, kredi-mevduat ilişkisinin bu şekilde karşılıklı beslenmesi, para politikası araçlarından zorunlu karşılıkların enflasyonu dizginleme aşamasındaki görevini yerine getirememesine ve tam tersine enflasyonu arttırıcı etki yapmasına meydan vermiştir.

4.5.3 Amortisman ve Kredi Sandığı Kredi ve Faaliyetleri

1953 yılında Amortisman ve Kredi Sandığı kurulmuş ve yüzde 20 oranında zorunlu karşılıkların Sandığa nakit olarak yatırılması kararlaştırılmıştır. Sandık böylece elde ettiği kaynağı diğer kaynaklarıyla birlikte, Kamu İktisadi Teşebbüsleri'ne ve özel bankalara kredi olarak kullandırmıştır. Sandık, Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve özel kanunlarla kurulmuş bankalara 1955 yılında 284,2 milyon TL borç sağlamıştır. Bu borcun 169,5 milyonu Etibank'a, 30 milyonu Devlet Demiryolları'na, 18 milyonu Et ve Balık Kurumu'na, 51,7 milyonu İller Bankası'na, 15 milyon lirası ise Devlet Su İşleri'ne verilmiştir (TCMB, 1955, 53).

Amortisman ve Kredi Sandığı, kuruluş kanununda sermayesinin iki katına kadar, 12/6/1959 tarihinde 7348 sayılı kanunla ise sermayesinin üç katına kadar uzun vadeli tahvil çıkarma yetkisine sahip olmuştur (Yaşa, 1965, 198). Amortisman ve Kredi Sandığı, Kamu İktisadi Teşebbüsleri'ne sağladığı krediyi, TCMB kontrolünde olan zorunlu karşılıklar hesabından ve Sandığın çıkarmış olduğu tahvil gelirlerinden sağladığı kaynaklardan kullandırmıştır. Sandığın kullandırmış olduğu kredilerin 1960 yılı sonunda toplam 1.194 milyon TL kredinin dağılımı, 498 milyon TL Etibank'a, 191 milyon TL Ziraat Bankası'na, 189 milyon TL İller Bankası'na, 151 milyon TL Denizcilik Bankası'na, 114 milyon TL Sümerbank'a, 51 milyon TL Türkiye Emlak Kredi Bankası'na şeklinde gerçekleştirilmiştir.

Tablo 4.6, Amortisman ve Kredi Sandığı'nın 1955-64 arasında çıkarmış olduğu tahvilin değeri ve faizini göstermektedir.

Tablo 4.6: Amortisman ve Kredi Sandığı Tahvilleri (TL)

Yıllar	Faiz	TL Değeri
1955	%5	45.230.000
1955	%5	15.075.000
1955	%3	21.446.000
1957	%5	41.650.000
1958	%5	34.790.000
1959	%5	45.240.000
1959	%5	22.620.000
1959	%3	22.114.000
1959	%0.5	177.594.184
1960	%5	93.810.000
1963	%6	225.000.000
1964	%6	83.000.000
1964	%6	150.000.000
TOPLAM		977.569.184

Kaynak: Amortisman ve Kredi Sandığı, 1964 Hesap Dönemi Faaliyet Raporu, s.15

Sandık, 1955 yılında iki kez değeri 45,230 ve 15,075 milyon TL olan yüzde 5 faizli tahvil ihraç etmiş, aynı yıl 21,446 milyon TL değerinde yüzde 3 faizli tahvil ihracı gerçekleştirmiştir. 1957 yılında değeri 41,650 milyon TL olan tahvil yüzde 5 faizle ihraç edilmiştir. 1958 yılında, 34,790 milyon TL değerindeki tahvil yüzde 5 faizle ihraç edilmiştir. Sandık, 1959 yılında iki kez değeri 45,240 ve 22,620 milyon TL olan yüzde 5 faizli tahvil ihraç etmiş, aynı yıl 22,114 milyon TL değerinde yüzde 3 faizli tahvil ihracına ek olarak 117,594 milyon TL değerinde binde 5 faiz oranına sahip tahvil ihracı gerçekleştirmiştir.

Sandık, 1960 yılında değeri 93,810 milyon TL olan tahvil yüzde 5 faizle ihraç edilmiştir. 1963 yılında, 225 milyon TL değerindeki tahvil yüzde 6 faizle ihraç edilmiştir. Sandık 1964 yılında, yüzde 6 tahvil faizi oranına sahip biri 83 ve diğeri

150 milyon TL değerinde tahvil ihracı gerçekleştirmiştir.Sandık, 1955-64 arasında toplam değeri 977,569 milyon TL olan tahvil ihracı gerçekleştirmiştir.

Tablo 4.7, Amortisman ve Kredi Sandığı kredilerinin 1962 yılı içinde kamu kurum ve kuruluşlarına dağılımını göstermektedir. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları İşletmesi'nin (TCDD) 261.663.285 TL kredi ile en çok kredi borcu bulunan kurum olduğu, ikinci olarak en fazla kredi borcu 249.145.991 TL ile Türkiye Şeker Fabrikaları'na ait olduğu görülmektedir. Bu kurumları sırasıyla, 201.426.728 TL ile İller Bankası, 196.737.723 TL ile Maliye Bakanlığı, 168.278.245 TL ile Etibank, 153.745.106 TL ile T.C. Ziraat Bankası, 147.729.626 TL ile T. Kömür İşletmeleri Kurumu borcu izlemiştir. Sümerbank 147.642.238 TL, Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu 141.829.060 TL, Denizcilik Bankası 116.255.153 TL, Türkiye Çimento Sanayii 85.608.450 TL, Türk Hava Yolları 42.917.287 TL değerinde kredi borcuna sahiptir. Sandık, on dokuz farklı Kamu İktisadi Teşebbüsüne toplamda 2.024.795.346 TL değerinde kredi kullandırmıştır.

Tablo 4.7 Amortisman ve Kredi Sandığı Kredileri

Kurum Adı	Kredi (TL)
TCDD İşletmesi	261.663.285
T. Şeker Fabrikaları	249.145.991
İller Bankası	201.426.728
Maliye Bakanlığı	196.737.723
Etibank	168.278.245
T.C. Ziraat Bankası	153.745.106
T. Kömür İşletmeleri K.	147.729.626
Sümerbank	147.642.238
Makine ve Kimya End. K.	141.829.060
Denizcilik Bankası	116.255.153
T. Çimento Sanayii	85.608.450
Türk Hava Yolları	42.917.287
T. Demir ve Çelik İş.	42.524.520
Azot Sanayii	42.429.064
PTT	11.186.757
Et ve Balık Kurumu	10.216.935
T. Emlak Kredi Bankası	2.287.563
T. Selüloz ve Kagıt F.	2.131.130
Petrol Ofisi	1.040.485
Toplam	2.024.795.346

Kaynak: Amortisman ve Kredi Sandığı, 1964 Hesap Dönemi Faaliyet Raporu, Ek Tablo 4

Tablo 4.8, bankaların kullandırmış olduğu krediler ile Amortisman ve Kredi Sandığı kredilerinin 1955, 1960 ve 1962 yılları için karşılaştırmasına yer vermektedir. Amortisman ve Kredi Sandığı kredileri 1955 yılında banka kredilerinin yüzde 5.6

seviyesinde gerçekleşmiştir. Sandık kredileri 1960 yılında 1.194 milyon TL değerine ulaşmış ve banka kredilerinin yüzde 12.5 seviyesinde kredi kullandırmıştır. 1962 yılında banka kredileri 10.362 milyon TL değerini almış, aynı yıl Sandık, İç Finansman Fonu kredileriyle birlikte toplam 4.498 milyon TL değerinde kredi kullandırmış ve banka kredilerine oranı yüzde 43.4 seviyesine ulaşmıştır.

Tablo 4.8: Banka Kredilerinin Amortisman ve Kredi Sandığı Kredileri ile Karşılaştırılması (Milyon TL)

Yıllar	Banka Kredileri	Amortisman ve Kredi Sandığı Kredileri	Amortisman ve Kredi Sandığı Kredileri / Banka Kredileri Oranı
1955	5.025	284,2	%5.6
1960	9.522	1.194	%12.5
1962	10.362	4.498	%43.4

Kaynak: Şekil 4.5, Tablo 4.7 ve Tablo 4.9'daki veriler kullanılarak düzenlenmiştir.

Amortisman ve Kredi Sandığı kredilerinde 1960 yılında büyük bir artış gerçekleşmiştir. 4 Ağustos 1958 İstikrar Programı kapsamında sağlanan döviz kredisi, Amortisman ve Kredi Sandığı ve İç Finansman Fonu kanalıyla kamu kurum ve kuruluşlarına kullandırılmıştır. Bu durum, 1960-62 arasında kullandırılan kredilerde iki kat artış meydana getirmiştir.

4.5.4 İç Finansman Fonu'nun Kuruluşu ve Faaliyetleri

Amortisman ve Kredi Sandığı yönetimi altında, Nisan 1959'da İktisadi Koordinasyon Heyeti kararı ile İç Finansman Fonu kurulmuştur. İç Finansman Fonu gelirleri, kredi ve avans vermek amacıyla Amortisman ve Kredi Sandığı tarafından kullanılmıştır. İç Finansman Fonu kaynakları, genellikle Hazine bonosuna yatırılmıştır. Maliye Bakanlığı'yla düzenlenen protokole göre İç Finansman Fonu'ndan kullanılan kredilere yüzde 2 oranında faiz ödemesi yapılmıştır (Faaliyet raporu, 1962, 51).

Tablo 4.9, İç Finansman Fonu tarafından çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarına 1962 yılı içinde kullandırılan kredilerin dağılımı göstermektedir. Makine ve Kimya

Endüstrisi Kurumu'nun 394.424.585 TL kredi ile en çok kredi kullanan kurumu, ikinci olarak en fazla krediyi 309.068.911 TL ile Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları İşletmesi olmuştur. Bu kurumları sırasıyla, 301.195.862 TL ile Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri, 255.855.782 TL ile Etibank, 250.204.565 TL ile Azot Sanayii, 242.724.866 TL ile Türkiye Şeker Fabrikaları, 214.066.395 TL ile Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu, 145.667.952 TL ile Denizcilik Bankası ve 94.359.145 TL ile Sümerbank izlemiştir.

Tablo 4.9 İç Finansman Fonu Kredileri

Kurum Adı	Kredi (TL)
Makine ve Kimya End. K.	394.424.585
TCDD İşletmesi	309.068.911
T. Demir ve Çelik İş.	301.195.862
Etibank	255.855.782
Azot Sanayii	250.204.565
T. Şeker Fabrikaları	242.724.866
T. Kömür İşletmeleri K.	214.066.395
Denizcilik Bankası	145.667.952
Sümerbank	94.359.145
T. Selüloz ve Kagıt F.	76.745.094
T.C. Emekli Sandığı	63.472.633
T. Çimento Sanayii	49.139.696
Türkiye Petrolleri	40.000.000
PTT	17.584.667
İller Bankası	14.735.427
Türk Hava Yolları	4.620.660
Toplam	2.473.866.240

Kaynak: Faaliyet Raporu, Amortisman ve Kredi Sandığı, 1963, Ankara, Ek 10. tablo

İç Finansman Fonu, on yedi farklı Kamu İktisadi Teşebbüsüne toplamda 2.473.866.240 TL değerinde kredi kullandırmıştır. İç Finansman Fonu'nun

kullandırdığı krediler hızlı bir artış göstermiş, Amortisman ve Kredi Sandığı'nın kullandırmış olduğu kredilerden 450 milyon TL daha fazla olarak gerçekleşmiştir.

4.6 Demokrat Parti Dönemi Bankacılık Sistemi

Demokrat Parti döneminde, ekonomide parasallaşma süreci hızlanmış, ticari faaliyetler önemli derecede artmış ve bankacılık hizmetlerine duyulan ihtiyaç artış göstermiştir. Bu ihtiyaç, 1950 yılından itibaren bankacılık sektöründe önemli gelişmeler meydana getirmiştir (Akgüç, 1987, 38). Her yıl daha fazla mevduat toplanmış, toplanan mevduatlar çeşitli kredi kalemleriyle kredi talep edenlere kullandırılmıştır (Hatiboğlu, 1964, 14). Artan likidite ihtiyacını karşılamak için dönem süresince genişleyici para ve kredi politikası uygulanmıştır. 1950-60 arasında, Türkiye'de banka sayısında büyük artış görülmüştür. 1950'de 34 olan banka sayısı 1960 yılında 58'e yükselmiş, banka şubelerinin sayısı 535'den 1710'a çıkmıştır (Çivi, 1985, 103; DİE, 1973, 344). Ayrıca bu dönemde, yatırım ve finansman ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla özel bir amaca yönelik bankalar kurulmuştur. Örneğin, 1952 yılında deniz yollarının harcama ve yatırımlarını finanse etmek amacıyla Denizcilik Bankası kurulmuştur. Bu alandaki diğer örnekler, Türkiye Öğretmenler Bankası ve Türkiye Vakıflar Bankası'dır.

1950 yılında kurulan Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (TSKB), ilk sanayi yatırım bankasıdır. 25 milyon liralık sermayesinin büyük kısmı milli bankalar tarafından karşılanmış, bakiyesi özel teşebbüs ortaklıkları yöntemiyle sağlanmıştır. TSKB, özel teşebbüse ait sanayi kurumlarını finanse etmiş ve yeni kurulacak sanayi yatırımlarını desteklemiştir. Ayrıca, yabancı yatırım bankalarından kredi sağlamak yöntemiyle yurtiçi ve yurtdışı bankacılık sisteminde önemli bir rol almıştır (Cillov, 1962, 406). TSKB'na tahvil çıkarabilme ve borçlanma yetkisi verilmiştir. 1950-60 döneminde bankacılık sisteminin en önemli yapısal özelliği, bankaların, ticaret ve sanayi sermayesiyle zamanla bütünleşmiş olmasıdır (Artun, 1980, 47).

Özel bankalar açısından, kısa vadeli veya vadesiz tasarruf mevduatları, doğal olarak uzun vadeli finansman işlerine yatırılmamış ve bunlar kısa vadeli ticari senet iskontosunda veya açık kredi şeklinde kullandırıldığında daha kârlı olmuştur.

Türkiye'nin iktisadi kalkınmasında önemli olan uzun vadeli yatırım kredileri, çoğunlukla kamu bankaları ve TSKB tarafından sağlanmıştır.

4.6.1 7129 Sayılı Bankalar Kanunu

Türkiye'de ilk Bankalar Kanunu 1936 yılında çıkarılmıştır. Bu kanunun günün ihtiyaçlarını karşılayamadığı görülmüş ve bankaların yapılarını güçlendirmek, bankacılık sektörüne Türkiye'nin iktisadi ve ticari ihtiyaçlarına uygun yeni bir nitelik kazandırmak amacıyla hazırlanan 7129 sayılı Bankalar Kanunu, 2/7/1958 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu kanun, mevduatın korunması, kredinin tayınlanması ve bankaların denetlenmesi konularında önemli ve olumlu kurallar getirmiştir. Bu kanunun getirdiği yeniliklerden bir diğeri, 57. madde kapsamında bir Bankalar Birliği'nin kurulmuş olmasıdır (Hatiboğlu, 1964, 21). Kanunun 57. maddesinde, Türkiye'de faaliyette bulunan tüm bankaların Bankalar Birliği'ne üye olmak zorunda olduğu, yeni kurulan bankaların kuruluşlarından en geç üç ay içinde Bankalar Birliği'ne üye olmak zorunda oldukları ve Bankalar Birliği'nin ana amacının bankalar arasındaki dayanışmayı sağlamak ve haksız rekabeti engellemek olduğu yer almıştır.

7129 sayılı Bankalar Kanunu mevduata uygulanan zorunlu karşılık oranını vadeli mevduatta yüzde 10-20, vadesiz mevduatta yüzde 20-25 arasında belirlenmesi kararını Banka Kredilerini Tanzim Komitesi'nin kontrolüne vermiştir. Komite, bu konuda yaptığı çalışmalar sonucunda, Türkiye ekonomisinin genel ekonomik durumunu gözönünde bulundurarak, zorunlu karşılık oranının, önceki yıllarda uygulandığı gibi, gerek vadeli, gerekse vadesiz mevduatta yüzde 20 oranında sabit tutulmasını uygun görmüştür (TCMB, 1958, 56).

4.6.2 Banka Mevduatları

Bankalar, mevduat toplayıp, elde ettikleri mevduatları kredi olarak kullandırarak kâr elde etmektedirler. Bankalar Kanunu'nun 32. maddesinde tasarruf mevduatlarının arttırılması amacıyla bankaların ikramiye verebileceği belirtilmiştir. İkramiyelerin nicelik ve niteliği aynı kanunla Bankalar Birliği'nin fikri alınmak suretiyle, Banka Kredileri Tanzim Komitesi'ne bırakılmıştır. Bu kanuna dayanarak, bankalar

mevduatlarını arttırılabilmek için ikramiye yöntemine başvurmuşlardır (Hatiboğlu, 1964, 34). Mevduatların artışındaki önemli bir etken, devletin özellikle TCMB'ye olan borcu artmış, emisyon artışı gerçekleşmiş ve emisyon artışlarının banka mevduatlarını arttırmıştır (Artun, 1980, 45). Zamanla ikramiyelerin maliyeti çok yükselmiştir. Bunun üzerine bankalar daha çok mevduata ihtiyaç duymuşlardır. Bu arada, ikramiyeden yararlanmak için kısa vadeli paralar bankacılık sistemine girmiştir (Yüzgün, 1983, 163). Bu şekilde ikramiyeler tasarruf mevduatlarını arttırmıştır, fakat finansal istikrar bozulmuştur. İkramiye, piyango olarak görülmeye başlanmıştır. 1958 yılında bankaların ikramiye dağıtma uygulamasına müdahale etmek zorunluluğu yaşanmıştır (Cillov, 1962, 419).

Tablo 4.10, bankalardaki resmi, ticari ve tasarruf mevduatı hesabını vadeli ve vadesiz sınıflandırmasıyla göstermektedir. Resmi mevduatlarda vadesiz mevduatın vadeli mevduata oranı 1950 yılında 7.80 seviyesinde gerçekleşmiş, izleyen yıllarda bu oran 4.44, 1.75 ve 1953 yılında 1.30 değerini almıştır.

Tablo 4.10: Banka Mevduatları (Milyon TL)

Yıllar	Resmi			Ticari			Tasarruf		
	Vadesiz	Vadeli	Oran	Vadesiz	Vadeli	Oran	Vadesiz	Vadeli	Oran
1950	203	26	7.80	273	51	5.35	449	129	3.48
1951	302	68	4.44	365	63	5.79	626	120	5.21
1952	357	203	1.75	485	41	11.82	775	114	6.79
1953	366	281	1.30	666	113	5.89	1.044	122	8.55
1954	419	347	1.20	713	115	6.2	1.294	130	9.95
1955	550	352	1.56	858	132	6.5	1.563	165	9.47
1956	584	497	1.17	1.094	99	11.05	2.037	237	8.59
1957	664	566	1.17	1.235	88	14.03	2.788	307	9.08
1958	714	642	1.11	1.325	87	15.22	2.997	365	8.21
1959	995	697	1.42	1.565	103	15.19	3.610	430	8.39
1960	1.049	848	1.23	1.604	104	15.42	3.682	684	5.38

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İstatistik Bülteni, Ocak 1978, s. 28

Resmi mevduat için 1956 yılında vadesiz/vadeli oranı 1.17, 1958 yılında 1.11 seviyesine gerilemiştir. Vadeli hesapların, vadesiz hesaplara yakın değerler alması finansal kırılganlığı azaltmaktadır. Diğer taraftan, uygulanan para ve kredi politikası ticari ve tasarruf mevduatları için vadesiz/vadeli oranlarını yıllar itibariyle arttırmıştır. 1950 yılında ticari mevduatlarda vadesiz/vadeli oranı 5.35 seviyesinden, 1952 yılında 11.82 seviyesine çıkmıştır. Aynı dönemde tasarruf mevduatlarda vadesiz/vadeli hesap oranı 3.48 seviyesinden 6.79 seviyesine yükselmiştir. Ticari mevduatta vadesiz/vadeli hesap oranı 1957 yılında 14.03 ve 1959 yılında 15.19 değerini almıştır. Tasarruf mevduatında vadesiz/vadeli hesap oranı 1957 yılında 9.08 ve 1959 yılında 8.38 değerini almıştır.

Ticari mevduatlardaki vadesiz hesapların vadeli hesaplara göre daha hızlı artış göstermesi, piyasada krediye ulaşımın kolay oluşunun bir kanıtıdır. Tasarruf mevduatlarında vadesiz mevduatların vadeli mevduatlara göre daha hızlı artış göstermesi, yüksek enflasyona rağmen vadeli mevduatlara uygulanan negatif reel faiz oranının bir sonucudur.

Bu dönemde vadeli mevduatın gelişmemiş olmasının en temel iki iktisadi sebebi mevcuttur. Bunlardan birincisi vadeli hesaplara uygulanan faiz oranının, yüksek enflasyon karşısında tasarruf sahibi kişilerin servetlerinde reel değer kayıpları yaşatması, diğer neden ise yüksek enflasyonun, iktisadi bireyleri tasarruf etmek yerine, bugün tüketmeye yöneltmiş olmasıdır.

Tablo 4.11, bankalardaki mevduata uygulanan kanuni faiz oranlarını göstermektedir. 1938 yılında 0-3 ay vadeli mevduatlara uygulanan faiz oranı yüzde 4.50, 6-12 ay vadeli mevduata uygulanan faiz oranı yüzde 6.50 seviyesindedir.

Tablo 4.11: Bankalardaki Mevduata Uygulanan Kanuni Faiz Oranları

	Vade / Yıllar	0-3 ay	3-6 ay	6-12 ay	12-18 ay	18 aydan uzun vadeli
Mevduat Faiz Oranı	**1938**	4.50	-	6.50	-	-
	1951	2.50	2.75	3.00	3.50	4.00

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İstatistik Bülteni, Ocak 1978, s.50

Uygulanan gevşek para politikasının somut bir kanıtı olarak mevuata uygulanan faiz oranları 1951 yılında indirilmiştir. Bankalardaki 0-3 ay vadeli mevduata uygulanan faiz yüzde 2.50, 3-6 ay vadeli mevduatlar için yüzde 2,75, 6-12 ay vadeli mevduatlar için yüzde 3, 12-18 ay vadeli hesaplara uygulanan faiz oranı yüzde 3.50 ve 18 aydan uzun vadeli mevduatlara yüzde 4 seviyesinde faiz uygulanması kararı alınmıştır.

4.6.3. Bankaların Pasif Hesapları

Bankaların mevduat dışında kalan kaynaklarından başlıcaları, öz kaynaklar, tahvil ihracı yöntemiyle elde edilen gelirler, TCMB'den sağlanan avanslar ve Amortisman ve Kredi Sandığı'ndan elde edilen kredilerdir.

Tablo 4.12, bankaların pasif hesaplarının dağılımını göstermektedir. Bankaların özkaynakları 1949 yılında 676 milyon TL seviyesinden 1955 yılında 1.888 milyon TL değerine ulaşmıştır. 1958 yılında 2.371 milyon TL olarak gerçekleşen özkaynaklar, 1959'da 2.866 milyon TL ve 1960 yılında 3.291 milyon TL olmuştur. Bankaların özkaynakları 1949–60 arasında 2.615 milyon lira artış kaydetmiştir. İlk bakışta pozitif bir gelişme gibi görünen bu artış, kredilerle özkaynaklar arasındaki oranlara bakıldığında, gerçekleşen özkaynak artışının yeterli olmadığı, bankaların finansal güçlerinin zayıflamış olduğu görülmektedir. Bankaların tedavüldeki tahvilleri 1955 yılında 283 milyon TL seviyesinde gerçekleşmiş, 1958'de 416 milyon TL, 1959'da 450 milyon TL ve 1960 yılında 417 milyon TL olmuştur. Bankalar, TCMB'dan avans almışlardır. TCMB tarafından bankalara kullandırılan avanslar 1949 yılında 271 milyon TL değerinden, 1955 yılında 1.409 milyon TL değerine artış göstermiştir.

Tablo 4.12: Bankaların Pasif Hesapları (Milyon TL)

Tarih	Özkaynaklar	Bankaların Tedavüldeki Tahvilleri	Merkez Bankası Avansları	Çeşitli Taahhütler ve Pasif Hesapları	Toplam
1949	676	-	271	627	1.574
1955	1.888	283	1.409	2.297	5.877
1958	2.371	416	2.581	4.687	10.055
1959	2.866	450	2.470	3.960	9.746
1960	3.291	417	2.685	6.210	12.603

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İstatistik Bülteni, Ocak 1978, s.25-27

Bankaların, TCMB'den kullandığı avanslar 1958 yılında 2.598 milyon TL, 1959'da 2.470 milyon TL ve 1960 yılında 2.685 milyon TL seviyesine yükselmiştir. Bankaların çeşitli taahhütler ve pasif hesapları 1949 yılında 627 milyon TL, 1955'te 2.297 milyon TL, 1958'de 4.687 milyon TL, 1959'da 3.960 milyon TL ve 1960 yılında 6.210 milyon TL seviyesinde gerçekleşmiştir.

4.6.4 Banka Kredileri

Para politikası üzerinde etkili olan, özellikle para arzı hacmini kaydi para kalemiyle etkileyen banka kredileri bu bölümde incelenmiştir. Bankalar tarafından açılan krediler için, kredilerin miktarlarına, vadelerine, teminatlara, kredi alanların risk raporlarına, kredilerin kullanılma amaçlarına göre çeşitli faiz oranları uygulanmıştır. Türkiye'de kredi işlemlerinden alınacak faiz oranı ile talep edilecek komisyon ve diğer ücretler, 14/2/1956 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan 14 sayılı karara ek 5/6620 sayılı karar gereğince yetkilendirilen Banka Kredilerini Tanzim Komitesi tarafından belirlenmiştir. Bu değişimle, banka kredilerinin planlı ve Türkiye ekonomisine daha etkin bir finansal hizmet sağlayabilmesi amaçlanmıştır.

Bankalar, kredilerini Komite'nin planladığı temel kapsam dahilinde kullandırmak ve her faaliyet alanına ayrılan kredi için kendilerine tanınan limit ve oranlara uymak zorunda olmalarına rağmen, denetleme sistemi iyi çalışmadığından kredilerde artış

görülmüştür. Cillov (1962, 432), Banka Kredilerini Tanzim Komitesi'ne oldukça geniş yetkiler verilmiş olmakla birlikte, Komite'nin görevini tam anlamıyla yerine getirmediğini belirtmiştir. Bununla birlikte, Komite'yi bankalar üzerinde daha etkin bir rol oynayabilecek konuma getirmenin, özellikle kontrol görevini iyi yapabilmesi aşamasında teknik gücünün arttırılması ihtiyacını vurgulamıştır.

Şekil 4.4, bankacılık sektörü özkaynak, kredi ve sermaye indeksi yer almaktadır. Enflasyondan arındırmak için 1948 sabit fiyatları ve karşılaştırmada kolaylık sağlanması için başlangıç değerleri 1950 = 100 alınarak hazırlanmıştır. Krediler, gerek özsermaye artışlarından gerekse mevduat artışlarından daha hızlı artış göstermiştir. Kredi indeksi 1951 yılında 129, 1953 yılında 225, 1956 yılında 276 ve 1959 yılında 265 değerine artış göstermiştir. Mevduat indeks değeri 1951 yılında 130, 1953 yılında 218, 1956 yılında 261 ve 1959 yılında 239 değerine artış göstermiştir.

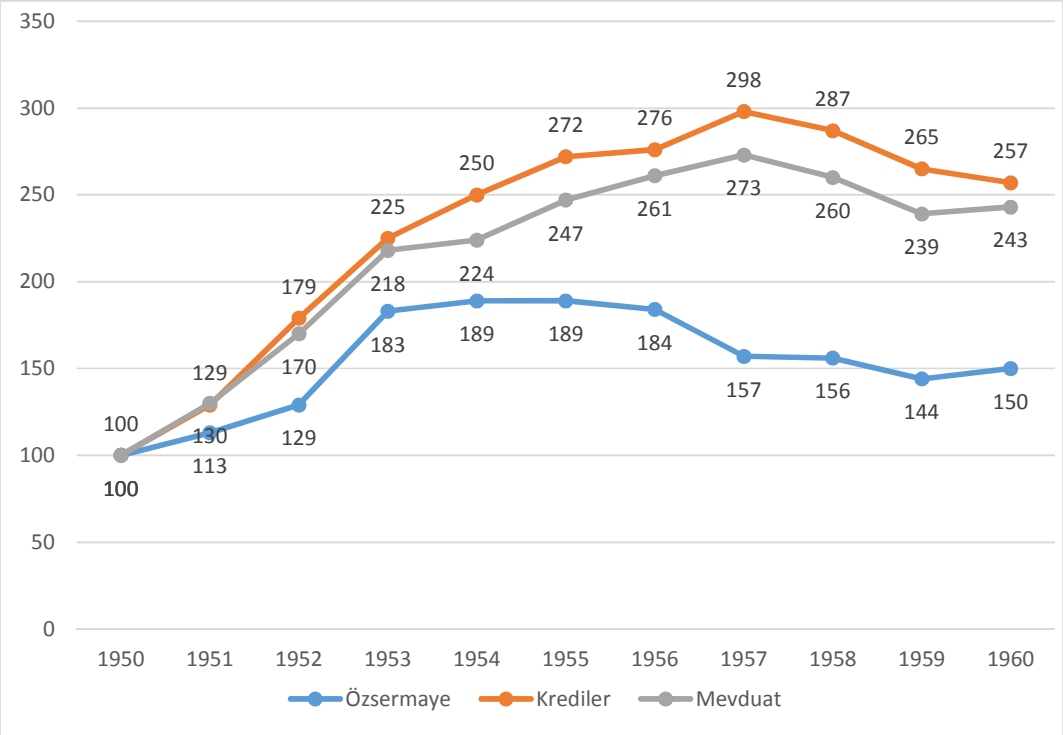

Şekil 4.4 Bankacılık Sektörü Özsermaye, Kredi ve Mevduat İndeksi

Kaynak: Zeyyat Hatiboğlu, Türkiye'de Bankacılık, İktisat Fakültesi İşletme İktisadı Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1964, s.17

Özsermaye artışı, kredi ve mevduatlardaki artışı yakalayamamış ve 1951 yılında 113, 1953 yılında 183, 1956 yılında 184 ve 1959 yılında 144 indeks değerine sahip olmuştur. 1950-60 döneminde banka kredileri uzun vadeli yatırımları değil, kısa vadeli borçlanmaları finanse etmek için kullandırılmıştır.

1950-60 döneminde uygulanan ucuz kredi ve plansız yatırım politikası, dar olan sermaye piyasasını daha fazla daraltmıştır. Bu konuda, Barda (1967, 121), kredi politikası etkili olarak uygulandığında sermaye birikiminin hızlandırılabileceğini belirtmiştir. Paranın değerinde yaşanan sürekli düşüşler, sermaye birikimini engellemiştir. Enflasyonla artan kredi talepleri, yurtiçi tasarruflarıyla karşılanamadığından, bu talepler TCMB tarafından para arzının arttırılması yöntemiyle sağlanmıştır. Enflasyona güvenen özel teşebbüs, kredi taleplerini sürekli arttırmış ve faizin üretime yüklediği maliyetlere önem verilmemiş, mümkün olduğu kadar borçlanmaya çalışılmıştır. 1933 yılında yüzde 12 olarak belirlenmiş olan kredi faizleri, 1938 yılında ticari kredilerde yüzde 8.5, açık kredilerde yüzde 12 olarak belirlenmiş olan oranlar, 1951 yılında sırasıyla yüzde 7 ve yüzde 9 şeklinde belirlendikten sonra on yıl süresince hiç bir değişikliğe gidilmemiştir. Kredi faizlerindeki bu indirim, ucuz para politikasının açık bir kanıtıdır.

Kredilerle ilgili 1956 Haziran ayında kantitatif ve selektif kontrol önlemleri alınmıştır. Bu önlemlerin olumlu sonuçları görülmüş ve 1956-58 arasında elde edilen tecrübelere dayanılarak, kantitatif kontrol önlemlerine yenileri eklenmiştir. Bütün kredi sektörlerini kapsamına alan ve Banka Kredilerini Tanzim Komitesinin aldığı karar gereğince, 4/8/1958 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan Türk Parası Kıymetini Koruma hakkındaki 14 sayılı kararla bankaların kredileri ve diğer yatırımları sınırlandırılmıştır. Bu dönemde emtia ve gayrimenkul spekülasyonlarını engellemek ve kredilerin özellikle üretime ve emtia arzına yönelik hizmet etmesini sağlamak amacıyla alınan selektif önlemlerin uygulanmasına devam edilmiştir (TCMB, 1958, 60).

Şekil 4.5, banka kredilerinin resmi ve özel sektör kredileri sınıflandırmasıyla dağılımını göstermektedir. 1950 yılında 160 milyon TL değerindeki resmi sektör kredileri iki yıl içinde yüzde 60 artış göstermiş ve 256 milyon TL seviyesine

ulaşmıştır. Aynı dönemde özel sektöre açılan krediler 1.115 milyon TL seviyesinden yüzde 110 artışla 2.343 milyon TL seviyesine artmıştır. Resmi sektör kredileri 1954 yılında 463 milyon TL, 1955 yılında 660 milyon TL ve 1956 yılında 890 milyon TL seviyesinde gerçekleşmiştir. Özel sektöre açılan krediler 1954 yılında 3.808 milyon TL, 1956 yılında 4.375 milyon TL, 1958 yılında 6.378 milyon TL seviyesinde gerçekleşmiştir. Resmi sektör kredileri 1958 yılında 2.262 milyon TL, 1959 yılında 2.482 milyon TL seviyesinde gerçekleşmiştir.

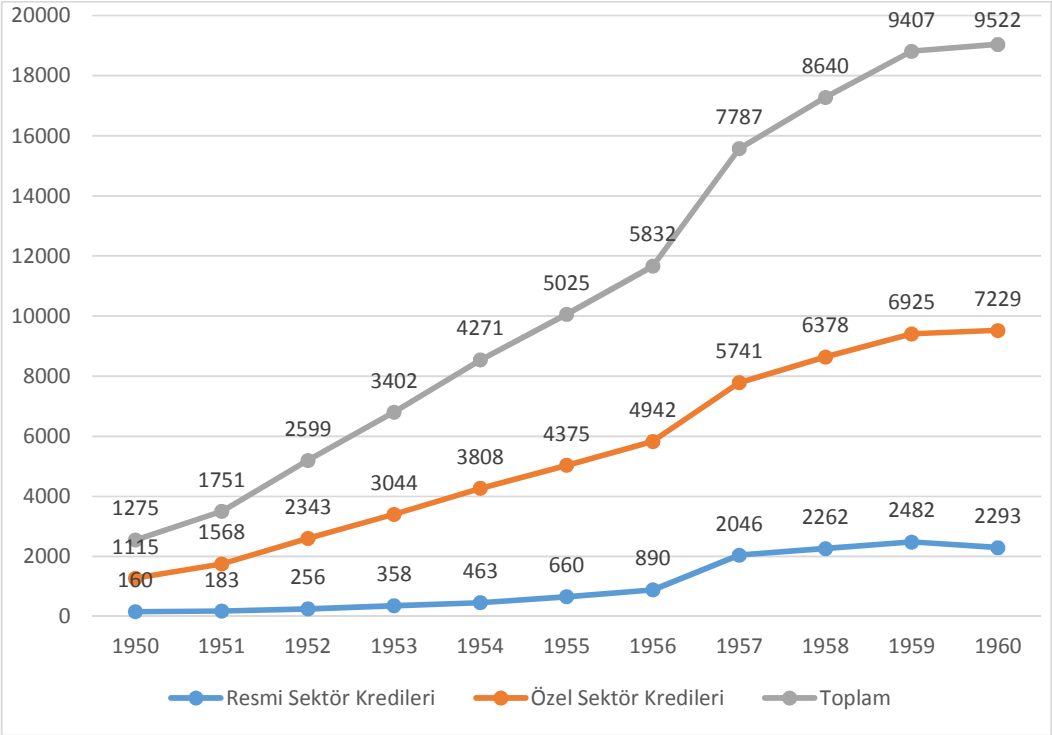

Şekil 4.5: Banka Kredilerinin Sektörlere Göre Dağılımı

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İstatistik Bülteni, Ocak 1978, s.30-32

1950-60 arasında resmi sektör kredileri 12 kat artış göstermiş ve 160 milyon TL seviyesinden 2.293 milyon TL seviyesine ulaşmıştır. Aynı dönemde özel sektöre açılmış krediler 5.48 kat artış göstermiş ve 1.115 milyon TL seviyesinden 7.229 milyon TL değerine yükselmiştir. Özel banka kredileri toplamı 1950 yılında 1.275 milyon TL seviyesinde gerçekleşmiş, 1954 yılında 4.271 milyon TL olmuş ve 1960 yılında 9.522 milyon TL seviyesine yükselmiştir.

4.7 İstikrar Programı Sonrası Para ve Kredi Politikası

4 Ağustos 1958 İstikrar Programı kapsamında para ve kredi önlemlerinin temel amacı, para arzını enflasyon yaratmayacak seviyede tutabilmektir. Gerek resmi sektörün finansmanına getirilen üst limitlere uyulması, gerekse dış yardımların piyasaya nüfuz ettirilmesiyle para arzında hedeflenen amacı destekleyici davranışlar sergilenmiştir. Fakat, yine de 1959 yılı içinde para arzında artış yüzde 9.5, kaydi para arzındaki artış ise yüzde 10.7 olarak gerçekleşmiştir.

Banka kredilerinin dondurulmasına rağmen, 1958 yılında fiyatlar genel seviyesi hızla artmaya devam etmiştir. Bunun nedeni Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin ürünlerinde uygulanan fiyat kontrolüne son verilmiş ve fiyatlar arttırılarak, piyasadaki aşırı talebin azaltılması amaçlanmıştır. Diğer taraftan, devalüasyon sonucunda üretimi ham madde ithali gerektiren malların maliyetleri ve fiyatları artmıştır. Böylece, bu yıllarda hızlı bir maliyet enflasyonuyla karşılaşılmıştır.

Kredi alanında alınmış olan önlemlerin hedefleri, kredi hacmini sahip olduğu seviyesinde bir müddet sabit tutmak yöntemiyle toplam talebi kontrol etmek, bu durumda bankalarda mevduat artışı sağlamak, bankaların likiditelerini arttırmak, kredilerdeki spekülasyonları azaltmak ve Türk parasının değerini korumak, finansal kırılganlıkları azaltmış olmaktır. Hanehalkının elinde biriken aşırı satınalma gücünü azaltmak üzere bankaların kredi limitleri kısılmış, kredilere tavanlar konulmuştur. Ayrıca, sadece istenilen faaliyetlere kredi veren selektif kredi politikası uygulanmıştır.

TCMB para ve kredi uygulamalarını 1958 yılı için iki kısımda analiz etmek gerekmektedir. 1958 yılı İstikrar Programı'nın kabulüne kadar olan birinci altı ayında TCMB kredilerinde, emisyonda ve banka kredilerindeki artış devam etmiş, TCMB kredi ve avanslarında 534.7 milyon, para arzında 508.5 milyon ve banka kredilerinde 814 milyon liralık yeni artışlar meydana gelmiştir. Yılın ikinci yarısında 4/8/1958 tarihinde yürürlüğe giren 4/10618 sayılı Kararname İstikrar Programı'nda kabul edildiği üzere, 1958 yılı sonuna kadar kamu sektörünün TCMB'ye yapacağı kredi talebinin 400 milyon liralık bir üst limit içinde tutulması kuralı getirilmiştir. Bu üst limitin 250 milyon lirası Toprak Mahsulleri Ofisi'nin yeni rekolteden tarım ürünleri

alımlarının finansmanına, geri kalan 150 milyon lirası ise diğer kamu sektörü kuruluşlarına tahsis edilmiştir.

Toprak Mahsulleri Ofisi'nin yıl içinde TCMB'den alabileceği 250 milyon liranın tarım satışlarından elde edilecek gelirle en geç 30 Haziran 1959 tarihine kadar TCMB'ye geri ödemeyi gerçekleştirmesi Kararname'de yer almaktaydı. Bu Kararname dahilinde, Toprak Mahsulleri Ofisi'ne verilen kredilerdeki artış 31/12/1958'de 240 milyon lirayla belirlenen limitin içinde kalmış ve 1959 Haziran ayına kadar tüm borçlar ödenmiş ve ek olarak 47 milyon lira daha ödeme gerçekleştirilerek eski borçlarını da azaltmıştır. 1959 rekoltesinden yapacağı tarım ürünleri alımlarının finansmanı için Toprak Mahsulleri Ofisi'ne, 30 Haziran 1960'a kadar TCMB'ye tamamen ödenmek şartıyla, 250 milyon liralık kredi verilmiştir.

Diğer kamu sektörü kurum ve teşebbüslerine verilen yeni krediler, belirlenen 150 milyon liralık limitin içinde tutulmuştur. Özel sektörün kredi ihtiyacının karşılanmasına ve özellikle ihracatın finansmanı konusunda bankalara ihtiyaçları dahilinde reeskont kolaylıklarının sağlanmasına devam edilmiştir.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Demokrat Parti, ekonomide hızlı büyümeye büyük önem vermiştir. Bu kapsamda, II. Dünya Savaşı sonrasında gelişmiş ülkeler tarafından gerçekleştirilen uluslararası yardımlardan sağlanan ekonomik kaynaklar, tarımda makineleşme için kullanılmıştır. Aynı zamanda, tarımsal ürünlere sübvansiyon uygulanmış ve yeni ekim alanları tarıma açılmıştır. İlk yıllar, Kore Savaşı'nın dünya konjonktüründeki etkisiyle tarım ürünleri ve ham madde üzerindeki dış talebin yüksek oluşu, Türkiye'nin ihracat hacmini arttırmıştır. Diğer taraftan, ihracatın ithalata bağımlılığının yüksek ve ithal malların bu dönemde yurtiçi üretime göre daha ucuz oluşu, ithalat hacmini daha fazla arttırmış ve dış ticaret açıkları verilmiştir.

Ekonomide hızlı büyüme hedefinin gerçekleştirilebilmesi için ihtiyaç duyulan ekonomik kaynağın sağlanması aşamasında yabancı sermayeden yararlanılabileceği düşünülmüş, bu kapsamda Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ve Petrol Kanunu yürürlüğe konulmuş, fakat beklenen yabancı yatırım gerçekleşmemiştir. Ayrıca, Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin özelleştirilmesi düşünülmüş fakat özel teşebbüs sınıfında yeterli sermaye birikiminin bulunmaması ve uzun vadeli yatırımların finansmanını sağlayabilecek etkin bir sermaye piyasasının yokluğu özelleştirmenin gerçekleşmesini engellemiştir. Bu dönemde sanayi sektöründe özel teşebbüsün ağırlığını arttırmak için düşük faizli kredi kullandırmak, özel sektör-yabancı sermaye işbirliğini sağlamak amacıyla Türkiye Sınai Kalkınma Bankası kurulmuş, fakat kaynaklar yatırımların finansmanında yetersiz kalmıştır.

Kore Savaşı'nın bitişiyle Türkiye'nin ihraç ürünlerine olan dış talep azalmış, ihracat geliri ve ihracatın-ithalatı karşılama oranı düşmüştür. 1953 yılına kadar, II. Dünya Savaşı döneminde TCMB kasasında biriktirilen döviz rezervleri ve uluslararası kuruluşlar tarafından sağlanan yabancı kredilerle gerçekleştirilen ithalat işlemleri, dış

ticaret açıklarıyla birlikte döviz rezervlerinin hızla azalması ve yabancı kredi bulmakta yaşanan zorluklar nedeniyle durgunluğa girmiştir. Dış ticarette çoklu kur sistemi uygulanmış ve 1953 yılında kurulan Tevzin Fonu aracılığıyla ithalattan prim alıp, ihracata prim verme yöntemi izlenmiş, bir çeşit gizli devalüasyon uygulanmıştır. Buna rağmen, ihracat gelirleri, ithalat ödemelerine göre daha fazla yavaşlamış, dış ödemeler bilançosu açığı artmış ve döviz darboğazı yaşanmıştır.

Dış ticarette yaşanan durgunluk, yurtiçi üretimde kullanılan ithal ara mal girdisi kanalıyla fiyatlar genel seviyesi üzerinde maliyet enflasyonu baskısı oluşturmuştur. Gerek yaşanan ithal ara mal arzı kıtlığını aşabilmek gerekse yüksek enflasyonu dizginleyebilmek için yurtiçi üretimde ithal ikâmeci sanayi politikası izlenmeye başlanmış ve özel teşebbüste sermaye birikimi olmadığı için devlet sanayi sektöründe Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin sayısını arttırmıştır. Özel tasarruf-özel yatırım dengesi bozulmuş, dışlama etkisi (crowding-out) görülmüştür.

Kamu İktisadi Teşebbüsü yatırımlarının finansmanında kamu kaynakları yetersiz kalmıştır. Kredili ithalat uygulamasının bir sonucu olan yüksek dış borç karşısında, Türkiye kredi saygınlığını yitirmiş ve dış borç bulma seçeneği kullanılamamıştır. Bu aşamada, devlet, tasarrufları arttırıcı önlemlerle talep enflasyonunu kontrol altına alabilecek ve gerçekleştirilen tasarruflar üzerinden iç borçlanma yöntemiyle yatırımların finansmanındaki maliyetleri düşürebilecekken, ihtiyaç duyduğu finansmanı TCMB kaynaklarına başvurarak karşılamayı tercih etmiştir.

Demokrat Parti, 1953'te TCMB kontrolü altında, devletin iç ve dış borçlarına ilişkin tahvil ve bonoların piyasasını düzenlemek amacıyla Amortisman ve Kredi Sandığı'nı kurmuştur. Para politikası aracı olan zorunlu karşılık varlıklarının Amortisman ve Kredi Sandığı'na yatırılması kararı alınmıştır. Bir para politikası aracı olan zorunlu karşılık uygulaması bu kararla birlikte, para politikası aracı özelliğinde değil, daha çok kamunun finansmanı ve tasarruf mevduatlarının korunması amacıyla kullanılmıştır.

Demokrat Parti, Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin finansmanında bir iç çözüm olarak gördüğü TCMB ve Amortisman ve Kredi Sandığı kaynaklarını, hızlı ekonomik büyüme hedefini gerçekleştirebilmek için kullanmıştır. TCMB kanununda

gerçekleştirilen bir dizi değişiklikle, fiyat istikrarsızlığını ve kronik bütçe açıklarını arttırıcı uygulamaların önünü açmıştır. Bu uygulamaların en önemlisi, devlet, bir taraftan Kamu İktisadi Teşebbüsleri aracılığıyla Hazine kefaletini haiz bonolar çıkarmış, diğer taraftan çıkarılan bu bonoları TCMB aracılığıyla iskonto etmiş ya da karşılığında avans vermiştir. Bu uygulamada, devlet, hem bonoyu ihraç etmiş hem de bononun alımını gerçekleştirmiştir.

Hızlı ekonomik büyüme hedefi için gerçekleştirilen bir diğer uygulama, TCMB kaynaklarıyla resmi sektöre ve özel sektöre doğrudan kredi kullandırılması olmuştur. Ayrıca, Hazine'ye kısa vadeli avans ve özel sektöre ticari senetler karşılığı avans yöntemiyle ekonomik kaynak sağlanmış, Hazine bonosu ve devlet tahvili alımı gerçekleştirilmiştir. TCMB kaynaklarının plansız gerçekleştirilen kamu harcamalarının finansmanında kullanılması, TCMB'nin temel görevi olan fiyat istikrarını sağlama yönündeki etkinliğini kaybetmesine sebebiyet vermiştir. Para politikasının, maliye politikası ile ilişkisi ve bağımlılığı artmış, bu durumda ekonomide istenilen hedeflerin gerçekleştirilmesi aşamasında para politikasının bağımsızlığı yitirilmiştir.

Karşılıksız yaratılan para, toplam talebi arttırmış ve fiyatlar genel seviyesinde hızlı artışlar yaşanmıştır. Enflasyonu kontrol altına alabilmek için 1955 ve 1956'da reeskont oranları arttırılmış, 1956 yılında Milli Korunma Kanunu yürürlüğe konulmuş ve Kamu İktisadi Teşebbüsü ürün fiyatları devlet tarafından belirlenmiştir. Bu dönemde, Türkiye'de bir sermaye piyasasının olmayışı sebebiyle reeskont oranlarındaki artış etkili olamamıştır. Devletin ekonomideki ağırlığı, arz tarafında Kamu İktisadi Teşebbüsleri aracılığıyla sürerken, fiyat ayarlamalarıyla ekonominin talep tarafı da devlet tarafından yönlendirilmiş, bu durum piyasa ekonomisinin işleyişini engellemiş, maliyet-fiyat-talep dengesi bozulmuştur.

Demokrat Parti dönemi ekonominin parasallaştığı bir dönem olmuştur. Bu durum, bankacılık sektörünün daha önce görülmemiş bir hızla gelişmesini sağlamıştır. TCMB tarafından yaratılan fazla para arzı, bankaların ikramiye uygulaması teşviğiyle birlikte mevduatlarda artış yaratmıştır. Mevduatlardaki bu artış, kredilerde artışı beraberinde getirmiştir. Kredilerdeki artış enflasyonu körüklemiş ve TCMB

tarafından belirlenen azami kredi faiz oranlarının, enflasyon oranının altında kalmasıyla, piyasada negatif reel faiz görülmüştür. Bu durumda özel teşebbüs kredi talebini arttırmış ve kredi enflasyonu yaşanmıştır.

Haziran 1958'de kabul edilen 7129 sayılı Banka Kanunu kapsamında Banka Kredilerini Tanzim Komitesi kurulmuştur. Banka kredilerinin farklı sektörler arasındaki dağılımını denetleme ve bankaların, TCMB'ye yatırdıkları yüzde 20 oranındaki zorunlu karşılık oranının belirlenme yetkisi TCMB yerine Banka Kredilerini Tanzim Komitesi'ne verilmiştir. Ayrıca, Komite'ye, bankaların kredi işlemlerinde ve mevduatlarda uygulanacak azami faiz oranının belirlenmesi aşamasında Bakanlar Kurulu'na teklifte bulunma yetkisi verilmiştir. Böylece, Banka Kredilerini Tanzim Komitesi, büyük oranda para politikası uygulamasından sorumlu olmuştur.

Genişleyici para ve kredi politikasının, genişleyici maliye politikasıyla birlikte uygulanması fiyatlar genel seviyesindeki hızlı artışın kontrol altına alınmasını engellemiştir. Ayrıca, dış ticarette yaşanan döviz darboğazı aşılamamış ve yurtiçi üretimde ithal ara mal kullanıldığı için piyasada mal kıtlıkları yaşanmıştır. Demokrat Parti, enflasyonu kontrol edebilmek ve döviz darboğazını aşabilmek için 4 Ağustos 1958'de Uluslararası Para Fonu ile bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşmayla dış borçlar konsolide edilmiş, uzun vadeli bir ödeme planı oluşturulmu ve Türk parası devalüe edilmiştir.

İstikrar Programının temel amacı olan enflasyonun kontrolü için, TCMB'nin resmi sektöre açtığı kredilere üst limit getirilmiştir. Banka kredilerine limit getirilmesine rağmen, 1958 yılında fiyatlar genel seviyesi hızla artmaya devam etmiştir. Çünkü, piyasadaki aşırı talebi azaltmak için Kamu İktisadi Teşebbüsü ürünü fiyatlarında uygulanmakta olan fiyat kontrollerine son verilmiş ve toplam talebi azaltmak amacıyla bu ürünlerin fiyatlarında artış gerçekleştirilmiştir. Enflasyonu kontrol edebilmek için uygulanan bir diğer politika, program kapsamında sağlanan döviz kredisiyle yurtiçi üretimde ihtiyaç duyulan ithal ara malların alımını gerçekleştirmek ve piyasaya mal arzını sağlamak olmuştur.

Enflasyonu düşürme politikasının başarılı olabilmesi için kamu sektöründeki açıkların azaltılması gerekmiştir. Bu kapsamda, mali yıl bütçesi denk bütçe olarak hazırlanmıştır. Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin daha fazla işletme açıkları oluşturmasına izin verilmeyeceği yönünde karar alınmıştır. KİT açıklarının devam etmesi halinde, finansmanın TCMB kaynakları veya emisyon artışıyla değil, tahvil ihracı ve iç borçlanma yoluyla yapılacağı kararı alınmıştır. Bunun için açık finansman ve emisyon artışı uygulamalarına son verilmesi kararlaştırılmıştır.

İstikrar Programı kapsamında alınan kararlara yalnızca birkaç ay sadık kalınmış, 1959 yılında Kamu İktisadi Teşebbüsleri'ne kredi kullandırmak amacıyla Amortisman ve Kredi Sandığı yönetimi altında İç Finansman Fonu kurulmuştur. Yeniden para ve kredi arzı artışına başvurulmuştur. Denk bütçe-denk ödemeler dengesi ilkesine dikkat edilmemiştir. Bu durumda yüksek enflasyon, düşük tasarruf oranı, yüksek bütçe açıkları ve artan dış borçlar devam etmiştir. Demokrat Parti, yavaş fakat istikrarlı bir ekonomik büyüme ve iktisadi kalkınma planlaması yerine, mali yıl bütçesini plan olarak kullanmış ve hızlı ekonomik büyüme oranı hedefini ekonominin ilkelerini dikkate almadan gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu durum, Türkiye ekonomisinin yapısal özelliklerinde uzun yıllar sürecek sorunları kökleştirmiştir. Demokrat Parti döneminde uygulanan genişleyici para ve kredi politikası, ekonominin tasarruf-yatırım dengesini bozmuş, bütçe açığını kronikleştirmiş ve dış borç bağımlısı bir Türkiye ekonomisi meydana getirmiştir.

KAYNAKÇA

Acar, Yalçın. 1993. **Tarihsel Açıdan Türkiye Ekonomisi ve İzlenen İktisadi Politikalar 1923-1963.** 2. bs. Bursa: Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı.

Ahmad, Feroz. 2010. **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980.** 4. bs. İstanbul: Hil Yayın.

Akat, Asaf Savaş. 1985. İktisadi Politikalar. **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi.** c. 4, 1. bs. İstanbul: İletişim Yayınları: 1090-1112.

Akbank. 1980. **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978.** İstanbul.

Akgüç, Öztin. 1987. **100 Soruda Türkiye'de Bankacılık.** İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Akşin, Sina. 2013. **Türkiye Tarihi 4. Cilt: Çağdaş Türkiye.** 12. bs. İstanbul: Cem Yayınevi.

Aktan, Reşat. 1978. **Türkiye İktisadı.** 3. bs. Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları.

Akyüz, Yılmaz. 1973. **Money and Inflation in Turkey 1950-1968.** Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları.

Alkin, Erdoğan. 1983. Dış Ticaret. **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c. 2, 1. bs. İstanbul: İletişim Yayınları: 448-469.

Alpar, Cem. 1983. Yabancı Sermaye. **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c. 2, 1. bs.İstanbul: İletişim Yayınları: 507-518.

Alptürk, Nevzat. 1960. **Merkez Bankacılığı ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.** Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi.

_____. 1969. **Bankaların Merkez Bankası ile İlişkileri.** Ankara: Türkiye Bankalar Birliği.

_____. 1970. **Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası ve Merkez Bankacılığında Yeni Eğilimler.** Ankara: Alkan Matbaası.

_____. 1972. **Merkez Bankacılığı.** Ankara: Türkiye Bankalar Birliği.

Aren, Sadun. 1995. **Para ve Para Politikası**, 5.bs. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Artukmaç, Macid. 1959. **Merkez Bankacılığı ve Reeskont Muameleleri**, Ankara: T.C. Ziraat Bankası Matbaası.

Artun, Tuncay. 1980. **Türkiye'de Bankacılık.** Ankara: Tekin Yayınevi.

Aydın, İzzet. 1970. **Para Politikasının Teorik Yönü ve Analiz Modeli.** Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları.

Ayhan, Sami. 1971. **Türkiyede Para ve Merkez Bankacılığı**, Ankara: Nam Matbaası.

Aytür, Memduh. 1970. **Kalkınma Yarışı ve Türkiye.** Ankara: Bilgi Yayınevi.

Barda, Süleyman. 1967. **Para – Kredi**, İstanbul: Özel İktisadi ve Ticari İlimler Yüksek Okulu Yayınları.

Batırel, Ömer Faruk. 1984. **Maliye Politikası ve Gelişmekte Olan Ülkeler**, İstanbul: Okan Yayıncılık.

Baysal, Kubilây. 1984. **Türkiye Ekonomisi.** 1.bs. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.

Bulutoğlu, Kenan. 1970. **100 Soruda Türkiye'de Yabancı Sermaye.** İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Bulutoğlu, Kenan, Erciş Kurtuluş. 1981. **Bütçe ve Kamu Harcamaları.** İstanbul: Ekin Yayınları.

Boratav, Korkut. 2003. **Türkiye İktisat Tarihi.** 7.bs. İstanbul: İmge Kitabevi.

Cillov, Haluk. 1962. **Türkiye Ekonomisi.** İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Coşar, Nevin. 2005. Demokrat Parti Dönemi Maliye Politikası, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, c. 60. s. 1: 29-58

_____. 2010. Osmanlı'dan Günümüze Kamu Maliyesi Üzerine Değerlendirmeler. **Tarihi, Siyasi, Sosyal Gelişmelerin Işığında Türkiye Ekonomisi 1908-2008**, ed. Nevin Coşar, Melike Bildirici. İstanbul: Ekin Yayınevi: 169-215.

_____. 2010. Türkiye'de Bankacılığın Tarihsel Gelişimi. **Tarihi, Siyasi, Sosyal Gelişmelerin Işığında Türkiye Ekonomisi 1908-2008**, ed. Nevin Coşar, Melike Bildirici. İstanbul: Ekin Yayınevi: 427-446.

Coşar, Nevin, Yusuf Yalçınkaya. 2015. Management of Public Credit: Amortization and Credit Fund, **Proceeding Book of The 1st Annual International Conference on Social Sciences, 21-23 Mayıs 2015.** İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi: 212-221.

Çavdar, Tevfik. 1985. Cumhuriyet Döneminde Türk İktisadi Düşüncesi. **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c. 4. 1. bs. İstanbul: İletişim Yayınları: 1074-1084.

_____. 2003. **Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960.** 1. bs. Ankara: İmge Kitabevi.

Çivi, Halil. 1985. **Türkiye'de Bankacılık.** Ankara: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.

Demokrat Parti. 1954. **Kalkınan Türkiye.** Ankara.

Devlet İstatistik Enstitüsü. 1973. **Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı.** Ankara.

Doğan, Yalçın. 1987. **IMF Kıskacında Türkiye 1946-1980.** 3.bs. Ankara: Tekin Yayınevi.

Ekzen, Nazif. 2008. Dış Borçlanma Süreci ve Dış Borç Yapısı. **Türkiye Ekonomisi**, ed. Gülen Elmas Arslan. Ankara: Gazi Üniversitesi Hasan Ali Yücel Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını No:4: 355-382.

Elmalı, Mustafa. 1964. **İktisadi Gelişme ve Kredi Siyaseti.** Ankara: Ayyıldız Matbaası.

Erdost, Cevdet. 1982. **IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye.** Ankara: Savaş Yayınları.

Eroğul, Cem. 2014. **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, 1.bs. İstanbul: Yordam Kitap.

Ertuğruloğlu, Mehmnet. 1957. Amortisman ve Kredi Sandığı. **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi.** c.9. s. 4: 67-84

Findley, Carter. 2014. **Modern Türkiye Tarihi.** 3.bs. İstanbul: Timaş Yayınları.

Güllap, Talât. 1973. **Türkiye Ekonomisinde Talep Enflasyonu ve Para Politikası 1950-1960 Tecrübesi.** Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Güneş, Hurşit. 1995. Türkiye Ekonomisinde Para Politikası. **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi.** c. 11. 1. bs. İstanbul: İletişim Yayınları: 124-129.

Güpgüpoğlu, Memduh. 1972. **Dış Ticaret ve Bankalar.** Ankara: Türkiye Bankalar Birliği.

Gürsel, Seyfettin. 1983a. Dış Borçlar. **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi.** c. 2, 1. bs. İstanbul: İletişim Yayınları: 470-485.

_____. 1983b. IMF. **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi.** c. 2, 1. bs. İstanbul: İletişim Yayınları: 486-506.

Hatiboğlu, Zeyyat. 1964. **Türkiye'de Bankacılık.** İstanbul: İktisat Fakültesi İşletme İktisadı Enstitüsü Yayınları.

_____. 1967. **Para, Kredi ve Bankacılık.** İstanbul: Alagöz Yayınları.

_____. 1978. **Türkiye İktisadı ve Türkiye'de İktisatçılar.** İstanbul: Aktif Büro Basım Organizasyon Yayınları.

Hiç, Mükerrem. 1980. **Türkiye Ekonomisinin Analizi.** İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi. 1973. **Türk Ekonomisinin 50 Yılı.** İstanbul.

Kayra, Cahit. 2013. **1950-1980 Karma Ekonomi.** 1.bs. İstanbul: Tarihçi Kitabevi.

Kazgan, Gülten. 1985. **Ekonomide Dışa Açık Büyüme.** İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

_____. 2010. **Türkiye Ekonomisinde Krizler 1929-2009.** 4.bs. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

_____. 2013. **Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi.** 5.bs. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kazgan, Gülten, Haydar Kazgan,. 1964. **Türkiye'de Maliye Politikası 1950-1960.** İstanbul: Ekin Basımevi.

Kazgan, Haydar; Murat Koraltürk, Murat Öztürk. 2000. **Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.** İstanbul: Creative Yayıncılık.

Kepenek, Yakup. 1990. **Türkiye Ekonomisi**, 5.bs. İstanbul: Verso Yayıncılık.

_____. 1993. **Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri.** 2.bs. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Keyder, Çağlar. 1978. 1923-1929 Döneminde Para ve Kredi. **Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar.** ed. Selim İlkin. Ankara: ODTÜ: 210-250.

_____. 1984. İktisadi Gelişmenin Evreleri. **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi.** c. 4. 1. bs. İstanbul: İletişim Yayınları: 1065-1073.

Kılıçbay, Ahmet. 1999. **Türk Ekonomisi.** 5.bs. İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.

Kirmanoğlu, Hülya. 1996. İç Borçlanma. **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi.** c. 13, 1. bs. İstanbul: İletişim Yayınları: 670-676.

Kozikoğlu, Sahir. 1971. **Kalkınma Döneminde Para ve Finans Politikası.** Ankara: Ege Matbaası.

Köksal, Bilge; Rasih İlkin. 1973. **Türkiye'de İktisadi Politikanın Gelişimi 1923-1973.** İstanbul: Yapı ve Kredi Bankası Yayınları.

Kuyucuklu, Nazif. 1983. **Türkiye İktisadı.** İstanbul: Okan Dağıtımcılık Yayıncılık.

Önder, İzzettin. 1985. Türkiye'de Kamu Harcamalarının Gelişme Seyri. **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi.** c. 5, 1. bs. İstanbul: İletişim Yayınları: 1206-1222.

Özgür, Özlem. 1976. **100 Soruda Sanayileşme ve Türkiye.** İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Özmen, Selahattin. 1983. Üretimde Devlet: Kamu İktisadi Teşebbüsleri. **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi.** c. 2, 1. bs. İstanbul: İletişim Yayınları: 426-446.

Pamuk, Şevket. 2012. **Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi.** İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Parasız, İlker. 1998. **1923'Den Günümüze, İktisat ve İstikrar Politikaları.** 1.bs. Bursa: Ezgi Kitabevi.

_____. 2011. **Merkez Bankacılığı ve Para Politikası.** Bursa: Ezgi Kitabevi.

Savaş, Vural. 1971. **Türkiye Ekonomisi Makro Analizi.** Bursa: Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları.

Serin, Vildan. 1987. **Para Politikası.** İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.

Sönmez, Mustafa. 1999. 75 Yılın Sanayileşme Politikaları. **75 Yılda Çarklardan Chip'lere**, ed. Oya Baydar. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları: 1-19.

Sönmez, Sinan. 2005. **Dünya Ekonomisinde Dönüşüm**, 2.bs. Ankara: İmge Kitabevi.

_____. 2008. Türkiye'de Devlet İç Borçlanmasının İşlevi ve Gelişimi. **Türkiye Ekonomisi.** ed. Gülen Elmas Arslan. Ankara: Gazi Üniversitesi Hasan Ali Yücel Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını: 255-280.

Susam, Nazan. 2009. **Türkiye'de Uygulanan Maliye Politikaları 1923-2008.** İstanbul: Derin Yayınları.

Şahin, Hüseyin. 2000. **Türkiye Ekonomisi.** 6.bs. Bursa: Ezgi Kitabevi.

Tayanç, Tunç. 1973. **Sanayileşme Sürecinde 50 Yıl**, İstanbul: Milliyet Yayınları.

Tecer, Meral. 2005. **Türkiye Ekonomisi.** 2.bs. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.

Tekeli, İlhan; Selim İlkin. 1983. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi.** c. 1, 1. bs. İstanbul: İletişim Yayınları: 146-154.

_____. 1997. **Para ve Kredi Sisteminin Oluşumunda Bir Aşama: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.** 2.bs. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınları.

Tezel, Yahya. 2002. **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi.** 5.bs. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tuncer, Baran. 1968. **Türkiye'de Yabancı Sermaye Sorunu.** Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Tuncer, Nihal. 1985. Tasarruf Sorunu. **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi.** c. 4, 1. bs. İstanbul: İletişim Yayınları: 1127-1144.

Turgut, Serdar. 1991. **Demokrat Parti Döneminde Türkiye Ekonomisi.** Ankara: Adalet Matbaacılık.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. 1953. **Yıllık Faaliyet Raporu.** Ankara.

_____. 1954. **Yıllık Faaliyet Raporu.** Ankara.

_____. 1955. **Yıllık Faaliyet Raporu.** Ankara.

_____. 1956. **Yıllık Faaliyet Raporu.** Ankara.

_____. 1957. **Yıllık Faaliyet Raporu.** Ankara.

_____. 1958. **Yıllık Faaliyet Raporu.** Ankara.

_____. 1959. **Yıllık Faaliyet Raporu.** Ankara.

_____. 1960. **Yıllık Faaliyet Raporu.** Ankara.

_____. 1962. **Amortisman ve Kredi Sandığı Faaliyet Raporu.** Ankara.

_____. 1964. **Amortisman ve Kredi Sandığı Faaliyet Raporu.** Ankara.

_____. 1978. **İsatistik Bülteni.** Ankara

_____. 2012. **Türkiye'de Banknot Basımının Tarihçesi.** Ankara.

Tüzün, Gürel. 1999. 1950-1960 Döneminde Sanayileşme. **75 Yılda Çarklardan Chip'lere.** ed. Oya Baydar. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı: 147-166.

Yaşa, Memduh. 1965. **Devlet Borçları.** İstanbul: Sermet Matbaası.

_____. 1966. **İktisadi Meselelerimiz.** İstanbul: Nurettin Uycan Matbaası.

_____. 1982. **İktisat, Maliye, Politika.** İstanbul: Nur Matbaası.

Yazman, Öğüt. 1973. **Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi.** Ankara: Tisa Matbaacılık.

Yenal, Oktay. 1999. **İktisat Siyasası Üzerine İncelemeler.** İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yılmaz, Elif. 2008. **Türkiye'nin Değişmeyen Kaderi: Borç Çıkmazı.** İstanbul: Derin Yayınları.

Yüzgün, Arslan. 1982. **Cumhuriyet Dönemi Türk Banka Sistemi.** İstanbul: Der Yayınları.

_____. 1983. Türk Bankacılığının Tarihsel Gelişimi. **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi.** c. 1, 1. bs. İstanbul: İletişim Yayınları: 155-172.

Zarakolu, Avni. 1959. **Para ve Banka.** Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü.

_____. 1973. **Cumhuriyetin 50. Yılında Memleketimizde Bankacılık.** Ankara: Türkiye Bankalar Birliği Yayınları.

_____. 1988. **Bankacılar için Merkez Bankacılığı Bilgisi.** 3.bs. Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü.

_____. 2003. **Bankacılar için Para ve Kredi Bilgisi.** 12.bs. Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü.

Zeytinoğlu, Erol. 1978. **Türkiye Ekonomisi.** 6.bs. İstanbul: Nihat Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları.

ÖZ GEÇMİŞ

Adı Soyadı	: Yusuf YALÇINKAYA
Doğum Tarihi	: 14.09.1986
Doğum Yeri	: HARPUT / ELAZIĞ
Lisans	: Yıldız Teknik Üniversitesi
Mezuniyet Tarihi	: 2011
Yabancı Dil	: İngilizce
İş Deneyimi	: Artvin Çoruh Üniversitesi / Araştırma Görevlisi
Yayınları	: Coşar, Nevin, Yusuf Yalçınkaya. 2015. Management of Public Credit: Amortization and Credit Fund, **Proceeding Book of The 1st Annual International Conference on Social Sciences, 21-23 Mayıs 2015.** İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi: 212-221.